

Heilzaam nabij

Een handreiking voor het pastoraat binnen de thuishaven Charlois

Locatie:	Thuishaven Charlois, Stichting Ontmoeting
Afstudeerbegeleider:	Karin de Jonge, CHE
Opdrachtgever:	Onno Schot, teamleider Thuishaven Charlois
Studenten:	Irene van Binsbergen en Wim Wiersma
Datum:	18 januari 2019

Inhoud

Voorwoord	5
Hoofdstuk 1 Verantwoording	6
1.1 Aanleiding.....	6
1.2 Actuele situatie.....	6
1.3 Vraag – en doelstelling	7
1.4 Methodische aanpak	7
1.5 Samenvatting.....	8
Hoofdstuk 2 Stichting Ontmoeting.....	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Geschiedenis.....	9
2.3 Identiteit.....	10
2.4 Godsbeeld en mensbeeld	10
2.5 Doelgroep	11
2.6 Drijfveer, missie en visie	11
2.7 Zorg en methodiek	12
2.8 Pastoraat	13
2.9 Organisatie	15
2.10 Samenvatting.....	16
Hoofdstuk 3 Thuishaven Charlois.....	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Ontstaansgeschiedenis.....	17
3.3 Doelstelling en doelgroep	18
3.4 Context	18
3.5 Plan pastoraat.....	19
3.6 Samenvatting.....	19
Hoofdstuk 4 Theologische onderbouwing	20
4.1 Inleiding	20
4.2 Liefhebben van de naaste	21
4.2.1 Martin Buber	21
4.2.2 Thomas Halik	21
4.2.3 Jean Vanier	22
4.3 Relatie tot de ander.....	22
4.3.1 Andries Baart	22
4.3.2 Martin Buber	23
4.3.3 Emmanuel Levinas.....	24

4.3.4 Thomas Halik	25
4.3.5 Jean Vanier	25
4.3.6 Samuel Wells	25
4.4 Zingeving.....	27
4.4.1. Martin Buber	27
4.4.2 Thomas Halik	27
4.4.3 Emmanuel Levinas.....	28
4.4.4 Samuel Wells	28
4.5 Getuige zijn.....	28
4.5.1 Martin Buber	28
4.5.2 Thomas Halik	28
4.5.3 Samuel Wells	28
4.6 Verbinding SRH-methodiek	29
4.6.1 Herstelgericht	29
4.6.2 Presentiegericht	30
4.6.3 Krachtgericht	31
4.7 Samenvatting.....	31
Hoofdstuk 5 Team en pastoraat.....	33
5.1 Inleiding	33
5.2 Enquête onder team.....	33
5.2.1 Dataverzameling.....	33
5.2.2 Analyse	33
5.2.3 Resultaten.....	34
5.2.4 Wensen en behoeften	39
5.3 Focusgroepgesprek met team.....	44
5.3.1 Methodische aanpak	44
5.3.2 Analyse	45
5.3.3 Resultaten.....	45
5.4 Samenvatting.....	47
Hoofdstuk 6 Cliënt en pastoraat	49
6.1 Inleiding	49
6.2 Methodische aanpak	49
6.2.1 Dataverzameling.....	49
6.2.2 Analyse	49
6.3 Resultaten.....	50
6.3.1 Basisbehoeften	50

6.3.2 Zingevingsvragen	50
6.3.3 Behoeftte aan gesprekken	52
6.3.4 Behoeftte aan Bijbelstudie	52
6.3.5 Behoeftte aan kerkbezoek	52
6.4 Samenvatting	53
Hoofdstuk 7 Passend Pastoraat	55
7.1 Inleiding	55
7.2 Conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van literatuuronderzoek	55
7.2.1 De pastorale dimensie van de SRH-methodiek	55
7.2.2 De (omgekeerde) spiegel	56
7.2.3 Pastorale verantwoordelijkheid	57
7.3 Conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van veldonderzoek	58
7.3.1 Voorzien in basisbehoeften	58
7.3.2 Gesprekken over zingeving	58
7.3.3 Bijbelstudie	59
7.3.4 Kerkelijk onderdak	59
7.3.5 Pastoraat en de kerk	59
7.3.6 Doorverwijzing	60
7.3.7 Behoeftte aan visie	60
7.4 Slot	60
Literatuurlijst	62
Bijlagen	64
Bijlage 1 Resultaten enquête onder team	64
Bijlage 2 Focusgroepgesprek met team	75
Bijlage 3 Format cliënten interviews	76
Bijlage 4 Uitwerking individuele cliëntinterviews	78

Voorwoord

Heilzaam nabij... met deze twee woorden zouden we de opbrengt van ons onderzoek willen samenvatten. In dit onderzoek hebben we ons bezig gehouden met de vragen en behoeften die er leven binnen de thuishaven Charlois van Stichting Ontmoeting ten aanzien van de invulling van het pastoraat onder cliënten. Directe aanleiding voor ons onderzoek waren de vragen die er onder het team van de thuishaven leefden over de manier waarop men de pastorale zorg vorm kon geven. Met genoeg hebben we kennisgenomen van inzichten uit de literatuur en hebben we deze zoeken te verbinden met de visie en de praktijk van Ontmoeting. In ons onderzoek hebben we verder de vragen en behoeften van het team ten aanzien van de invulling van het pastoraat in kaart gebracht. Ook hebben we onderzocht welke pastorale behoeften er leven onder de cliënten van de thuishaven. De uitkomsten hebben geleid tot een aantal aanbevelingen als handreiking voor het vormgeven van het pastoraat binnen de thuishaven.

Halverwege ons onderzoek is een deel van het team verhuisd naar de wijk IJsselmonde, waar in het voorjaar van 2018 een nieuwe thuishaven werd geopend. Ons onderzoek is gericht op de thuishaven Charlois, maar de opgedane inzichten willen aan ook de thuishaven IJsselmonde aanreiken.

Onze dank gaat uit naar de teams van zowel de thuishaven Charlois als de thuishaven IJsselmonde voor het geschonken vertrouwen en de ruimte en medewerking die we hebben ontvangen om ons onderzoek uit te voeren. Onno Schot, interim-teamleider van beide thuishavens, bedanken we voor de constructieve samenwerking. Ook onze afstudeerbegeleider vanuit de CHE, Karin de Jonge, willen we bedanken voor haar betrokkenheid bij ons onderzoek. Van haar waardevolle adviezen hebben we dankbaar gebruik gemaakt.

We hopen van harte dat ons onderzoek zal bijdragen aan een rijke en vruchtbare pastorale praktijk binnen de thuishaven Charlois. Heilzaam nabij de kwetsbare ander.

Rotterdam, januari 2019

Irene van Binsbergen

Wim Wiersma

Hoofdstuk 1 Verantwoording

1.1 Aanleiding

In het cursusjaar 2016/2017 heeft Irene stage gelopen bij Stichting Ontmoeting (in het vervolg van deze scriptie aangeduid als *Ontmoeting*) in Rotterdam. Tijdens deze stage heeft zij in het kader van de beroepsspecialisatie 'Pastoraal Werk' een onderzoeksoopdracht uitgevoerd naar een verandertraject binnen Ontmoeting. Dit verandertraject had betrekking op de zoektocht om de pastorale zorg niet langer centraal aan te bieden, maar vorm te gaan geven binnen de verschillende zorglocaties, de zogenoemde thuishavens in Rotterdam.

Sinds de oprichting van Ontmoeting in 1988 was het pand aan de 's Gravendijkwal in het centrum van Rotterdam de centrale plaats van waaruit zorg (inloop- en dagactivering, waaronder pastoraat) geboden werd. Vanaf 2011 is er een aantal thuishavens opgezet in verschillende wijken van de stad: nieuwe locaties waar de doelgroep van Ontmoeting een 'thuis' kan vinden. Met de komst van deze thuishavens was het pand aan de 's Gravendijkwal niet meer de enige plaats van waaruit de zorg in Rotterdam geboden werd.

Het *pastorale* zorgaanbod van Ontmoeting in Rotterdam bleef in eerste instantie nog wel geconcentreerd aan de 's Gravendijkwal. Deze plaats bleek in de praktijk echter voor cliënten soms letterlijk 'een brug te ver' te zijn. Met name de thuishaven in de wijk Charlois (Rotterdam Zuid) ligt op relatief grote afstand van de 's Gravendijkwal, met daarbij de rivier de Nieuwe Maas als fysieke scheiding. Om die reden maakten cliënten minder snel gebruik van het pastorale aanbod dat daar nog geconcentreerd was. Dit heeft de vraag opgeroepen op welke manier Ontmoeting vanuit de thuishavens pastorale zorg aan haar cliënten kan bieden, dicht bij de cliënt zelf.

In het jaarverslag 2016 (Stichting Ontmoeting, z.d.) staat de doelstelling om de zorg, waaronder ook het pastoraat valt, meer ambulant vorm te gaan geven. In 2017 heeft iedere thuishaven daarop zelf een plan opgesteld, waarin beschreven is hoe men het pastoraat wil vormgeven binnen de eigen thuishaven.

1.2 Actuele situatie

Vanuit de thuishaven Charlois is nu de vraag gekomen om dit plan nader uit te werken. Eén van de ideeën voortkomend uit het 'Plan Pastoraat' van deze thuishaven is om cliënten te betrekken bij weekopeningen, waarbij ze op een laagdrempelige manier in contact zouden kunnen komen met het evangelie. Ook is er het verlangen om meer te doen met Bijbelstudie, zingevingsgesprekken of laagdrempelige diensten op locatie. Die praktische ideeën blijken in de praktijk echter niet van de grond te komen. Door twee teamleden van de thuishaven (I. van den Bergh en S. Meerkerk, persoonlijke communicatie, 15 november 2017) worden hiervoor verschillende redenen genoemd:

- De woonbegeleider heeft niet of nauwelijks tijd en ruimte binnen het takenpakket om in te gaan op zingevingsvragen;
- Er wordt schroom ervaren door woonbegeleiders in het aangaan van zingevingsgesprekken;
- Sommige woonbegeleiders vinden het lastig om zingevingsvragen te herkennen;
- Sommige woonbegeleiders zijn van mening dat pastorale taken primair op het bordje horen van een pastoraal werker en niet van een begeleider.

Door deze teamleden wordt verder benoemd dat binnen het team verschillend gedacht wordt over de invulling van het pastoraat en de rol van de begeleider hierin. Ook is er behoefte aan toerusting

en duiding waarom, wanneer en op welke manier pastoraat nodig is. Deze verlegenheid ten aanzien van het vormgeven van het pastoraat vormt de concrete aanleiding voor de vraag naar ons onderzoek.

Tijdens het onderzoek werd ons bekend dat in april 2018 de thuishaven Charlois zal worden gesplitst door de komst van een nieuwe thuishaven in de wijk IJsselmonde in Rotterdam Zuid. In eerste instantie zullen nog 4 á 5 woonbegeleiders in de thuishaven Charlois blijven werken. De overige woonbegeleiders zullen hun standplaats krijgen in de nieuw op te zetten thuishaven in de wijk IJsselmonde in Rotterdam Zuid. In ons onderzoek hebben we deze splitsing niet meegenomen en de twee nieuwe teams als oorspronkelijke eenheid beschouwd.

1.3 Vraag – en doelstelling

De hierboven beschreven situatie heeft geleid tot de volgende vraagstelling:

Hoe kan de thuishaven Charlois vormgeven aan het pastoraat binnen de zorgvisie van Ontmoeting?

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag hebben we de volgende deelvragen als leidraad gehanteerd:

1a. Wat is Stichting Ontmoeting?

1b. Wat is de zorgvisie van Stichting Ontmoeting?

1c. Op welke plaats bevindt zich het pastoraat binnen de zorgvisie van Stichting Ontmoeting?

2a. Wat is thuishaven Charlois?

2b. Op welke plaats bevindt zich de thuishaven Charlois binnen Stichting Ontmoeting?

3. Welke lijnen zijn er vanuit de SRH-methodiek (met daarin de pijlers presentie, herstel, kracht) door te trekken naar het pastoraat binnen de thuishaven Charlois?

4. Welke pastorale behoeften leven er onder de cliënten van de thuishaven Charlois?

5. Welke problemen en vragen leven er bij de begeleiders van thuishaven Charlois als het gaat om het ingaan op de pastorale behoeften van de cliënten? (zoals belemmerende factoren, wensen, behoefte aan toerusting).

6. Welk aanbod is passend bij de pastorale behoefte van de cliënten, de mogelijkheden van de begeleiders en de zorgvisie van Stichting Ontmoeting?

Het doel van ons onderzoek is handvatten te bieden om het pastoraat vorm te geven binnen de thuishaven Charlois, afgestemd op de pastorale behoeften van de cliënten, de vragen van de begeleiders en de zorgvisie van Ontmoeting.

1.4 Methodische aanpak

Het eerste deel van het onderzoek bestaat uit literatuuronderzoek. We zoeken hierin naar een aanvullende theologische dimensie als het gaat om de ontmoeting met de ander. Het tweede deel van het onderzoek bestaat uit veldwerk in de vorm van kwalitatief en kwantitatief onderzoek om de behoeften onder zowel het team van de thuishaven als onder de cliënten in kaart te brengen. Onder

het team is een enquête en verdiepend focusgroepgesprek gehouden. Onder vijftien cliënten zijn individuele interviews afgenomen.

Voor het vermelden van bronnen zijn de door de Werkgroep APA opgestelde APA-richtlijnen (2018) gehanteerd.

1.5 Samenvatting

Binnen de thuishaven Charlois leven vragen over de manier waarop het pastoraat kan worden vormgegeven. Binnen het team wordt verschillend gedacht over de invulling van pastorale gesprekken. Ook zijn er vragen over de haalbaarheid van pastoraat binnen de beschikbare tijd en ruimte van de begeleider. De één ziet het als core business van de christelijke hulpverlener en weer een ander meent dat pastoraat primair op het bordje thuishoort van een pastoraal werker. Met ons onderzoek willen we vanuit literatuur en praktijk antwoord geven op de vraag hoe de thuishaven Charlois het pastoraat op haar locatie vorm kan geven, passend binnen de zorgvisie van Ontmoeting.

Hoofdstuk 2 Stichting Ontmoeting

2.1 Inleiding

De thuishaven Charlois valt onder de grote paraplu van Ontmoeting. In dit hoofdstuk geven we een beschrijving van deze organisatie. We beginnen in paragraaf 2.2 met een beschrijving van de geschiedenis en vervolgen met de identiteit (paragraaf 2.3). Vanuit de identiteit zoomen we apart in op het godsbeeld en mensbeeld (paragraaf 2.4) en de doelgroep van Ontmoeting (paragraaf 2.5). Vervolgens komen in paragraaf 2.6 de drijfveer, missie en visie aan bod. De praktische vertaling hiervan naar de geboden zorg en gehanteerde methodiek worden in paragraaf 2.7 beschreven. In het kader van dit onderzoek besteden we in paragraaf 2.8 apart aandacht aan de plaats van het pastoraat binnen de organisatie. Ten slotte komen in paragraaf 2.9 de organisatiestructuur en een beschrijving van de visie op leiderschap aan bod. We sluiten af met een korte samenvatting in paragraaf 2.10.

2.2 Geschiedenis

Ontmoeting is opgericht in 1988 door een groep predikanten uit de gereformeerde gezindte die geraakt werd door het lijden van dakloze medemensen in Rotterdam. In 1991 opent in Rotterdam een laagdrempelig dienstencentrum aan de 's Gravendijkwal waar opvang, activering en begeleiding wordt aangeboden. Ook vindt er buiten op straat veldwerk plaats. Als tweede locatie volgt Epe in 1994. In dit woon-werkcentrum worden ex-gedetineerde mannen zonder vaste woon- of verblijfplaats begeleid bij hun maatschappelijke integratie. In 2006 wordt de hulpverlening uitgebreid met een dienstencentrum in Harderwijk. Hier vindt activeringsinloop, ambulante (woon)begeleiding en veldwerk plaats. In de jaren die volgen breidt Ontmoeting het zorgaanbod uit naar meerdere locaties binnen Nederland, waarbij iedere locatie zijn eigen hulpaanbod heeft. Specifieke aandacht is er voor veldwerk onder zwervjongeren (Goeree Overflakkee en Almere) en nazorg voor ex-gedetineerden (steunpunt Nazorg Ex-Gedetineerden (NEG) in Dordrecht). Om ook mensen te kunnen ondersteunen die wel een dak boven hun hoofd hebben, maar nauwelijks een sociaal netwerk, starten in 2008 de Ontmoetingnetwerken. In deze netwerken ondersteunen vrijwilligers mensen met sociale, psychische en financiële problematiek om hun dagelijks leven weer op de rit te krijgen. Vanaf 2011 worden diverse thuishavens in Rotterdam, Epe en Deventer opgezet. Bij deze locaties ligt een belangrijke focus op de wijk. In 2012 fuseert Ontmoeting met Nehemia Zorg in Heerhugowaard, waardoor deze organisatie onder verantwoordelijkheid van Ontmoeting komt te vallen. Hier wordt op twee locaties Beschermd Wonen aangeboden en vindt ambulante begeleiding plaats (<https://www.ontmoeting.org>).

De naam 'Ontmoeting' duidt op de ontmoeting tussen mensen. De naam is afgeleid van de geschiedenis waarin Jezus de Samaritaanse vrouw ontmoet (Joh. 4: 1-42). Deze ontmoeting is tot grote zegen voor haar en haar omgeving geweest. In haar visiedocument 'Horen en Doen' beschrijft Ontmoeting dat zij 'mensen wil ontmoeten, ontdaan van pretenties (presentievol) en er voor de ander wil zijn.' (2018, p. 10). In dit visiedocument is de visie en christelijke identiteit van Ontmoeting verwoord, die door de medewerkers binnen de organisatie onderschreven en uitgedragen wordt.

2.3 Identiteit

Ontmoeting heeft een christelijke identiteit die geworteld is in de traditie van de Reformatie en de Nadere Reformatie. De Bijbel wordt gezien als Woord van God en heeft bindend gezag. De belijdenisgeschriften (Heidelbergse Catechismus, Nederlandse Geloofsbelijdenis en Dordtse Leerregels) worden aanvaard als waarheidsgetrouw en dienen als richtlijn voor het verstaan van de Bijbel. De christelijke identiteit houdt in: leven in navolging van Jezus Christus. Deze navolging wordt zichtbaar in het bewijzen van christelijke barmhartigheid (naastengeliefde) en rechtvaardigheid; een dienende houding ten opzichte van de ander; het zijn van een licht voor de ander en te wijzen op Jezus Christus; het voeren van een geestelijke strijd tegen het kwaad; een leven in vreemdelingschap op aarde met de verwachting van het toekomstige, hemelse leven (Stichting Ontmoeting, 2018).

2.4 Godsbeeld en mensbeeld

Het gedachtegoed van de Reformatie en Nadere Reformatie oefent een belangrijke invloed uit op het Godsbeeld en mensbeeld binnen Ontmoeting (Stichting Ontmoeting, 2018).

Over het Godsbeeld lezen we in het visiedocument kortweg het volgende terug:

- God is Schepper van alle dingen;
- God spreekt de mens aan op zijn verantwoordelijkheid om Hem volkomen en vrijwillig te dienen;
- God is rechtvaardig. Hij vertoont zich over de zonde en eist dat deze gestraft wordt;
- God betoont algemene genade over alle mensen, waardoor de mens deels bewaard wordt voor uitleving van de zonde;
- God heeft in Jezus Christus zelf voorzien in de verzoening tussen mens en God;
- De Heilige Geest van God brengt mensen weer terug bij God, door te overtuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel.

Het mensbeeld, zoals beschreven in het visiedocument, is als volgt samen te vatten: De mens is geschapen als een unieke persoon naar het beeld van God, in de juiste verhouding tot God. De mens is ten diepste een relationeel wezen, geroepen tot de opdracht om God volkomen en vrijwillig te dienen. Door de zondeval is de verbinding tussen God en mens en mensen onderling verbroken. Het kwaad is in het hart van de mens gekomen, waardoor deze de neiging heeft te zondigen. De mens is een sterfelijk wezen geworden, zowel in natuurlijke als geestelijke zin. Hij is uit zichzelf niet op zoek naar God. Herstel van de relatie met God is alleen mogelijk via de weg van verzoening door het offer van Jezus Christus, door het werk van de Heilige Geest. Er vindt vernieuwing van de mens plaats, waardoor het beeld van God in de mens wordt hersteld. Het nieuwe leven van de mens wordt gekenmerkt door liefde tot God en tot de naaste, die uitgewerkt is in de Tien Geboden (Stichting Ontmoeting, 2018).

Mensen hebben (bewust of onbewust) behoefte aan contacten met mensen die ze kunnen vertrouwen, die hen onvoorwaardelijk liefhebben en hen zien als unieke persoon. Mensen hebben het recht op een volwaardig burgerschap, met hun mogelijkheden en beperkingen. Op deze manier kijkt Ontmoeting naar haar doelgroep. Zij gelooft dat rehabilitatie (het ondersteunen van cliënten in een herstelproces) altijd mogelijk blijft, ook al is het een proces dat (zeer) lang kan duren. Ook kan het eindstadium dat per persoon bereikt wordt, verschillen (Stichting Ontmoeting, 2018).

2.5 Doelgroep

De doelgroep van Ontmoeting wordt omschreven als “kwetsbare mensen, die de verbinding met zichzelf en hun omgeving zijn kwijtgeraakt”. Kenmerken van deze doelgroep zijn (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 21):

- een meervoudige problematiek;
- geen of weinig identiteitsbesef, gepaard met een (te) laag zelfbeeld;
- het hebben van een fundamenteel wantrouwen in mensen (inclusief hulpverleners);
- het ontbreken van een gezond sociaal netwerk;
- het vertonen van overlevingsgedrag, waarbij de korte termijn doelstellingen bepalend zijn.

Veelal is er sprake van een beschadigd of getraumatiseerd verleden, waardoor de persoonlijke identiteit niet op een gezonde wijze is ontwikkeld. De oorzaak hiervan kan tevens liggen in een langdurige vorm van verslaving, een psychiatrische- of persoonlijkheidsstoornis. Daarnaast hebben de meeste cliënten door negatieve ervaringen het vertrouwen in zichzelf en anderen verloren. (Stichting Ontmoeting, 2018).

Onder de cliënten bevinden zich ook mensen met een licht verstandelijke beperking (A. Dingemanse, persoonlijke communicatie, 23 februari 2018).

2.6 Drijfveer, missie en visie

In de gebroken wereld ziet Ontmoeting het als een Bijbelse opdracht om God lief te hebben boven alles en de naaste als onszelf. Onder ‘de naaste’ wordt iedereen verstaan aan wie barmhartigheid bewezen kan worden. Ontmoeting ziet “het niet als haar roeping om de wereld te verbeteren, maar om het leed van de medemens waar mogelijk te verzachten” (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 21).

De kwetsbaarheid van de mens en het leven als christen zijn als volgt in de drijfveer van Ontmoeting beschreven:

Christus leert ons om God lief te hebben boven alles en onze naaste als onszelf. Ook toont Hij ons dat mensen kwetsbaar zijn en behoefte hebben aan ontmoetingen. We geloven dat een ontmoeting tot stand komt wanneer mensen, ontdaan van pretenties, er voor elkaar zijn. (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 7)

Een kernwoord hierbij is het woord *ontmoeting*. In de ontmoeting met de ander ontstaat er verbinding en herstel. Dit lezen we terug in de missie van de organisatie:

Kwetsbare mensen die de verbinding met zichzelf en hun omgeving zijn kwijtgeraakt, worden door Ontmoeting ondersteund. In een proces van vinden en verbinden leren zij door echte ontmoetingen zichzelf te accepteren en optimaal te participeren in de samenleving, uitgaande van hun mogelijkheden en behoeften. Vrijwilligers en professionals zijn daarbij present, gedreven door christelijke naastenliefde. (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 7)

Ontmoeting wil een betrouwbare en professionele partner zijn. In haar visie-omschrijving heeft zij hiervoor de volgende kaders gesteld:

1. Cliënt staat centraal.

2. Er is sprake van een sociaal krediet. In de bank bouwen mensen een financieel krediet op. Ontmoeting wil bij cliënten én subsidieverstrekkers een sociaal krediet opbouwen (goede sociale naam).

3. Daar waar nood is, wil Ontmoeting zoeken naar een oplossing om de nood te verminderen.

4. Daarbij wil Ontmoeting in die gebieden werken waar informeel zorg beschikbaar gemaakt kan worden. Uitgangspunt is: informele zorg waar het kan en formele zorg waar het moet. (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 7)

2.7 Zorg en methodiek

De zorg van Ontmoeting is gericht op een aantal zaken. Het fundament van de hulpverlening is herstel van vertrouwen. Daarnaast worden cliënten gestimuleerd tot zelfstandigheid en richt de hulp zich op voorkoming van terugval en bevordering van uitstroom. Op deze manier wil men bereiken dat cliënten zoveel als mogelijk weer een zelfstandige plaats in de maatschappij kunnen innemen (Stichting Ontmoeting, 2018).

Een methodiek is nodig om de zorg professioneel handen en voeten te kunnen geven. Ontmoeting werkt enerzijds vanuit een methodiek (de SRH-methodiek) en anderzijds vanuit een benadering of bejegening (de presentiebenadering). SRH staat voor Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen. In deze methodiek staat de mens *in zijn geheel* centraal: inclusief zijn leefomgeving en sociale netwerk (Den Hollander & Wilken, 2015). De methodiek rust op drie pijlers: herstelgericht werken, presentiegericht werken en krachtgericht werken.

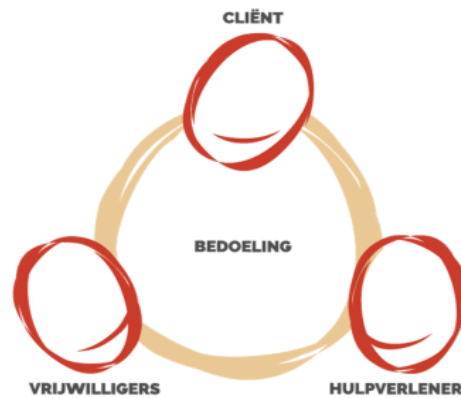
Bij herstel gaat het om het hervinden van een identiteit en de zin van het leven na traumatische gebeurtenissen. Trauma, rouw en verlies zijn hierbij belangrijke thema's (Den Hollander & Wilken, 2015).

De tweede pijler van de methodiek wordt gevormd door de presentiebenadering. Deze benadering is geformuleerd door prof. dr. Andries Baart en staat voor "een praktijk waarbij de zorggever zich aandachtig en toegewijd op de ander betreft". Het is "de trouwe en deskundige poging bij de ander te blijven, de ander met hoogwaardige steun, hulp en zorg van dienst te zijn en zo bij te dragen aan een goed leven waarbij de ander gezien, gehoord en in tel is" (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 24). Het gaat om een basishouding van *er zijn*: "het aansluiten bij en afstemmen op de cliënt en zijn leefwereld, op zoek naar betekenis en zingeving" (Den Hollander & Wilken, 2015, p. 15).

De derde pijler van de methodiek, krachtgericht werken, heeft als doel niet te focussen op beperkingen en problemen, maar op de mogelijkheden en krachten bij de cliënt en zijn leefomgeving. Deze worden ingezet om een bijdrage te leveren aan het herstel- en ontwikkelingsproces. Hierbij heeft de cliënt zelf de regie (Den Hollander & Wilken, 2015).

Ontmoeting heeft gekozen voor de SRH-methodiek met daarbinnen de presentiebenadering, omdat deze uitgaan van mogelijkheden die mensen hebben ontvangen. Dit zijn gaven die ingezet kunnen worden ten behoeve van het herstel. Ontmoeting probeert met haar werkwijze mensen in beweging te krijgen, zodat deze hun gewenste sociale rollen (weer) gaan vervullen. Het doel is om de kwaliteit van leven te verhogen en cliënten zo een menswaardig bestaan te geven (Stichting Ontmoeting, 2018).

De zorg van Ontmoeting wordt verleend door informele zorgverleners (vrijwilligers) en formele zorgverleners (beroepskrachten). Binnen een zogenoemde *samenwerkingsdriehoek* wordt een optimale samenwerking tussen vrijwilligers, beroepskrachten en de cliënt nagestreefd, zoals weergegeven in figuur 1. Hierbij staat de cliënt centraal. Professionele zorg wordt geboden waar dit nodig is, vrijwillige zorg waar dit mogelijk is. De formele zorgverlener heeft de regie en is eindverantwoordelijk voor het proces (Stichting Ontmoeting, 2018).

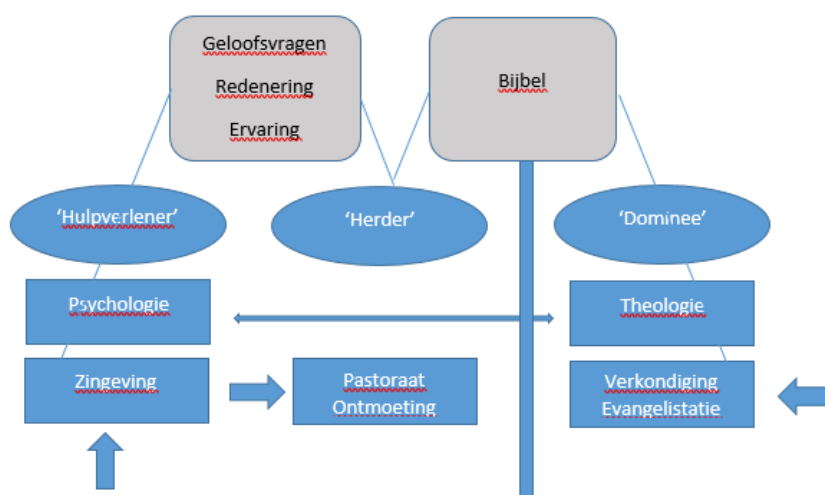
Figuur 1. Overgenomen uit *Horen en Doen* (p. 22) door Stichting Ontmoeting, 2018, Houten: Stichting Ontmoeting. Copyright 2018, Stichting Ontmoeting.

2.8 Pastoraat

Ontmoeting ziet het als haar verantwoordelijkheid om pastorale zorg te verlenen aan haar cliënten. Deze pastorale dienstverlening is ingebed in het totaal van de hulpverlening. De onderliggende drijfveer bestaat hierin, dat het omgaan met mensen in het perspectief van de eeuwigheid wordt gezien. Het gaat ten diepste om het behoud van de ziel van de naaste. Primair wordt evangelisatie echter als een taak van de kerk beschouwd, hoewel er in het visiedocument wel ruimte wordt gelaten voor “enkele evangeliserende activiteiten binnen het geheel van de dienstverlening (bijvoorbeeld een bijeenkomst op zondag, waarbij Woordverkondiging centraal staat voor mensen die daar belangstelling voor hebben)” (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 27).

Tijdens een in 2017 gehouden bezinning op het pastoraat is de volgende definitie aan het pastoraat binnen Ontmoeting vastgesteld: “Pastoraat is een vorm van zorg/hulp, waarbij de pastoraal werker als herder op zoek gaat naar antwoorden op levensvragen op grond van Gods woord” (Stichting Ontmoeting, *Bezinning op pastoraat*, z.d.). Ook in het visiedocument wordt het nadenken over zingelevingsvragen genoemd als het gaat om het pastorale hulpaanbod. Zingelevingsvragen ontstaan namelijk veelal wanneer mensen geconfronteerd worden met de gebrokenheid van het leven. Daarbij is in het zoeken naar antwoorden de Bijbel nadrukkelijk de basis (Stichting Ontmoeting, 2018).

In figuur 2 wordt duidelijk waar Ontmoeting haar pastorale zorg een plaats geeft: tussen de hulpverlener en de dominee in. De evangelieverkondiging valt in principe buiten het pastoraat van Ontmoeting (Stichting Ontmoeting, *Bezinning op pastoraat*, z.d.).

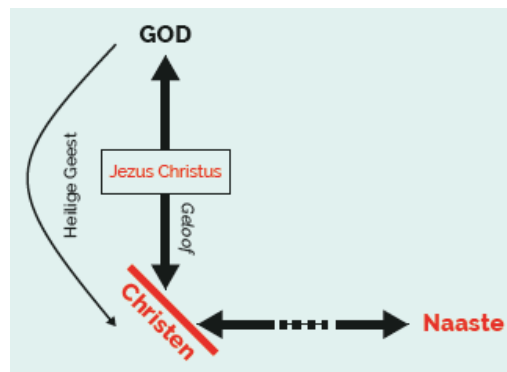
Figuur 2. Aangepast overgenomen uit *Bezinning op pastoraat* door Stichting Ontmoeting, z.d., Houten: Stichting Ontmoeting. Copyright 2018, Stichting Ontmoeting.

In het visiedocument van Ontmoeting wordt de oproep tot bekering van een zondige levensstijl ook als onderdeel van het pastoraat genoemd. Ontmoeting ziet dit als onderdeel van het bieden van *goede hulpverlening*, die gebaseerd is op christelijke barmhartigheid. Christelijke barmhartigheid betekent enerzijds het betonen van naastenliefde die voortkomt uit de liefde van Christus. Binnen die barmhartigheid is anderzijds ook plaats voor christelijke rechtvaardigheid, die in die visie van Ontmoeting gericht is op het behoud van de ziel van de mens. Ontmoeting wil binnen haar hulpverlening niet alleen de boodschap van naastenliefde brengen, maar ook de boodschap van bekering en geloof uitdragen (Stichting Ontmoeting, 2018).

Afzonderlijk wordt in het visiedocument aandacht besteed aan bevrijdingspastoraat. Ontmoeting erkent het bestaan van de duivelse krachten en machten en de aanwezigheid hiervan in het leven van mensen. Het antwoord hierop ziet zij in de oproep tot bekering en geloof in Jezus Christus. Dit is echter geen taak van een hulpverleningsinstelling, maar van een christelijke gemeente onder leiding van de ambten (Stichting Ontmoeting, 2018). Ontmoeting wil in eerste instantie de plaatselijke christelijke gemeente(n) stimuleren om pastorale zorg te verlenen. Dit geldt ook wanneer er behoefte is aan een groepsgewijze aanpak. Wanneer dit niet mogelijk is, zal onderzocht worden op welke wijze Ontmoeting dit zelf kan uitvoeren (Stichting Ontmoeting, *Bezinning op pastoraat*, z.d.).

Volgens het jaarverslag over 2016 is voor de uitvoering van het pastoraat een tweetal pastoraal werkers in dienst van de organisatie, die worden ondersteund door vier vrijwilligers en eventueel stagiaires. Zij zijn beschikbaar voor pastorale gesprekken, bieden Bijbelstudie aan en verzorgen zondagse bijeenkomsten. Ook worden mensen in gevangenissen, ziekenhuizen en afkickcentra bezocht en worden soms begrafenisdiensten geleid. In Rotterdam worden er bijzondere feestdagbijeenkomsten georganiseerd met Kerst, Pasen en Pinksteren (Stichting Ontmoeting, z.d.).

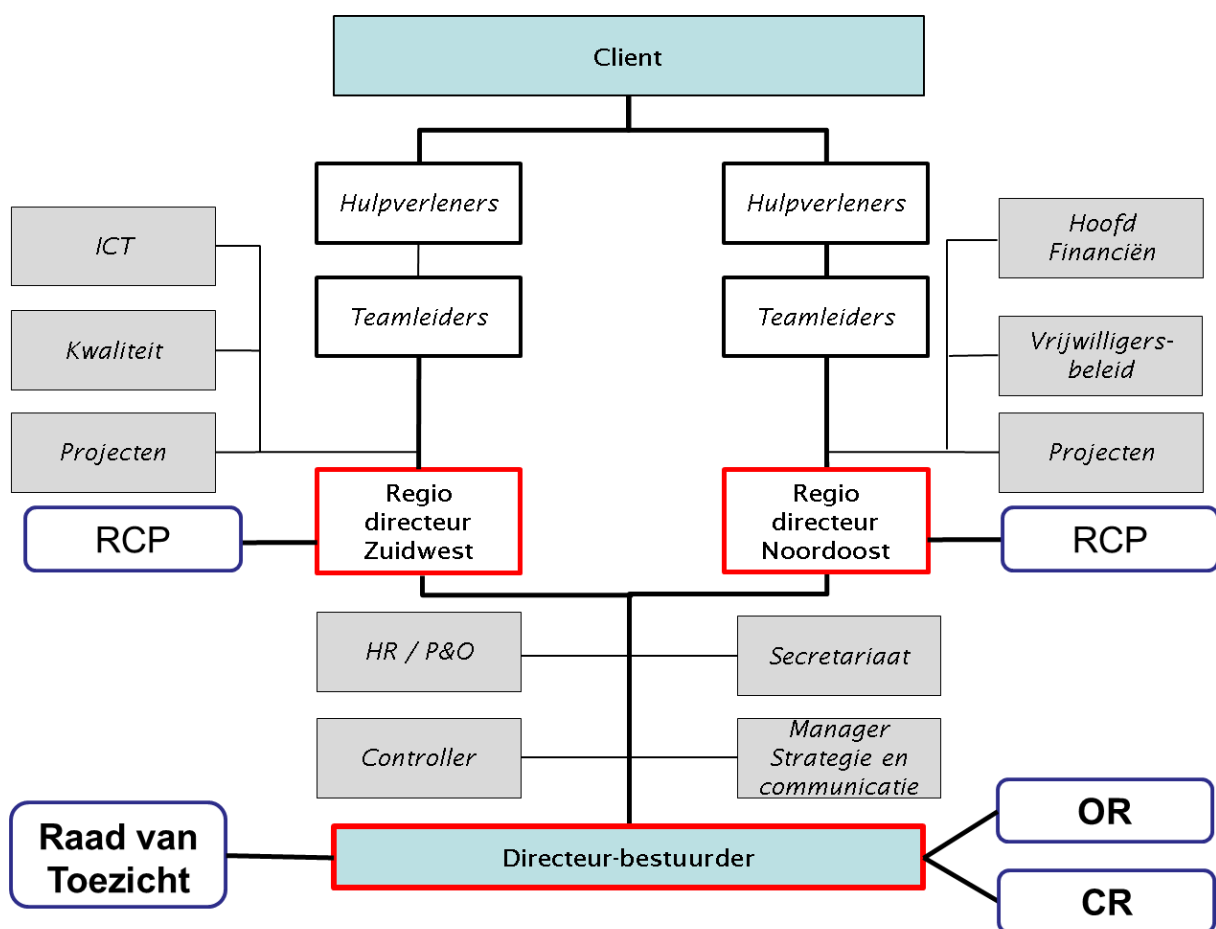
Daarnaast geldt voor iedere medewerker dat men als christen iets van de bewogenheid van Christus wil uitstralen in de bejegening van cliënten. Door christelijke naastenliefde te betonen, functioneert men als een spiegel, waarin de ander iets van Christus' handen, ogen en handelen ziet. Dit is weergegeven in figuur 3. De spiegel werkt tegelijkertijd ook de andere kant op. Door de spiegel op Christus te richten, gaat de medewerker de ander zien door de ogen van Christus en wordt het handelen bepaald door het handelen van Christus.

Figuur 3. Overgenomen uit *Horen en Doen* (p. 16) door Stichting Ontmoeting, 2018, Houten: Stichting Ontmoeting. Copyright 2018, Stichting Ontmoeting.

2.9 Organisatie

In het jaar 2016 waren er 172 betaalde krachten en 991 actieve vrijwilligers in dienst bij Ontmoeting (Stichting Ontmoeting, z.d.). De organisatiestructuur van Ontmoeting is in figuur 4 weergegeven:

Figuur 4. Organogram. Overgenomen van Stichting Ontmoeting (<https://www.ontmoeting.org/wp-content/uploads/2016/09/Organogram-Stichting-Ontmoeting.png>).

Ontmoeting heeft gekozen voor een stijl van dienend leiderschap. De vraag van de cliënt staat centraal en om die reden staat deze bovenaan in het organogram. De besturing van de organisatie wordt zoveel mogelijk gevoed door (creatieve) inbreng van de medewerkers, waarbij rekening wordt gehouden met de onderscheiden verantwoordelijkheden binnen de organisatie. Als kenmerken van een dienende leiderschapsstijl worden genoemd (Stichting Ontmoeting, 2018, p. 31):

- het leidinggeven volgens de norm van de Bijbel (het denkpatroon van Gods Koninkrijk);
- confronterend leiding geven vanuit liefde;
- het welzijn van de ander op het oog hebbend;
- het leidinggeven naar het voorbeeld van Christus.

De directeur-bestuurder vormt binnen de organisatie de éénhoofdige raad van bestuur. Hij geeft leiding aan de stichting en draagt integraal de eindverantwoordelijkheid. Tevens vormt hij samen met de twee regiodirecteuren het managementteam. De uitvoerende werkorganisatie bestaat uit twee afdelingen (regio zuidwest en regio noordoost). De directeuren van beide regio's dragen ieder zorg voor een aantal ondersteunende stafafdelingen. De thuishaven Charlois valt onder regio zuidwest en wordt op haar beurt aangestuurd door een teamleider. Het toezichthoudend orgaan is de raad van toezicht. De cliëntenraad en de ondernemingsraad dienen de directeur-bestuurder van advies.

2.10 Samenvatting

Ontmoeting is sinds haar oprichting een groeiende stichting die zich op diverse plaatsen in Nederland inzet voor kwetsbare mensen die de verbinding met zichzelf en hun omgeving zijn kwijtgeraakt. De identiteit van Ontmoeting wordt gekenmerkt door een diepe drijfveer om vanuit de liefde van Christus de kwetsbare medemens te ontmoeten. Vanuit deze drijfveer willen vrijwilligers en professionals als een spiegel present zijn in de levens van cliënten, zodat herstel van verbinding mogelijk wordt. De SRH-methodiek met daarin de pijlers herstelgericht, presentiegericht en krachtgericht worden hierbij gevolgd als werkwijze. Een optimale samenwerking tussen cliënt, hulpverlener en vrijwilliger wordt nagestreefd.

Het pastoraat is ingebed in het totaal van de hulpverlening. Voor wat betreft de praktische uitvoering wil Ontmoeting in eerste instantie de plaatselijke christelijke gemeente(n) stimuleren tot het verlenen van pastorale zorg aan cliënten. Drijfveer voor het verlenen van pastoraat is het behoud van de mens. In het pastoraat wordt gezocht naar antwoorden op zingeving gevragen op grond van de Bijbel. Evangelisatie wordt daarbij primair als taak van de christelijke gemeente beschouwd, hoewel hier binnen de organisatie ook enige ruimte aan geboden wordt.

Christelijke barmhartigheid en rechtvaardigheid zijn twee belangrijke pijlers om te komen tot goede hulpverlening. Daarin gaat het volgens Ontmoeting om het betonen van zowel naastenliefde (barmhartigheid) en de oproep tot bekering van een zondige levensstijl (rechtvaardigheid). De organisatie wordt vanuit een dienende leiderschapsstijl bestuurd, waarbij de vraag van de cliënt centraal staat.

Hoofdstuk 3 Thuishaven Charlois

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we summier de ontstaansgeschiedenis van de thuishavens bij Ontmoeting en zoomen we expliciet in op de thuishaven in de wijk Charlois om een relevant beeld te geven van de concrete context waarbinnen het pastoraat vorm moet worden gegeven (paragraaf 3.2). Vervolgens verwoorden we in paragraaf 3.3 welk doel Ontmoeting met de thuishaven voor ogen heeft en welke doelgroep men wil bereiken. In paragraaf 3.4 brengen we in kaart hoe de organisatie in de thuishaven Charlois is vormgegeven. Daarna staan we in paragraaf 3.5 stil bij het Plan Pastoraat dat door de thuishaven is opgesteld, door de essentie van het plan te verwoorden. Aansluitend schrijven we in paragraaf 3.6 een samenvatting.

3.2 Ontstaansgeschiedenis

Een woonbegeleider van de thuishaven vertelt ons dat door een combinatie van een aantal factoren Ontmoeting ertoe gekomen is om haar zorgverlening in Rotterdam ook in thuishavens vorm te gaan geven (A. Dingemanse, persoonlijke communicatie, 23 februari 2018):

- De gemeente Rotterdam wilde in het kader van decentralisatie het zorgaanbod aan de 's Gravendijkwal laten inkrimpen.
- Met de komst van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in 2015 wilde de gemeente Rotterdam het zorgaanbod meer op wijkniveau organiseren in plaats van op stadsniveau.
- Vanuit Ontmoeting lag er de wens om de zorg dichterbij de cliënt te kunnen aanbieden.

De idee van thuishavens is afkomstig van de gemeente Rotterdam in het kader van het *Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang II* (2011), dat voor de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht) door het Rijk is opgesteld. Doel van dit plan is enerzijds te voorkomen dat mensen (weer) dakloos raken en anderzijds dat mensen zoveel als mogelijk (blijven) participeren in de samenleving. In de rapportage *Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang* van het Trimbos-instituut (2014) wordt de volgende omschrijving van een thuishaven gegeven:

Het doel van Thuishavens is dat voormalig dakloze mensen van cliënt weer “gewone” buurtbewoners worden. Thuishavens hebben een signalerende functie om te voorkomen dat risicogroepen en kwetsbare buurtbewoners afglijden in hun problematiek. De Thuishavens geven kwetsbare personen een opstap naar meer zelfredzaamheid, zodat zij weer mee kunnen doen in de samenleving. Tegelijkertijd is de Thuishaven de buurt ook tot steun. Buurtbewoners kunnen worden ondersteund vanuit de Thuishaven zodat ze zelf of met beperkte begeleiding de regie over hun leven in handen houden. Belangrijk voor de Thuishavens is de verbinding met de wijk. Dat wil zeggen dat ook partijen die al in de wijk actief zijn, vooral op het gebied van welzijn, betrokken worden bij de diensten die Thuishavens verlenen aan cliënten in de buurt. (Hulsbosch, Planije & Tuynman, 2014, p.

20).

Vanaf 2011 worden door Ontmoeting vier thuishavens opgezet in verschillende wijken van Rotterdam. De thuishaven Charlois is opgezet in 2016 op een centrale locatie in Rotterdam Zuid. Om het grote aantal cliënten in Rotterdam Zuid beter te kunnen bedienen, is in het voorjaar van 2018

een vijfde thuishaven in de wijk IJsselmonde geopend (A. Dingemanse, persoonlijke communicatie, 23 februari 2018).

3.3 Doelstelling en doelgroep

De thuishavens van Ontmoeting in Rotterdam bieden een thuis aan kwetsbare mensen die geen vaste verblijfplaats hebben en/of problemen hebben op het gebied van zorg, financiën, verslaving, gedrag of psyche. Vanuit de thuishaven wordt gedurende één tot twee jaar intensieve woonbegeleiding geboden en krijgen cliënten op alle terreinen van het leven professionele ambulante begeleiding (<https://www.ontmoeting.org>).

Een vrijwilligerscoach van de thuishaven legt uit dat er heldere doelen gesteld worden waar cliënten aan werken en er gezocht wordt naar betaalbare huisvesting. Om die reden biedt Ontmoeting haar cliënten dan ook begeleiding bij het zoeken en vinden van een plek om te wonen en om te werken. Om zover te komen, wordt cliënten geleerd goed voor zichzelf te zorgen, verantwoordelijkheid te dragen en wordt een structuur geboden waarbinnen cliënten kunnen groeien in zelfstandigheid en zelfvertrouwen. Het doel is dat cliënten zoveel als mogelijk zelfstandig gaan wonen in een eigen woning met een huurcontract, waarbij Ontmoeting indien nodig ambulante hulp kan bieden (S. Meerkerk, persoonlijke communicatie, 31 januari 2018).

3.4 Context

De zorgcoördinator van de thuishaven schetst ons in een persoonlijk gesprek een beeld van de thuishaven Charlois. In deze thuishaven wonen achttien cliënten die intensieve woonbegeleiding ontvangen. Onder het dak van de thuishaven wordt een divers aanbod van disciplines als zorg aangeboden: zorgcoördinatie, woonbegeleiding, vrijwilligersnetwerken, werktrajectbegeleiding en dagbesteding. Daarnaast bedient de thuishaven ook ongeveer 130 cliënten in de wijk in de vorm van ambulante begeleiding. De cliënten die voor het eerst bij de thuishaven aankloppen, zijn ofwel bankslapers - mensen die bij iemand op de bank slapen zonder vaste woon- of verblijfplaats -, ofwel mensen die op straat leven. De thuishaven helpt deze mensen aan nachtopvang of probeert op termijn via urgentie voor een eigen woonruimte te zorgen.

Binnen de thuishaven Charlois zijn de volgende personeelsfuncties te onderscheiden:

- De zorgcoördinator: deze verzorgt de intake en doorverwijzing.
- De woonbegeleider: deze voert de inhoud uit van het ondersteuningsplan dat de gemeente is opgesteld. In samenspraak met de gemeente wordt de indicatie voor zorg vastgesteld. Samen met de cliënt wordt er gewerkt aan de (sub)doelen die in het woonbegeleidingsplan van de thuishaven zijn opgenomen om te groeien in stabiliteit en zelfstandigheid. Zingeving is één van de onderdelen van het woonbegeleidingsplan. De woonbegeleiders begeleiden zowel de vaste bewoners van de thuishaven als de cliënten uit de wijk.
- De vrijwilligerscoach: deze koppelt de vrijwilligers aan de cliënten. Daarnaast doet de vrijwilligerscoach aan public relations op scholen en kerken om vrijwilligers te werven en bouwt zo aan een goed netwerk van vrijwilligers.
- De werktrajectbegeleider: deze zoekt naar vrijwillige arbeidsplaatsen waar cliënten te werk kunnen worden gesteld als vrijwilliger of als betaalde kracht. Tevens kijkt de werktrajectbegeleider samen met de cliënt naar zijn of haar mogelijkheden, zorgt voor een

match tussen bedrijven en de cliënten zodat deze daar tijdelijk of voor langere tijd aan de slag kunnen en onderhoudt het contact met de werkgevers.

Zoals in andere segmenten van Ontmoeting wordt ook in de thuishaven veelvuldig gebruik gemaakt van vrijwilligers. Zij zijn voor de voortgang van het werk in de thuishaven van cruciaal belang. Allereerst zijn er zeven locatievrijwilligers. Zij zijn onder andere ondersteunend voor het secretariaat, de administratie, de catering, de ontvangst en de schoonmaak. Daarnaast zijn er nog enkele tientallen netwerkvrijwilligers werkzaam voor de thuishaven. Zij helpen mee het sociale netwerk van cliënten te vergroten en te versterken (N. Lock, persoonlijke communicatie, 23 februari 2018).

3.5 Plan pastoraat

In het voorjaar van 2016 is aan alle thuishavens binnen Ontmoeting gevraagd om een plan voor het pastoraat op te stellen. In de thuishaven Charlois heeft een aantal teamleden om de tafel gezeten om in 2017 tot een visiedocument te komen. In dit document, het Plan Pastoraat, wordt beschreven dat iedereen er vrij in is om op eigen wijze inhoud en invulling aan te geven aan het spreken over de liefde van God. Tegelijkertijd wordt er gesproken over een “biddend alert zijn” om mogelijkheden aan te grijpen om het geloof te delen. Daarbij wordt gesteld dat de vraag en behoefte van de cliënt wel leidend zijn. De thuishaven Charlois wil in het plan primair aansluiten bij de behoeften van de cliënt in het verlenen van professionele zorg. Tegelijk gunnen medewerkers hun cliënten een leven in Christus. Het leven in Christus wordt verbonden met bekering als voorwaarde voor innerlijke genezing. Het Plan Pastoraat rust feitelijk op twee pijlers: het ingaan op de mogelijke behoefte aan zingeving onder cliënten en het verlangen onder begeleiders om te spreken over de liefde van God, vanuit hun geloofsovertuiging. Uit het Plan Pastoraat blijkt dat begeleiders zelf iets met zingevingsvragen willen doen in de begeleiding. Daarnaast leeft er onder hen de behoefte om cliënten door te verwijzen naar een pastoraal werker. In het Plan Pastoraat zijn veel taken en verantwoordelijkheden weggezet voor de eventuele te benoemen pastoraal werker. De pastoraal werker wordt gezien als degene die pastorale gesprekken aangaat met cliënten en geïnventariseerde pastorale activiteiten uitvoert. Daarvoor is allereerst nodig dat de pastoraal werker onderzoek doet naar de behoefte van cliënten op het terrein van zingeving en pastoraat. Daarnaast organiseert de pastoraal werker vormen van toerusting voor collega's of teamleden om handreikingen te geven voor het omgaan met zingevingsvragen (Stichting Ontmoeting, *Plan pastoraat thuishaven Charlois*, z.d.).

3.6 Samenvatting

Binnen het concept thuishavens is in 2016 de thuishaven Charlois door Ontmoeting opgezet. In de thuishaven Charlois wil Ontmoeting present zijn in Rotterdam Zuid. De thuishaven biedt aan cliënten een thuis in de wijk, waar zij door medewerkers en vrijwilligers worden begeleid naar een stabiele plaats in de maatschappij. In 2016 is binnen de thuishaven de vraag gesteld om het pastoraat vorm te geven. Hiervoor heeft de thuishaven in 2017 een plan opgesteld. In dit Plan Pastoraat wordt beschreven dat begeleiders er vrij in zijn om op eigen wijze inhoud en invulling aan te geven aan het spreken over de liefde van God. Tegelijkertijd wordt er gesproken over ‘biddend alert zijn’ om mogelijkheden aan te grijpen om iets van het geloof te delen. Daarbij wordt gesteld dat de vraag en behoefte van de cliënt leidend zijn.

Hoofdstuk 4 Theologische onderbouwing

4.1 Inleiding

Ontmoeting heeft haar kijk op pastoraat verwoord in het visiedocument (zie hoofdstuk 2). De thuishaven Charlois heeft vervolgens op verzoek een Plan Pastoraat opgesteld, zoals beschreven in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk zoeken we vanuit de literatuur naar ondersteunende en aanvullende inzichten op de bestaande visie van Ontmoeting.

Context

In een doordenking van de maatschappelijke en culturele ontwikkelingen die van belang zijn voor het pastoraat vandaag de dag noemt Ruard Ganzevoort, hoogleraar praktische theologie, in zijn boek 'Zorg voor het verhaal' een drietal relevante processen (2007, pp. 42-43):

1. individualisering;
2. biografisering;
3. multiculturalisering en diversiteit.

Vanuit het proces van *individualisering* klinkt de vraag naar een eigen identiteit. Hiervoor is het nodig tot een besef van onszelf te komen, wat via de weg van *biografisering* verloopt: een verhaal over ons leven, waarin we ontdekken wie wij zijn. Aan deze twee thema's, individualisering en biografisering, raakt de literatuur in dit hoofdstuk.

Het aspect van *multiculturalisering en diversiteit* hebben we in ons onderzoek buiten beschouwing gelaten. We zijn ons ervan bewust dat de verscheidenheid aan culturele achtergronden onder de doelgroep van Ontmoeting in Rotterdam van belang is als het gaat om de doordenking van het pastorale aanbod. De stad zelf kent namelijk al ongeveer 170 verschillende nationaliteiten, zo is te lezen in het rapport 'Stadsbeeld Integratie in Rotterdam' van IDEM (2016). Omgang met culturele diversiteit is echter ook een geheel eigen terrein. Ganzevoort (2007) beschrijft dat mensen op een heel verschillende omgaan met hun culturele achtergrond. Hij legt uit dat de één zich duidelijk met zijn eigen culturele achtergrond verbindt, terwijl de ander juist aansluiting zoekt bij een meervoud van culturele kaders. Het meenemen van het culturele aspect zou ons onderzoek te breed maken. Met het oog op de beschikbare tijd en ruimte hebben we dit verder laten rusten. We hebben ons beperkt tot de basis die geldt voor ieder mens: het mens-zijn op zich, het leven in relatie tot de ander vanuit de relatie met God. Hierin wordt een theologische dimensie zichtbaar.

Voor de opbouw van dit hoofdstuk hebben we gekozen voor een uitwerking van een aantal centrale thema's uit de zorgvisie van Ontmoeting. In paragraaf 4.2 schrijven we over 'het liefhebben van God en de naaste'. Paragraaf 4.3 gaat verder met 'de relatie tot de ander'. In paragraaf 4.4 gaan we in op 'zingeving', gevolgd door paragraaf 4.5 over het thema 'getuige zijn'. Op deze thema's hebben we de volgende auteurs geraadpleegd: Andries Baart, Martin Buber, Thomas Halik, Emmanuel Levinas, Jean Vanier en Samuel Wells. In subparagrafen geven we steeds hun visie op het betreffende thema weer.

Ten slotte leggen we in paragraaf 4.6 vanuit de literatuur de verbinding met de SRH-methodiek waar Ontmoeting in de begeleiding van cliënten mee werkt. Welke dwarsverbindingen zijn te ontdekken tussen de theologische overwegingen in dit hoofdstuk en deze methodiek? We sluiten af met een korte samenvatting in paragraaf 4.7

4.2 Liefhebben van de naaste

De drijfveer van Ontmoeting ligt in het gebod van Christus om God lief te hebben boven alles en onze naaste als onszelf. Wat werkt het liefhebben van de ander uit? Hoe ontstaat hierin de verbinding met God? In hoeverre brengt dit herstel?

4.2.1 Martin Buber

Martin Buber (1878-1965) was een joodse godsdienstfilosoof uit Oostenrijk. Zijn belangrijkste werk is het in het Nederlands vertaalde 'Ik en jij' (2016) en behandelt de verhouding van de mens tot God en tot de medemens. Buber beschrijft daarin hoe de mens (ik) zijn weg zoekt tussen God en de ander (jij). Met uitspraken als "Alle werkelijke leven is ontmoeting" (2016, p. 17) en "In den beginne is de relatie" (2016, p. 24) toont Buber aan dat 'ik' in directe relatie staat tot 'jij'. Ik sta in relatie tot de mens tot wie ik 'jij' zeg en daarmee ook tot God. Die relatie kan zelfs bestaan als de mens tot wie ik 'jij' zeg in zijn ervaring niet merkt dat ik op de ander betrokken ben. Dit denken van Buber wordt het *dialogisch principe* genoemd (Hartensveld, 1993).

Buber (2016) ziet liefde als een grote verantwoordelijkheid richting de ander. Als je in de liefde gaat staan, zorg je ervoor dat mensen zich gaan losmaken uit hun eigen belevingswereld en bedrijvigheid. Zo komt het tot een echte ontmoeting. Wanneer 'ik' de ander eerbiedig en als 'jij' wil zien en ontmoeten, dan wordt de ander voor mij werkelijk 'jij' en zo kan de liefde gaan werken: helpen, genezen, opvoeden, opheffen en verlossen. Buber noemt liefde zelfs een 'ontzaglijk waagstuk': "De mensen lief te hebben is levenslang aan het kruis van de wereld worden geslagen." (2016, p. 21). Je zou dit proces misschien het beste kunnen omschrijven als een sterven aan jezelf, in het belang van de liefde tot de ander.

4.2.2 Thomas Halik

Thomas Halik is een hedendaagse Tsjechische rooms-katholieke priester, filosoof en theoloog. In zijn boek 'Ik wil dat jij bent' (2017) gaat hij in op de relatie tussen geloof en liefde. Halik stelt dat geloven in God vooral gaat over de vraag of wij Hem *liefhebben*, en niet zozeer of wij geloven dat Hij bestaat. Een geloof zonder liefde is volgens Halik een leeg geloof. Hij beschouwt God zelf niet als een object, een voorwerp om lief te hebben, maar als de liefde zelf. "Hij is eerder een punt waartoe we ons verhouden en van waaruit we de wereld om ons heen en onszelf zien en begrijpen." (2017, p. 60). God liefhebben is dus niet Hem als voorwerp liefhebben. Het is namelijk lastig om iets dat liefde zelf is, een object van liefde te maken. God liefhebben is veel meer een "*in* God liefhebben; we houden *in Hem* van de mensen en van de wereld, op dezelfde manier als wij de mensen en de wereld in het licht zien." (2017, p. 40). Als we dus vanuit God, die zelf Liefde is, de ander liefhebben, ontmoeten en ervaren we in die liefde God zelf.

In de uitwerking van het begrip liefde grijpt Halik terug op een definitie die aan Augustinus is toegeschreven: *Amo: volu, ut sis*; Ik heb lief: ik wil dat jij bent (2017, p. 77). Dit is wat God tegen ieder mens zegt, als een goddelijk 'ja' tot ons bestaan. Daarin ligt ook een fundamentele vraag opgesloten, die wacht op een antwoord: Wil ik ook dat God er is of wil ik dat Hij er niet is? Als we tegen God terugzeggen: 'Ja, ik wil', dan betekent dit dat we God in onze eigen vrijheid bewust binnenlaten en God daarin God laten zijn. Halik verbindt deze definitie van Gods liefde tot de mens vervolgens met onze liefde tot de naaste. Als we tegen onze naaste zeggen: 'Ik wil dat jij bent', dan drukken we daarmee onze essentiële instemming met het bestaan met de ander uit. Je bent verheugd over het feit dat hij of zij er is en wilt graag samen met de ander zijn. De ander mag zijn zoals hij of zij is en hoeft mijn liefde niet met prestaties te verdienen. Door de ander lief te hebben, kan deze mens volledig vrij en zichzelf zijn en de persoon worden die hij tot nu toe alleen in potentie was. Halik gaat

nog verder door te stellen dat wij de ander ook nodig hebben om zélf volledig mens te worden. De ander is “een wezenlijk, verrijkend onderdeel van mijn leven zonder welke *ik* niet volledig zou zijn, mijn wereld zou zonder hem of haar leeg, verdrietig en grijs zijn.” (2017, p. 79).

4.2.3 Jean Vanier

Jean Vanier werd geboren in 1928 in Canada. Na zijn dienst als marinier studeerde hij in Frankrijk Wijsbegeerte en werd universitair docent. In de jaren zestig van de vorige eeuw heeft hij de eerste Arkgemeenschap opgericht in Frankrijk, een leefgemeenschap voor personen met een verstandelijke beperking. Hier woont hij nog altijd. De Arkgemeenschap groeide uit tot een netwerk van gemeenschappen in wereldwijd meer dan 30 landen (<https://www.ark.vlaanderen>).

In zijn boek ‘Ons menszijn dankbaar aanvaarden’ (1999) deelt Vanier de inzichten die hij in de Arkgemeenschap heeft opgedaan. Hij schrijft over het belang van de liefde voor het veranderen van de chaos in ons leven. Voor Vanier is liefde het engagement waarmee je tot de ander zegt: “Ik ben bij je, omdat jij een mens bent.” (1999, p. 26). Liefde verandert bange mensen en laat hen toe te leven. In de eerste plaats kan van de liefde gezegd worden dat liefde *begrijpt*. Vanier (1999) legt uit dat ieder mens behoefte heeft aan begrip. Om onszelf te begrijpen is vaak hulp van buitenaf nodig. Een naam geven aan de innerlijke chaos helpt het probleem aan de oppervlakte te brengen en helpt ook mee om de verwarring te doen verdwijnen. Vervolgens wil de liefde ook *vieren*. Het gaat er niet alleen om anderen hun waarde te openbaren, hen te begrijpen en aandacht voor hen te hebben. Iemand beminnen betekent ook hem *vieren*. Vanuit de liefde tot de ander blijf ik niet steken in het doen van allerlei nuttige en fijne dingen voor de ander, waarmee ik hem alles uit handen neem. Iemand beminnen is hem ook helpen dingen zelf te doen. Samen met hem ga ik zijn eigen gaven en mogelijkheden ontdekken en hem helpen de verantwoordelijkheid voor zichzelf op te nemen. Liefde helpt de ander dus verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven te dragen.

Vanier (1999) benadrukt ook het belang van de gemeenschap. Gemeenschap beschouwt hij als een gedeeld vertrouwen, een wederzijdse band. Het is een uitwisseling van liefde tussen twee personen, waarin ieder geeft en op zijn beurt ontvangt. Die liefde verbindt mensen met elkaar. Het is het vertrouwen dat voortkomt uit het besef dat men veilig is in de nabijheid van de ander en dat men zich tegenover elkaar open en kwetsbaar kan opstellen. Gemeenschap is niet af, zij groeit en verdiept voortdurend. Tegelijkertijd is gemeenschap ook gevaarlijk, want zij maakt ons kwetsbaarder voor verwondingen en verwerping. Maar wanneer gemeenschap als basis liefde heeft, zullen we volgens Vanier ervaren dat God aanwezig is in die bevrijdende gemeenschap. In die gemeenschap gaat het ook om vergeving. Gemeenschap vormen betekent voortdurend vergeving schenken en vergeving vragen. Dat is het meest cruciale kenmerk van liefde.

4.3 Relatie tot de ander

Ontmoeting onderstreept in haar visiedocument hoe in de ontmoeting met de ander verbinding en herstel plaats kan vinden. Hoe verhoud ik mij tot de ander? Wat gebeurt er in de ontmoeting met de ander? Hoe sta ik in de ontmoeting met de ander in relatie tot mijzelf en in relatie tot God?

4.3.1 Andries Baart

Andries Baart is hedendaags theoloog en de geestelijk vader van de presentietheorie. Deze benadering ontwikkelde hij naar aanleiding van onderzoek in Nederland naar de praktijk van pastores in achterstandsbuurtten, waarvan hij de uitkomsten beschrijft in zijn boek ‘Een theorie van presentie’ (2001). In deze studie legt Baart uit dat het bij presentie niet primair gaat om het oplossen van

problemen, maar om het gewoonweg aanwezig zijn in het leven van de ander. Hij onderscheidt in deze benadering acht kenmerken:

1. Vrij zijn voor ... (open agenda, betrokken bij het geleefde leven van de ander);
2. Open staan voor ... (niet vanuit een kantoor of pand, maar op straat);
3. Een aandachtige betrekking aangaan (leren waarnemen hoe het werkelijk met iemand gaat);
4. Aansluiten bij het bestaande (zoals de ander het aan de orde stelt);
5. Perspectiefwisseling (de wereld waarnemen vanuit het perspectief van de ander);
6. Zich aanbieden (niet met hulp, maar met name met zichzelf);
7. Geduld en tijd (ongehaastheid);
8. Trouwe toelg (de pastor blijft lang en komt steeds terug, is loyaal, toegewijd en toegedaan, is betrouwbaar en biedt troost).

In zijn boek 'Aandacht – etudes in presentie' (2005) schrijft Baart dat pastores in het contact met de kwetsbare ander het verschil maken wanneer ze kiezen voor de presentiebenadering. Ze gaan naar de ander toe. Ze bieden zichzelf aan, eerbiedigen de ander en geven een gelegenheid om te hechten. Zij bieden troost. Troost is het vermogen om het lijden van de ander te zien, zich erdoor te laten raken en zich erdoor te laten aanspreken. "Troost is niet gericht op het verhelpen van een probleem, maar op het er zijn voor de ander in diens onmacht. Troost beaamt het lijden van de ander, erkent het tragische van het bestaan en verdraagt de contingentie." (2005, p. 84). Het onherbergzame krijgt een plaats. Het wordt geborgen in plaats van weggeborgen. Zo wordt er een plaats gegund aan het verscheurde gevoel om de ander niet alleen te laten in de kakofonie van gevoelens. Het is vooral een zaak van *er zijn voor*. Baart verwoordt de grondhouding van de pastor als volgt: "Aandacht als een geschenk om niet, waarmee de pastor zich met respect en tact inlaat met het bestaan van de ander, waardoor de ander tevoorschijn kan kruipen." (2005, p. 172).

Corja Menken-Bekius en Henk van der Meulen (2007) reflecteren op de studie van Baart over de presentietheorie en bespreken de consequenties van deze theorie voor de praktijk. Zij merken op dat de presentietheorie zowel breed als opmerkelijk is. De brede manier van kijken houdt in dat niemand wordt buitengesloten. Dit heeft uiteraard ook consequenties voor de pastorale positie die de pastor inneemt. De pastor verlangt ernaar zo onbevangen en onbegrensd mogelijk present te zijn in het leven van de ander. Opmerkelijkheid in het optreden van de pastor wordt zichtbaar in betrokken en toegewijde aandacht, die de pastor oog doet hebben voor de malaise in het leven van de ander. Dan ontdekt de pastor de schat van de menselijke waardigheid in de ruwe akker van het bestaan van de ander.

4.3.2 Martin Buber

Buber schrijft in zijn boek 'De weg van de mens' (2001) dat het van cruciaal belang is om jezelf te leren begrijpen om op de juiste manier in relatie tot de ander te kunnen staan. Door te ontdekken wie je bent als persoon en je uniciteit te omarmen, kom je op de weg die ieder mens zou moeten gaan. De mens moet volgens de leer van het chassidisme zijn eigen weg kiezen die tot God voert. Ook moet hij zijn diepste wezen in alle tegenstrijdigheid en complexiteit tot eenheid brengen om de mens te kunnen worden die je bent.

In de visie van Buber geldt dat "hoe unieker iemand in waarheid is, hoe meer hij anderen kan geven en anderen wil geven. Want een unieke persoon schouwt God en omhelst Hem." (Hartensveld, 1993,

p. 38). Een unieke persoon zijn is belangrijk, omdat in dit uniek-zijn de verlossing van de wereld besloten ligt. God kan namelijk alleen in een unieke persoon Zijn heiligheid uitgieten. Zolang we ons aan anderen meten en ons met hen vergelijken, kunnen we niet uniek zijn. Dit is volgens Buber dan ook een vorm van hoogmoed. Je stelt je boven de ander. Het gaat erom dat “de mens in zichzelf rust als in het niets, dan wordt hij door niets anders begrensd en is hij grenzeloos, en God giet Zijn heerlijkheid in hem.” (Hartensveld, 1993, p. 38). Dit uniek-zijn maakt je juist deemoedig. Wanneer je je eigen uniekheid beseft, zie je ook dat in ieder mens iets kostbaars is, dat in niemand anders is. Om die reden moet je de ander eren, omdat hij iets in zich draagt dat bij niemand anders te vinden is. Wie over een uniek mens een oordeel uitspreekt, heeft dit net zo goed over zichzelf uitgesproken. Buber koppelt dit aan het begrip ‘gerechtigheid’. Het is onrecht als je een oordeel over de unieke ander uitspreekt. “Alleen meeleven is werkelijk gerechtigheid.” (Hartensveld, 1993, p. 39).

In ‘Ik en jij’ legt Buber (2016) uit hoe ik mij tot de ander verhoud. Over de relatie ik-jij schrijft Buber dat het ‘ik’ tot het ‘jij’ komt via de Ontmoeting. Preciezer gezegd: Het ‘jij’ ontmoet mij! “Tussen ik en jij staat geen theorie, geen voorkennis en geen fantasie. Tussen ik en jij staat geen doel, geen begeerte, geen vooruitlopen. Alleen waar het indirecte wegvalt, geschiedt de ontmoeting.” (2016, p. 17). Met andere woorden: Daar waar ik zonder pretenties, vooroordelen en bijbedoelingen de ander onbevange tegemoet treedt, ontstaat de ontmoeting.

Buber (2016) houdt ons een kritische spiegel voor als hij schrijft dat onze interacties vaak pogingen zijn om de ander te krijgen waar ik hem hebben wil. We proberen te manipuleren. We kunnen het gedrag van de ander vaak niet goed interpreteren, omdat we gevangen zitten in onze eigen beperktheid van denken. Het zou beter zijn als we elkaars diepe menselijkheid aanvaarden. Wat Buber een relatie of ontmoeting noemt, heeft te maken met het *zijn*: volledig aanwezig zijn bij een andere persoon in plaats van hem slechts gedeeltelijk te betrekken. Het gaat om het herkennen en bevestigen van de ander in zijn volledige menszijn. Buber maakt daarbij nog een onderscheid tussen *bevestigen* en *aanvaarden*. Aanvaarden is: de ander laten voelen dat je hem accepteert zoals hij is. Bevestigen gaat een stap verder. Het is het aanvaarden van de ander in zijn hele potentialiteit, ook in wat hij nog niet is, maar nog kan worden. De mens is namelijk geschapen om te *worden* (Hartensveld, 1993). In de relatie tot de ander is het dus belangrijk om ook te zoeken naar het potentieel dat in de ander aanwezig is.

Tot slot is in de relatie wederkerigheid belangrijk. “In de relatie tot de ander gaat het om schouwen en geschouwd worden, kennen en gekend worden, beminnen en bemind worden.” (2016, p. 120).

4.3.3 Emmanuel Levinas

Emmanuel Levinas was een Frans-joodse filosoof van Litouwse afkomst die leefde in de 20^e eeuw. In zijn boek ‘Het menselijk gelaat’ (1987) beschrijft Levinas hoe ik me tot ‘de ander’ verhoud. De ander wordt door hem gezien als de geheel andere, die nooit voor eigen doeleinden mag worden gebruikt. Levinas stelt dat ik fundamenteel gezien niet de gelijke ben van de ander: “Ik weet mij verplicht jegens de ander en daarom eis ik oneindig veel meer van mezelf dan van anderen. De wederkerigheid tussen mensen berust op oorspronkelijke ongelijkheid.” (1987, p. 47). Levinas betoogt in zijn boek verder dat onze verhouding tot de andere mens een verhouding is die verder gaat dan een verstandelijk begrijpen. De kennis van de ander vereist sympathie of liefde. De ander komt niet op ons af vanuit de horizon van begrip. Hij is *zijnde* en doet zich als zodanig kennen. De ander is altijd groter dan ons begrip van de ander. De mens moet de ander leren kennen zoals hij *is*: zoals hij zich doet kennen.

Het fenomeen waarin de ander tevoorschijn komt, is het gelaat. Voor Levinas (1987) is het gelaat van de ander gelijk aan de identiteit van een persoon. De ander manifesteert zich in het gelaat. Het

gelaat dringt zich aan mij op, zonder dat ik voor zijn appèl doof kan blijven en zonder dat ik het kan vergeten. Ik moet iets met dat appèl doen. Het gelaat van de ander roept mij op en geeft me bevel door zijn naaktheid en armoede. Volgens Levinas is er sprake van een bijzondere plicht die ik al of niet op me neem in de ontmoeting met de ander. In elke houding die ik ten aanzien van de ander aanneem, ligt een groet, al was het alleen maar een weigering om te groeten. Voor Levinas is het oog in oog met de ander onmogelijk om de ander te ontkennen.

4.3.4 Thomas Halik

In lijn met Levinas schrijft Halik (2017) dat als we de ander op de eerste plaats zetten, we God Zelf in de ander kunnen ervaren. “Een gast in huis is God in huis.” (2017, p. 100). Halik legt verder uit hoe Levinas het gelaat van de ander aan God verbindt. De relatie tot God is slechts mogelijk door de andere mens. God spreekt tot ons door het gelaat van de ander. “Als ik in het gelaat van de ander kijk, dan komt de gedachte aan God bij mij op.” (2017, p. 98). In de ander ontmoet ik de Oneindige en de Oneindige heeft recht op een eigen territorium (aangeduid met het begrip *exterioriteit*). God is absoluut anders dan wat wij kennen en maar kunnen bedenken. Om die reden heeft ook de ander het recht op zijn eigen ruimte. We moeten hem respecteren, juist ook in zijn anders-zijn. We moeten ermee ophouden om hem op onszelf te laten lijken en hem zich aan ons te laten aanpassen. We moeten hem anders laten zijn en hem voorrang geven boven onszelf. Zo komen we in aanraking met God, de Ander.

4.3.5 Jean Vanier

Vanier legt in het boek ‘Zalig zijn de zachtmoedigen’ (2016) uit waarin de kwetsbare ander van toegevoegde waarde is voor onze samenleving. Hij verlangt ernaar dat we meer en meer gaan ontdekken dat degenen die door de samenleving worden afgewezen vanwege hun zwakheid en hun schijnbare nutteloosheid, in feite een vindplaats zijn van de aanwezigheid van God. Het verwelkomen en omarmen van de meest kwetsbaren in de samenleving gaat ons helpen om geleidelijk uit de wereld te stappen die zo wordt beheerst door competitie, concurrentie en de behoefte om grootse dingen te doen. De zwakken en de kwetsbaren gaan ons voor in de richting van een wereld van gemeenschap van het hart, een leven dat eenvoudig is en vreugdevol, waar we kleine dingen met liefde leren doen. Volgens Vanier betoont de dienst *ván* (niet *aan*!) onze zwakke en kwetsbare broeders en zusters een nog grotere dienst. Het opent de weg van vrede en eenheid, waarbij we elkaar verwelkomen in alle verscheidenheid.

We moeten Jezus horen kloppen aan de deur, de deur openen en Hem binnen laten komen om onze vriend te zijn. Een vriend van Jezus worden, betekent een vriend worden van hen die buitengesloten worden. Als we leren een vriend te zijn van hen die buitengesloten worden, treden we binnen in de wonderbaarlijke relatie van vriendschap met God. (2016, p. 45).

4.3.6 Samuel Wells

Samuel Wells is priester binnen de Anglicaanse Kerk en verbonden aan de kerk St Martin-in-the-Fields in Londen. Deze gemeente zet zich op diaconaal vlak in voor dak- en thuislozen. De theologie die Wells ontwikkelde, sluit hierbij aan. Wells beschrijft deze in zijn boek ‘A Nazareth Manifesto – being with God’ (2015). Centraal in dit boek staan de woorden *being with*. In die woorden ligt volgens Wells het wezen van God opgesloten. God wil *met zichzelf* zijn (binnen de Drie-eenheid), *met de mens* zijn en *met de schepping* zijn. De manier waarop God binnen de Drie-eenheid met zichzelf is, werkt Wells uit in acht dimensies, die hij vervolgens toepast in de manier waarop wij in relatie met de ander kunnen staan. We werken de visie van Wells op deze dimensies hieronder kort uit:

- *Presentie*: Dit houdt vooral in: geen oplossingen zoeken. De ander niet beschouwen als een probleem waar een oplossing voor nodig is, maar eenvoudigweg er voor de ander zijn, ontvankelijk, met heel je hart. “Presence is fundamentally abiding; but it also involves resisting powerful temptations to rescue, solve, fix, or become a guardian angel.”(2015, p. 174).
- *Aandacht*: Om echt met aandacht bij de ander te kunnen zijn, moet je volgens Wells (2015) loskomen van jezelf. Als je in het contact met de ander diepgaande gevoelens van bijvoorbeeld verontwaardiging, afkeer of verschrikking bij jezelf voelt opkomen, registreer die dan allereerst. Laat ze vervolgens geen reden zijn om het gesprek met de anderen te beëindigen. Probeer te luisteren naar het verhaal achter de woorden en emoties van de ander.
- *Mysterie*: Dit begrip staat tegenover het beschouwen van een persoon of situatie als een probleem. Een probleem is tastbaar, van verschillende kanten te bekijken en doorgaans op te lossen. Een mysterie kun je echter niet bekijken, verklaren of oplossen; je kunt er alleen in *binnengaan*. In het binnengaan laat je de dingen staan zoals ze zijn. Wells (2015) haalt bij het begrip mysterie ook de uitwerking van Levinas over het gelaat aan. Hij geeft aan dat Levinas niet alleen bedoelt dat je verantwoordelijk bent voor de ander, maar dat we ons ook door de ander moeten laten onderwijzen, ontvangen en laten leren.
- *Verrukking*: Je mag je verheugen in het bestaan van de ander, in wie de ander is als unieke persoon, geeft Wells (2015) aan. Het gaat om het genieten van de reis die je samen maakt, waarin zowel absurde als mooie dingen in iemands verhaal naar boven komen. Hierin ligt ook een wederkerigheid: je staat de ander ook toe zich in jou te verheugen.
- *Deelname*: Het doel van deelname is in de visie van Wells (2015) niet om een bepaald doel zo snel en efficiënt mogelijk te bereiken, om vervolgens door te gaan naar het volgende doel. Het gaat erom manieren te vinden om *te zijn met*. Je neemt deel aan het verhaal van de ander om samen te kunnen zijn, zonder het verhaal van de ander te willen veranderen. Wells verwijst in dit verband naar de filosofie van Buber over het belang van de *ontmoeting* tussen ‘ik’ en ‘jij’.
- *Partnerschap*: Deze dimensie gaat volgens Wells (2015) nog een stap verder dan deelname. Het gaat hier om het aanvullen van elkaar in alle verscheidenheid, waardoor je elkaar juist versterkt. Wederkerigheid speelt een belangrijke rol. Iedereen brengt eigen kwaliteiten te berde. In situaties waarin je moet inleveren, kunnen juist nieuwe kwaliteiten worden ontdekt. Wells noemt in dit verband ook het begrip genezing (*healing*): “It means learning to enjoy to the full one’s new range of abilities and discovering aptitudes one always had but previously had not thought relevant or necessary.” (2015 p. 137).
- *Blijdschap*: Dit is het hart van *being with*. Wells haalt hierbij Augustinus aan: “To enjoy something is to rest with satisfaction in it for its own sake.” (2015, p. 137). De Vader, Zoon en Geest zijn de echte voorwerpen om te genieten, omdat zij eeuwig en onveranderlijk zijn.

Blijdschap gaat over het zijn in de aanwezigheid van de ander en je puur verblijden in de ander om wie hij of zij is, zonder de ander voor je eigen voordeel te willen gebruiken.

- *Glorie*: In de relatie met de ander worden glimpjes van glorie zichtbaar. Daar, waar men met volle aandacht bij de ander is; waar wederkerigheid is ontstaan; waar je het mysterie mag binnentreden; waar mensen echte metgezellen zijn geworden en deelnemen aan elkaars leven; waar men zich in elkaar verheugt. Glorie is volgens Wells (2015) het onvermijdelijke gevolg van alle andere dimensies.

Ons antwoord in de ontmoeting met de hulpbehoevende ander moet volgens Wells (2015) allereerst liggen in het *being with*, en niet zozeer in het *working for*. Het voorzien van de ander van voedsel, het opzoeken in de gevangenis, het verzorgen en verwelkomen waar Jezus in Mattheüs 25 over spreekt, gaan ten diepste over het *zijn met* de ander in nood. Het gaat niet om het oplossen van diens nood. Als we dingen voor anderen doen, moet het onderliggende doel altijd het zijn met de ander zijn.

4.4 Zingeving

In het pastoraat wil Ontmoeting samen met haar cliënten zoeken naar antwoorden op hun levensvragen. Wanneer is je leven van betekenis? Waarin ligt de waarde van wie je bent?

4.4.1. Martin Buber

In 'De weg van de mens' (2001) schrijft Buber dat er drie dingen van belang zijn voor een zinvol leven:

1. Je eigen ziel in haar eigen hoedanigheid hoeden en heiligen.
2. Ieder moet het zielsgeheim van zijn medemens eerbiedigen en daarin niet met onbeschaamde nieuwsgierigheid binnendringen.
3. Ieder moet ertegen waken zichzelf te zoeken in het leven met zichzelf en in het leven in deze wereld. (2001, p. 54).

Volgens Buber is datgene dat de mens in het hier en nu in heiligheid verricht niet van mindere waarde – en niet minder wezenlijk verbonden met het goddelijke - dan het leven in de toekomstige wereld. Buber stelt in lijn met het chassidisme dat ik niet alleen God nodig heb, maar ook omgekeerd. Hoe zou de mens kunnen bestaan als God hem niet nodig had? “Jij hebt God nodig om te zijn en God heeft jou nodig – voor precies dat, wat de zin van jouw leven is.” (2016, p. 96).

Iedere ziel moet zich volgens Buber (2001) van zichzelf bewust worden, zich louteren en zich vervolmaken. Dit echter niet ter wille van zichzelf en ook niet ter wille van het aardse geluk en de hemelse zaligheid, maar ter wille van het werk dat zij aan Gods wereld heeft te volbrengen.

4.4.2 Thomas Halik

Halik (2017) schrijft dat het feit dat wij er zijn, een uiting is van Gods liefde. Daarin ligt dus ook de zin en reden van ons bestaan. God zegt ‘ja’ tegen ons leven. Wij zijn er, omdat God wil dat wij er zijn en Hij verheugt zich over ons bestaan. God liefhebben en zijn liefde ervaren, vraagt van onze kant ook een rijp en trouw ‘ja’ tegen het leven. Diep dankbaar zijn voor het wonder van het leven. Ook het lot accepteren, ook als je het niet begrijpt of het niet aan je verwachtingen voldoet. Leven in het vertrouwen dat de meest moeilijke en donkere momenten in je leven je een keer hun betekenis zullen openbaren.

4.4.3 Emmanuel Levinas

Centraal in de visie van Levinas (1987) op de ander is het verlangen waarmee het 'ik' zich naar de Ander beweegt. De beweging naar de ander doet mij aan mezelf voorbij zien. Volgens Levinas ligt in die beweging naar de ander de zin van ons bestaan: "Het Verlangen naar de ander is de meest fundamentele beweging, de zuivere vervoering, de absolute oriëntatie, de Zin." (1987, p. 175).

4.4.4 Samuel Wells

Bij Wells (2015) ligt de zin van het leven in het *being with*. Hij schrijft dat dit vanaf het begin van de wereld al duidelijk wordt: "*With* means creation is God's decision never to be except to be with us." (2015, p. 232). De schepping vloeide voort uit Gods verlangen om met ons te zijn. Het God-met-ons wordt het meest duidelijk zichtbaar in Jezus Christus, die de naam Immanuël, God met ons, krijgt.

Als separaat thema gaat Wells (2015) onder andere in op de zin van het lijden. Lijden wordt vaak als een probleem gezien dat opgelost moet worden. Wells ziet het echter als een mysterie. Het is een context waarin we mogen ontdekken, oefenen en praktiseren wat het betekent 'te zijn met'. Antwoorden en oplossingen geven ons niet wat we nodig hebben te midden van lijden en zonde. "What humanity needs is a love that abides, perseveres, remains present to us whatever happens, however bad things are, for however long it takes." (2015, p. 244).

4.5 Getuige zijn

De diepste drijfveer voor Ontmoeting om pastorale zorg te verlenen is het behoud van de ziel van de naaste. Hoe kun je een getuige van God en Zijn Koninkrijk zijn? Wat is onze verantwoordelijkheid?

4.5.1 Martin Buber

Buber legt uit dat je God niet kunt liefhebben zonder de mensen lief te hebben. Als een mens zich van God verwijdt, is de liefde van een ander mens voor hem nog het enige heil. Als iemand van God is afgeweken, is het juist onze opdracht om hem méér lief te hebben. Daarin kan de ander God weer ontdekken, omdat de liefde tot de ander een liefde tot God is (Hartensveld, 1993).

4.5.2 Thomas Halik

Halik (2017) legt uit dat God op twee manieren tot ons spreekt. In de eerste plaats spreekt Hij in zijn transcendentie, in de verborgenheid tot ons. Dit noemt Halik "het eerste woord van God" (2017, p. 49). Het zijn de momenten waarop God ver weg lijkt, we Hem niet ervaren, het duister is, Hij er het zwijgen toe doet. Deze ervaring is volgens Halik nodig om de *nabijheid* van God te kunnen ontdekken, het zogenoemde "tweede woord van God" (2017, p. 49). In dit tweede woord spreekt God tot ons in zijn immanentie. De weg hiernaartoe is gelegen in Jezus' gebod tot naastenliefde. In het liefhebben van de naaste kunnen we dat tweede woord gaan horen, kunnen we het 'andere' gezicht van God herontdekken. Zijn nabijheid vinden we in het liefhebben van de ander. Volgens Halik is het overtuigd zijn van Gods bestaan geen voorwaarde om Hem te kunnen liefhebben. Hij draait het eerder om: pas in de ervaring van de liefde ontstaat er ruimte waarin we de betekenis van het woord 'God' überhaupt kunnen leren kennen. Hij stelt dat "wellicht juist de ervaring van liefde – voor mensen en tussen mensen – de koninklijke weg is naar de ontdekking van Gods nabijheid." (2017, p. 66). God met ons – het wordt zichtbaar in het liefhebben van de naaste. Die liefde getuigt van Gods nabijheid.

4.5.3 Samuel Wells

Wells (2015) koppelt christelijk discipelschap, waar het 'getuige-zijn' onderdeel van is, aan zijn centrale thema *being with*. Door de zonde is het 'zijn met' verstoord. We zijn niet meer met God, niet

meer met de ander en niet meer met onszelf. Om deze relaties te herstellen, is Jezus zelf mens geworden. Hij is deel van de schepping geworden en 'met ons' geworden. Zijn liefde tot in de dood aan het kruis laat zien dat God met ons wil zijn, ondanks alles. En die liefde heeft de zonde overwonnen. Onze roeping als christen is om te laten zien wie God is, te laten zien dat God een 'God-met-ons' is. Dat kunnen we laten zien door zélf met de ander te zijn. Dit *being with* beschouwt Wells als zowel de *methode* als het *doel* van maatschappelijke betrokkenheid. Door met de ander te zijn (methode), vindt herstel van de relatie, het 'zijn met' plaats (doel).

Wells (2015) gaat uitvoerig in op de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Lukas 10). Hij legt uit dat wijzelf degenen zijn die berooid en hulpbehoefstig in de goot liggen, verlangend naar redding. De Samaritaan was in de ogen van de Joodse man in de goot een verachte vreemdeling van wie geen hulp te verwachten viel. Toch ontpopt juist deze vreemdeling zich als redder. Volgens Wells wordt hier zichtbaar dat onze redding juist te vinden is in iemand die niets te bieden lijkt te hebben. Lijkt alles niet verloren als Jezus aan het kruis hangt, veracht, verraden en bespot? Wells trekt vervolgens deze lijn door naar de verachte en afgewezen mensen in de wereld. Hij doet een oproep om juist in hen het gezicht van Jezus te ontdekken. Zoek het verlorene in de wereld niet op vanuit een gevoel van verplichting, schuldgevoel of medelijden, vanuit de gedachte hen te kunnen redden of helpen. Integendeel, zij zijn het antwoord voor jou, mens die zelf redding nodig hebt. In de ontmoeting met de ander word je je allereerst bewust van je eigen wanhopige toestand. Verwacht niet dat anderen het gezicht van Jezus in jou zullen zien. Verwacht in plaats daarvan juist het gezicht van Jezus in hen te zien. Met andere woorden: de ander is een getuige voor ons. Daarmee is in de ander onze redding te vinden.

4.6 Verbinding SRH-methodiek

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, werkt Ontmoeting vanuit de SRH-methodiek die rust op drie pijlers: herstelgericht werken, presentiegericht werken en krachtgericht werken. Welke dwarsverbindingen zijn te ontdekken tussen de theologische overwegingen in dit hoofdstuk en deze methodiek? We werken dit per pijler kort uit.

4.6.1 Herstelgericht

Bij herstel gaat het binnen de SRH-methodiek om twee zaken: het hervinden van een identiteit en het hervinden van de zin van het leven. Dit herstel is nodig na traumatische gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Hervinden van identiteit

Bij het hervinden van een identiteit is het belangrijk dat de oude identiteit wordt afgelegd. Het ware gezicht van de ander, welke persoon hij ten diepste is, moet weer tevoorschijn komen. Wie ben ik nu werkelijk? (Den Hollander & Wilken, 2015). Dit sluit aan bij wat Ganzevoort (2007) benoemt als het proces van individualisering, zoals beschreven in paragraaf 4.1.

Levinas (1987) wijst in dit verband op het *gelaat* van de ander, waarin de ander tevoorschijn komt. Door de ander te erkennen, spreek ik uit dat ik in hem geloof. In feite wordt hiermee de identiteit van de ander bevestigd. Halik (2017) en Vanier (1999) benoemen het belang van de *liefde* als het gaat om het hervinden van een eigen identiteit. Liefde geeft de ander de ruimte om te zijn wie hij is en schept orde in de chaos. Door de ander lief te hebben, kan deze mens volledig vrij leven en zichzelf zijn. In de theologie van Wells (2015) gaat het om het herstel van relatie, ook de relatie met jezelf, met je identiteit. De sleutel tot dit herstel ligt in het 'zijn met'. Dit begint bij 'Immanuël', God met ons, en daaruit voortvloeiend het zijn met elkaar.

Hervinden van zin

Voor het vinden van nieuwe zingeving speelt binnen de SRH-methodiek het levensverhaal een belangrijke rol. In dit verhaal wordt gezocht naar de reden waarom gebeurd is wat er is gebeurd en wat dit voor de ander betekent. Pas als in het gebeurde betekenis gevonden kan worden, kan er over de ziekte en het lijden heen gekeken worden (Den Hollander & Wilken, 2015).

Deze aandacht voor het levensverhaal (biografisering) benoemt Ganzevoort (2007) als ook een relevant proces binnen de pastorale zorg. De andere theologen die in dit hoofdstuk aan het woord komen, gaan niet zozeer in op het *construeren* van het levensverhaal. Wel *verbinden* zij ons levensverhaal aan het verhaal van God. Daarin vinden we de zin van ons bestaan. Halik (2017) schrijft dat wij er zijn, omdat God wil dat wij er zijn. Ons antwoord op Gods 'ja' tegen ons leven ligt in een diepe dankbaarheid voor het wonder van dit leven. Dit betekent ook het lot accepteren, ook als je het niet begrijpt of het niet aan je verwachtingen voldoet. Leven in het vertrouwen dat de meest moeilijke en donkere momenten in je leven je een keer hun betekenis zullen openbaren. De acceptatie van het lot vinden we ook bij Buber (2016) terug. Niet vanuit een noodlotsgedachte, maar vanuit de gedachte dat het lot bij het leven hoort en dat je als uniek mens vrij bent om je ondanks het lot met de ander te kunnen verbinden. Volgens Levinas (1987) ligt de zin van ons bestaan in de verbinding met de ander. Achter de verbinding met de ander ligt de verbinding met God zelf. Bij Wells (2015) ligt de zin van het leven in het 'zijn met'. De zin van het lijden is een mysterie. Het gaat om het 'zijn met' te midden van het lijden. Daar ontdekken we de zin van het leven. God laat dit zien door met ons te zijn in ons lijden. Op dezelfde manier is onze roeping te zijn met ander in het lijden.

De weg van herstel

Ieder herstelproces kent globaal gezien een aantal fasen: "overweldigd worden door de aandoening, worstelen met de aandoening, leven met de aandoening en leven voorbij de aandoening" (Den Hollander & Wilken, 2015, p. 27). Het hebben van oog voor de kwaliteit van leven wordt als wezenlijk beschouwd. Het doel van de SRH-methodiek is een betere kwaliteit van leven naar de opvattingen van de cliënt. De weg hiernaartoe is vaak de weg van herstel en ontwikkeling. Niet altijd vindt er echter verbetering van de situatie plaats. Sommige vormen van lijden gaan niet voorbij, we kunnen niet alles oplossen. De Nederlandse dichter Bredero verwoordde dit zo: "Wat niet geheeld kan worden, moet gestreeld worden." (Den Hollander & Wilken, 2015, p. 33).

Deze insteek sluit aan bij de visies Baart (2001) van Wells (2015). Het gaat niet om het oplossen van problemen, maar om het 'zijn met', wat er ook gebeurt.

4.6.2 Presentiegericht

Mensen die geïsoleerd van de samenleving staan, lijden aan eenzaamheid. In hun worstelingen voeren ze vaak een eenzame strijd. In de presentiebenadering gaat het om een basishouding van *er zijn*: "het aansluiten bij en afstemmen op de cliënt en zijn leefwereld, op zoek naar betekenis en zingeving" (Den Hollander & Wilken, 2015, p. 15). In je aanwezigheid bij de ander bied je erkenning van lijden en onrecht en deel je het gevoel van onmacht. Aandachtig en toegewijd betrek je je op de ander en zijn leefwereld. De ontmoeting met de cliënt vindt dan ook zoveel mogelijk plaats in de eigen leefomgeving van de cliënt. Door bij de ander te zijn, wordt vervolgens vanuit de context van de ander duidelijk waar behoefte aan is. In de relatie met de ander is *evenwaardigheid* een belangrijke grondhouding. We zijn allemaal verschillend en daardoor niet gelijk aan elkaar, maar wel evenveel waard (Den Hollander & Wilken, 2015).

De presentiebenadering binnen de SRH-methodiek is regelrecht ontleend aan Andries Baart (2005). Zijn gedachtegoed horen we hier dan ook voluit in meeklinken. Ook in de visie van Wells (2015)

komen de begrippen presentie en aandacht prominent aan bod. Zij zijn volgens Wells een antwoord op ons grootste probleem: eenzaamheid, het 'niet-zijn met', het niet verbonden zijn met elkaar. Over wederkerigheid in de relatie met de ander schrijven zowel Buber (2016) als Wells (2015) en Levinas (1987). Bij Buber en Wells is er een wederkerigheid in geven en ontvangen. Bij Levinas (1987) bevindt zich in deze wederkerigheid per definitie een ongelijkheid. De ander staat boven mij, het belang van de ander gaat boven mijn eigen belang.

4.6.3 Krachtgericht

Krachtgericht werken heeft als doel niet te focussen op beperkingen en problemen, maar op de mogelijkheden en krachten bij de cliënt en zijn leefomgeving. Deze zijn te vinden in aspiraties, wensen, kernkwaliteiten, culturele aspecten, dingen waar plezier aan beleefd wordt, talenten, vaardigheden, leerervaringen, trots, dingen die inspireren en motiveren. Deze krachten worden ingezet om een bijdrage te leveren aan het herstel- en ontwikkelingsproces. Hierbij heeft de cliënt zelf de regie (Den Hollander & Wilken, 2015).

Een link met krachtgericht werken vinden we bij zowel Halik (2017) als Buber (Hartensveld, 1993). Zij benoemen de potentie die in ieder mens verborgen ligt. Door de ander lief te hebben (Halik) en te bevestigen (Buber) komen de mogelijkheden in een mens tot bloei en word je wie je bent.

Ook Vanier (1999) wijst erop dat het belangrijk is oog te hebben voor de gaven en mogelijkheden van de ander. Iemand beminnen is hem ook helpen dingen zelf te doen. Op die manier helpt liefde de ander om verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven te dragen.

4.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn verschillende thema's uit de zorgvisie van Ontmoeting vanuit theologische invalshoek onder de loep genomen. Als het gaat om het liefhebben van God en de naaste verbinden Buber, Halik en Vanier de liefde tot de naaste aan God zelf. Daar waar we de ander liefhebben, wordt God zelf zichtbaar. En met de liefde voor de ander bewijzen we aan God liefde. De uitwerking van deze liefde is dat mensen worden wie zij als unieke persoon zijn. In onze liefde voor de ander komt de ander tot leven. In de liefde vindt dus herstel, verlossing plaats.

Buber stelt dat we zijn gemaakt om in relatie met de ander te leven. Uniciteit is daarbij essentieel, omdat ieder mens uniek is. Het is belangrijk om eerst je eigen uniciteit te leren kennen om deze vervolgens bij de ander te kunnen zien. Het is een vorm van gerechtigheid wanneer wij niet oordelen, maar de ander volledig aanvaarden in zijn uniciteit. Buber stelt ook kritisch dat we de ander niet voor onszelf moeten gebruiken. In de relatie met de ander gaat het om bevestigen: uitspreken wat de ander in potentie is.

Zowel Levinas als Buber schrijven dat we in de ontmoeting met de ander God Zelf ontmoeten. De manier waarop we met de ander omgaan, laat dus zien hoe we met God omgaan. Ook Halik sluit zich bij deze zienswijze aan. Levinas gaat daarbij expliciet in op het gelaat van de ander. In het gelaat worden we met de ander geconfronteerd en dat maakt ons ook verantwoordelijk voor de ander. Onze taak is de ander te eerbiedigen en te respecteren in zijn anders-zijn. We moeten daarbij de ander boven onszelf stellen. Levinas gaat daarin nog een stap verder dan Buber.

Ook Wells daagt uit om in de ander God (Christus) te ontmoeten. Door Christus in de ander te zien, worden we ons bewust van datgene waar wij zelf van gered moeten worden. Zo hebben we de ander nodig om zelf gered te worden.

In zijn theorie van presentie wijst Andries Baart erop dat het bij presentie niet primair gaat om het oplossen van problemen, maar om het gewoonweg aanwezig zijn in het leven van de ander en in diens onmacht. De pastor biedt aandacht als een geschenk om niet en laat zich met respect en tact in met de ander. Daarbij sluit de pastor maximaal aan bij de ander en zijn leefwereld, neemt hij de wereld waar vanuit het perspectief van de ander en biedt hij zichzelf aan. Niet als hulp, maar als mens die zonder pretenties bij de ander wil zijn. De pastor is in die rol trouw, loyaal, geduldig, toegewijd en is betrouwbaar. Hij biedt troost.

Net als Baart belicht ook Wells het belang van pretentieloze presentie. Hij doet dit met name vanuit een theologisch perspectief. *Being with* is bij Wells het centrale thema. Daarin ligt het wezen van God opgesloten. Vervolgens werkt Wells het wezen van God (being with) uit in acht dimensies: presentie, aandacht, mysterie, verrukking, deelname, partnerschap, blijdschap en glorie. Analooq aan deze dimensies past Wells deze toe in de manier waarop wij in relatie met de ander staan. Presentie is bij Wells een pastoraal antwoord op het probleem het 'niet-zijn-met', het niet verbonden zijn met elkaar. Door presentie ontstaat er weer verbondenheid.

In de spiegeling van de theologische inzichten aan de SRH-methodiek zijn er duidelijke dwarsverbindingen waar te nemen. Dit maakt de theologische concepten goed inpasbaar in de bestaande methodiek.

Hoofdstuk 5 Team en pastoraat

5.1 Inleiding

Om een goed beeld te krijgen van de actuele vragen en behoeften die er binnen het team leven ten aanzien van de invulling van het pastoraat, zijn een enquête en een verdiepend interview afgenomen. Hierbij is steeds het doel voor ogen gehouden dat de vragen moeten helpen om zicht te krijgen op de deelvraag: *Welke problemen en vragen leven er bij de begeleiders van thuishaven Charlois als het gaat om het ingaan op de pastorale behoeften van de cliënten?*

De volgende onderwerpen komen aan bod: de visie op pastoraat, het peilen en herkennen van pastorale behoefte bij cliënten, ingaan op zingevingsvragen, samenwerking met kerken in de wijk, pastoraal werker op locatie, de verbinding met het huidige pastorale aanbod, inzet van vrijwilligers en de behoefte aan toerusting.

In paragraaf 5.2 beschrijven we de resultaten van de gehouden enquête, waarbij we ook de manier toelichten waarop de data is verzameld en geanalyseerd. In paragraaf 5.3 volgt eenzelfde uitwerking voor het gehouden focusgroepgesprek. We sluiten in paragraaf 5.4 af met een korte samenvatting.

5.2 Enquête onder team

5.2.1 Dataverzameling

In de enquête is het team van de thuishaven bevraagd op de volgende onderwerpen: de visie op pastoraat, de pastorale behoefte onder cliënten, de pastorale verantwoordelijkheid van de begeleider, belemmerende factoren met betrekking op het ingaan op zingevingsvragen van cliënten, wensen en behoeften ten aanzien van invulling van het pastoraat. Deze onderwerpen zijn ontleend aan de gesprekken die ter voorbereiding van het onderzoek met een aantal teamleden zijn gevoerd, aan het Plan Pastoraat (2017) van de thuishaven en aan het document 'Bezinning op pastoraat' van Ontmoeting.

We hebben gekozen voor een kwantitatief surveyonderzoek met voornamelijk meerkeuzevragen om op deze manier efficiënt en in korte tijd gegevens te kunnen verzamelen onder het team van de thuishaven Charlois. We hebben in de vragen verschillende meetniveaus toegepast: de nominale schaal, de ordinale schaal (5-punts Likertschaal) en de intervallschaal (Baarda, 2014).

Aan het gehele team (22 personen) is per e-mail een uitnodiging verstuurd om de enquête in te vullen. Na tweemaal een reminder te hebben gestuurd, is de enquête gesloten met een respondentenaantal van achttien. Dat is een respons van 81,8%. De groep respondenten bestaat uit twaalf woonbegeleiders, drie zorgcoördinatoren, twee vrijwilligerscoaches en één werktrajectbegeleider. De uitkomsten zijn opgenomen in bijlage 1.

5.2.2 Analyse

We hebben de uitkomsten van de enquête geanalyseerd op basis van een schaal van procenten. Daarbij noemen we steeds eerst de gescorde percentages en daarna het aantal personen dat bij dit percentage hoort (bijvoorbeeld: 94,44%; 17).

De verschillen tussen de antwoorden die zijn gegeven met behulp van de Likertschaal zijn wat lastig interpreteerbaar: 'eens' ligt niet persé net zo ver boven 'gedeeltelijk eens' als dat 'gedeeltelijk eens' boven 'gedeeltelijk oneens' ligt. We kiezen om die reden om bij dit type vragen allereerst te focussen

op de scores 'eens' en 'oneens', omdat deze gegeven antwoorden meer uitgesproken zijn. We willen onderzoeken of we hierin een duidelijk teammening kunnen ontdekken. Daarnaast kijken we eveneens naar het gewogen gemiddelde. De gewogen gemiddelden bevinden zich steeds op een schaal van 1 tot 10.

5.2.3 Resultaten

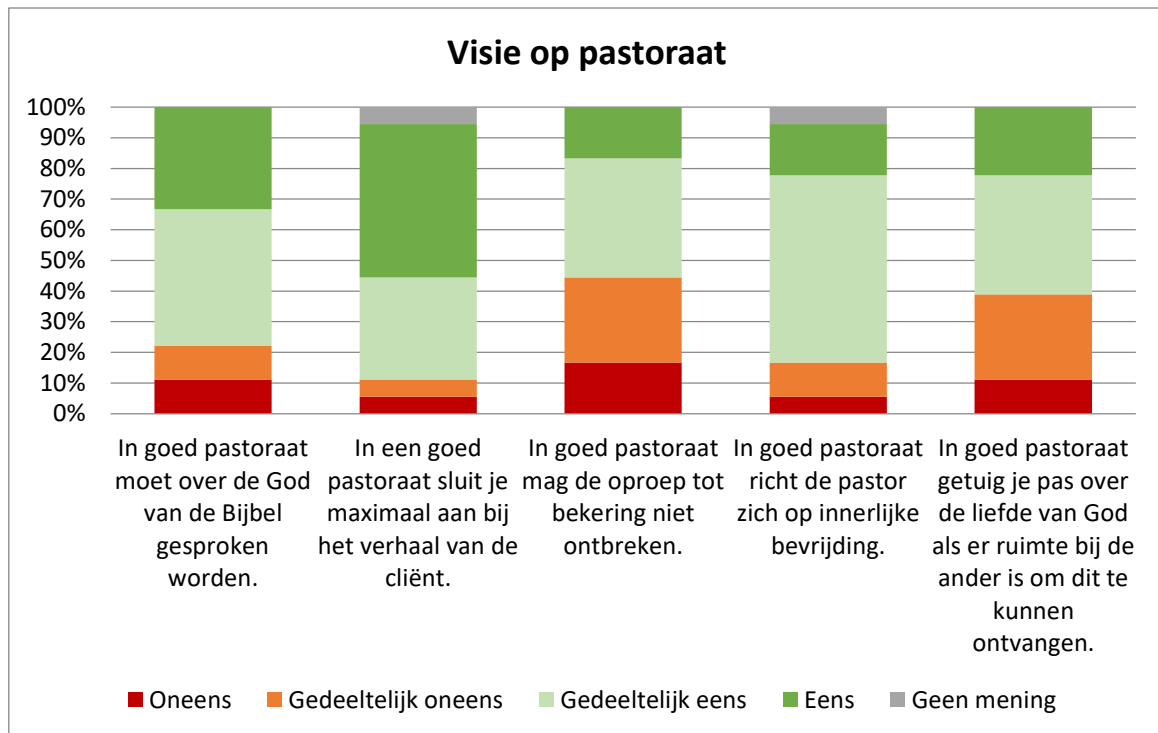
De resultaten van de enquête beschrijven we hieronder aan de hand van de volgende thema's: de visie op pastoraat, het takenpakket, de pastorale behoeften van cliënten, ingaan op zingelevingsvragen, pastorale aanbod van Ontmoeting en de relatie met de kerken in de wijk. Ten slotte komen in paragraaf 5.2.4 de wensen en behoeften van het team aan bod.

Visie op pastoraat

In het Plan Pastoraat is door de thuishaven Charlois een visie op pastoraat verwoord. Hierin worden ideeën uiteengezet met betrekking tot de manier waarop men het pastoraat vorm wil geven binnen de thuishaven. Een definitie van het begrip 'pastoraat' wordt hierin echter niet gegeven. Om te onderzoeken wat de teamleden bij goed pastoraat vinden horen, is in de enquête een aantal vragen hierover gesteld. Dit is gedaan in de vorm van stellingen, die zijn afgeleid van thema's die in het visiedocument van Ontmoeting rondom pastoraat zijn benoemd. De resultaten zijn in figuur 1 weergegeven.

De stelling om in het pastoraat maximaal aan te sluiten bij het verhaal van de cliënt wordt het vaakst met 'eens' onderschreven (50%; 9) en heeft ook het hoogste gewogen gemiddelde van 6,7. Hierna volgt het spreken over God en de Bijbel (33,33%; 6) met gewogen gemiddelde van 6,0. De stelling dat het gaat om een gerichtheid op innerlijke bevrijding beantwoordt een klein deel van de respondenten met 'eens' (16,67%; 3) en een grote groep met 'gedeeltelijk eens' (61,11%; 11), wat voor een gewogen gemiddelde van 5,9 zorgt.

Het meest verdeeld zijn de meningen over de noodzaak van de oproep tot bekering en de ruimte voor het getuigenis over God. De scores op deze twee stellingen kennen de grootste spreiding met een gewogen gemiddelde van respectievelijk 5,1 en 5,4. Hoewel de meeste respondenten maximaal willen aansluiten bij het verhaal van de cliënt, betekent dit niet als vanzelf dat het verhaal van God pas ter sprake mag komen wanneer de cliënt hiervoor ruimte ervaart.

Figuur 1

Daarnaast is een open vraag gesteld over wat nog meer bij goed pastoraat hoort. We vatten hier de relevante gegeven open reacties samen:

- Houding: 'er zijn', als herder in alles naast de ander staan, dat de ander zich 'gezien' weet, integer zijn, Gods liefde in daden laten zien (viermaal genoemd).
- Gemeenschap: ontmoeting met andere mensen in een samenkomst, samen zingen (tweemaal genoemd).
- Sfeer: een warm welkom en een fijne sfeer scheppen (eenmaal genoemd).
- Getuigen: van Jezus als Verlosser (eenmaal genoemd).

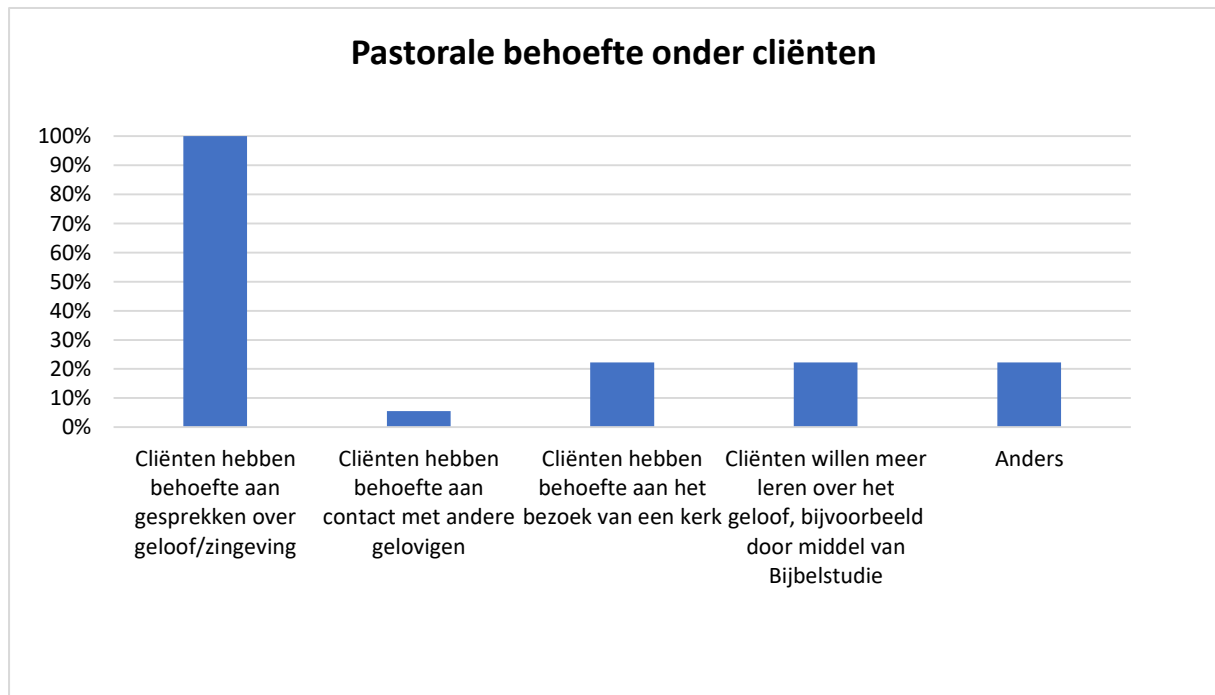
Takenpakket

In het woonbegeleidingsplan is zingeving een vast onderdeel in de begeleiding van cliënten. Om te onderzoeken of men het ingaan op zingevingsvragen wel of niet bij het eigen takenpakket vindt horen, is hierover een negatief gestelde stelling in de enquête opgenomen ('Ik zie het niet als mijn taak om zelf in te gaan op zingevingsvragen'). Door 5,56% (1) wordt deze stelling onderschreven. Dit betreft een respondent in de functie van woonbegeleider. De overige 94,44% (17) heeft deze stelling niet beaamd, waarmee gesteld kan worden dat men het ingaan op zingevingsvragen in meer of mindere mate wel tot het eigen takenpakket vindt behoren.

Pastorale behoefte cliënten

Bij Ontmoeting staat de behoefte van de cliënt centraal (zie hoofdstuk 2). Dit geldt ook voor het pastoraat. Voor ons onderzoek is het belangrijk te weten welke pastorale behoeften onder cliënten in de praktijk worden waargenomen. Op de vraag welke pastorale behoeften onder de cliënten herkend worden, geeft 100% van de respondenten (18) als antwoord dat cliënten behoefte hebben aan gesprekken over geloof/zingeving. 22,22% (4) stelt dat cliënten behoefte zouden hebben aan het bezoek van een kerk. Eveneens 22,22% (4) van de respondenten vermoedt dat cliënten meer willen leren over het geloof door middel van bijvoorbeeld Bijbelstudie. Van de respondenten geeft 5,56%

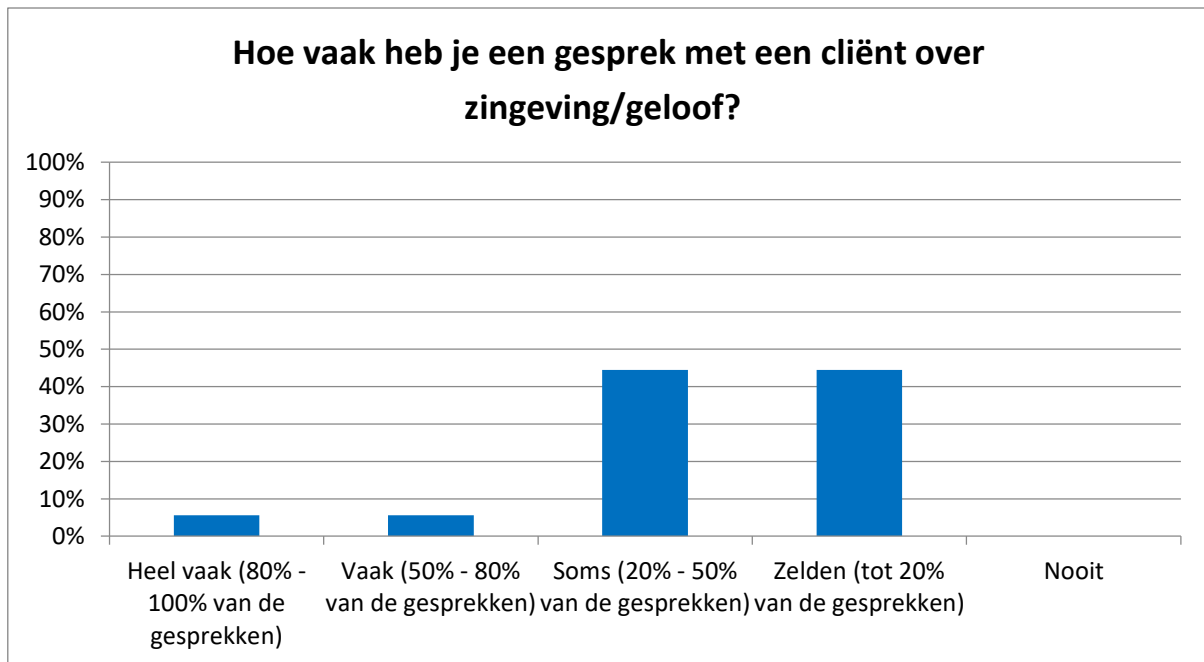
(1) aan dat cliënten behoefte hebben aan contact met andere gelovigen. 22,22% (4) geeft aan (nog) een andere pastorale behoefte bij de cliënten te herkennen (zie figuur 2). De volgende behoeften worden hierbij als open antwoorden genoemd: praten over de vraag 'Waarom overkomt mij dit?' (driemaal genoemd) en praten over levensgebeurtenissen zoals tegenslagen of bijzondere dingen (eenmaal genoemd). Deze open antwoorden onderstrepen de behoefte aan gesprekken over zingeving.

Figuur 2

Ingaan op zingevingsvragen

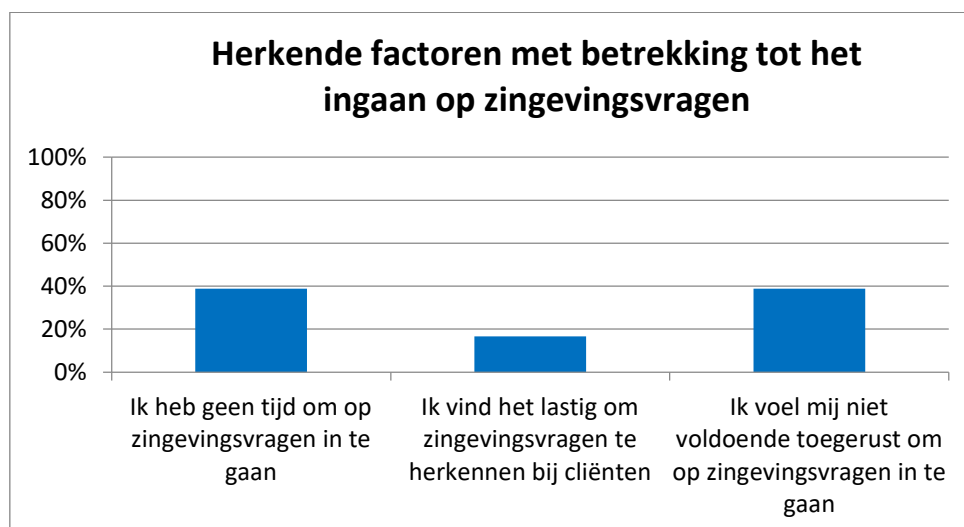
Vervolgens is de rol onderzocht die het spreken over zingeving inneemt. Gevraagd is naar de frequentie waarop een gesprek over zingeving met een cliënt plaatsvindt. In de huidige praktijk blijken de meeste hulpverleners zelden (44,44%; 8 respondenten) of soms (44,44%; 8 respondenten) een gesprek met een cliënt over dit onderwerp te voeren. Van de respondenten geeft 5,56% (1) aan 'vaak' een dergelijk gesprek met cliënten te voeren; 5,56% (1) kiest voor 'heel vaak' (zie figuur 3).

Figuur 3

Om inzicht te krijgen in factoren die onder het team belemmerend aanwezig zijn als het gaat om ingaan op zingevingsvragen bij cliënten hebben we in de enquête laten scoren op een drietal aspecten: tijd, het herkennen van zingevingsvragen en de mate van toegerust zijn om op zingevingsvragen in te gaan.

Het hebben van onvoldoende tijd en het onvoldoende toegerust zijn, worden het meest genoemd als belemmerende factoren. Beide factoren worden afzonderlijk van elkaar door 38,89% (7) van de respondenten herkend. Hierna volgt de factor 'het lastig vinden zingevingsvragen te herkennen bij cliënten' met 16,67% (3). De resultaten zijn weergegeven in figuur 4.

Figuur 4

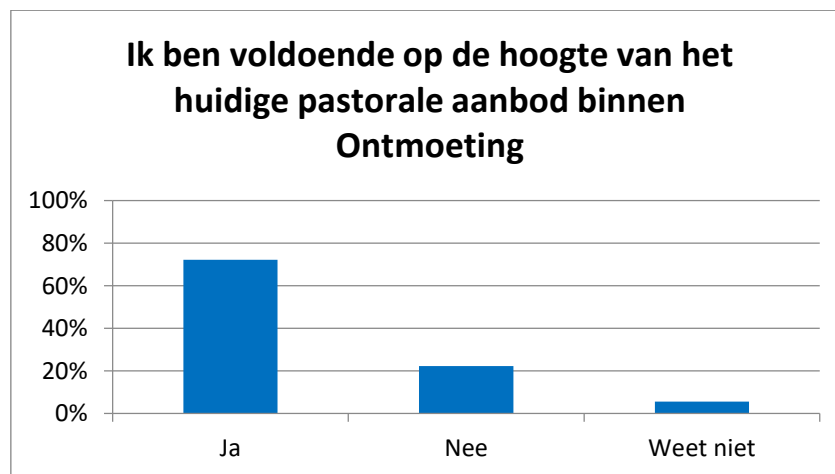
Naast deze drie aspecten had men ook de mogelijkheid om nog andere factoren te noemen die het ingaan op zingeving in de weg staan. Twee keer wordt genoemd dat in het werk de focus op praktische zaken ligt en dat geloofs- of zingevingsonderwerpen hierdoor niet snel aan de orde komen. Ook wordt twee keer naar de cliënt zelf verwezen als belemmerende factor. Zo merkt

iemand op dat cliënten het zelf lastig vinden over zingeving in gesprek te gaan en stelt een ander dat cliënten dit thema zelf meestal niet aandragen als gespreksonderwerp. Verder geeft iemand aan zingeving een spannend thema te vinden om te bespreken.

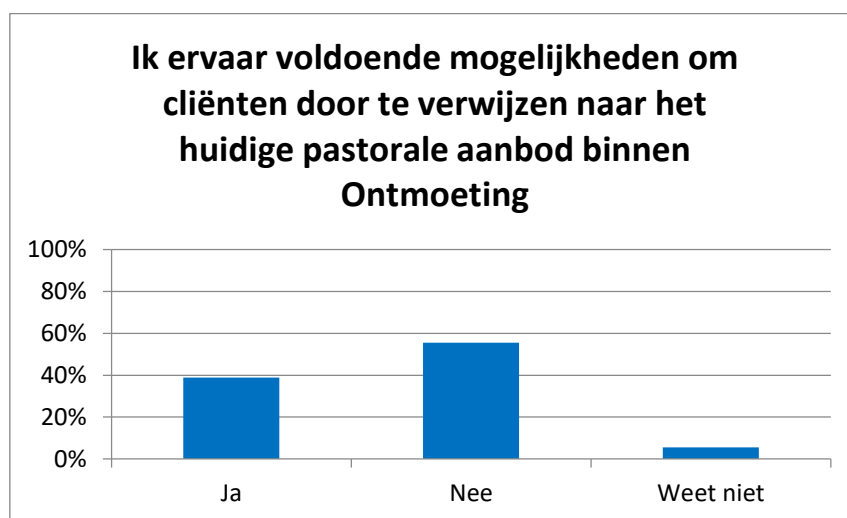
Huidige pastorale aanbod Ontmoeting

Geïnterviewd is of de teamleden van de thuishaven met het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting uit de voeten kunnen. Tegen deze achtergrond is eerst de vraag gesteld of men als hulpverlener voldoende op de hoogte is van het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting. Uit de enquête blijkt dat 72,22% (13) deze vraag positief beantwoordt. Daarnaast geeft 22,22% (4) aan niet voldoende op de hoogte te zijn van het pastorale aanbod en geeft 5,56% (1) het antwoord 'weet niet' (zie figuur 5).

Uit de enquête blijkt verder dat er verschillend wordt gedacht over de mogelijkheden van doorverwijzen binnen het huidige aanbod van het pastoraat. Van de respondenten ervaart 38,89% (7) voldoende mogelijkheden om binnen Ontmoeting door te verwijzen voor pastorale zorg. Meer dan de helft van de respondenten (55,56%; 10) geeft aan onvoldoende mogelijkheden hiervoor te ervaren. 5,56% (1) heeft geen mening (zie figuur 6).

Figuur 5

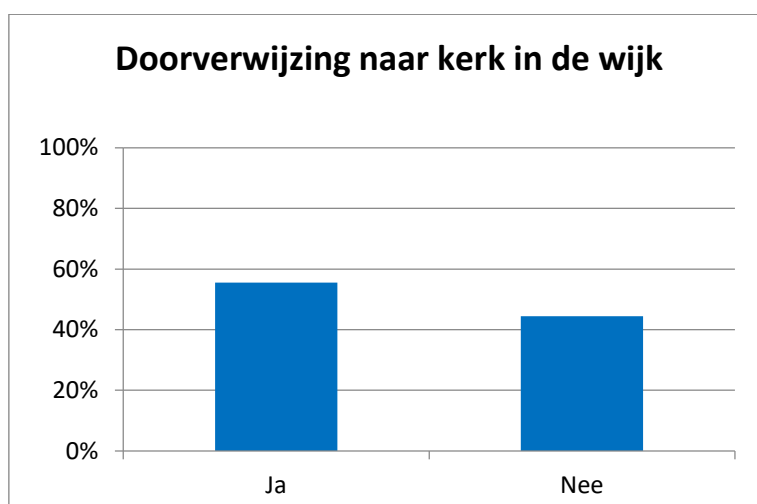

Figuur 6

Relatie tot kerken in de wijk

Aangezien Ontmoeting in eerste instantie de plaatselijke christelijke gemeente(n) wil stimuleren om pastorale zorg te verlenen aan cliënten, is onderzocht op welke manier de thuishaven Charlois hier inhoud aan geeft en kan gaan geven. In de enquête is om die reden gevraagd naar het contact met de kerken in de wijk met oog op de pastorale zorg aan cliënten. Meer dan de helft van de respondenten (55,56%; 10) geeft aan een cliënt weleens actief te hebben doorverwezen naar een kerk in de wijk. Daarnaast antwoordt 44,44% (8) nog nooit actief te hebben doorverwezen naar een van de kerken in de wijk (zie figuur 7).

Verder blijkt dat 16,67% (3) van de respondenten persoonlijk contact heeft gezocht met een kerk in de wijk ten behoeve van de pastorale zorg van een cliënt. Het merendeel (83,33%; 15) geeft aan geen contact met de plaatselijke kerken te hebben (zie figuur 8).

Figuur 7

Figuur 8

5.2.4 Wensen en behoeften

Binnen Ontmoeting wordt gebruikt gemaakt van de samenwerkingsdriehoek als model waarbinnen het zorgaanbod in het contact met de cliënt vorm krijgt (zie hoofdstuk 2). Wij hebben dit model ter hand genomen om in kaart te brengen welke wensen er behoeften er liggen binnen deze driehoek en

welke daarbuiten. Binnen deze driehoek valt het directe contact tussen een cliënt, hulpverlener en/of vrijwilliger. Buiten de driehoek valt de pastorale zorg die niet door de hulpverlener en/of vrijwilliger zelf verleend kan worden en waar pastorale zorg door anderen voor nodig is.

5.2.4.1 Wensen en behoeften binnen de samenwerkingsdriehoek

In het beschrijven van de wensen en behoeften binnen de samenwerkingsdriehoek gaan we in op de volgende aspecten: inzet van vrijwilligers, beschikbare ruimte en tijd en behoefte aan toerusting.

Inzet vrijwilligers

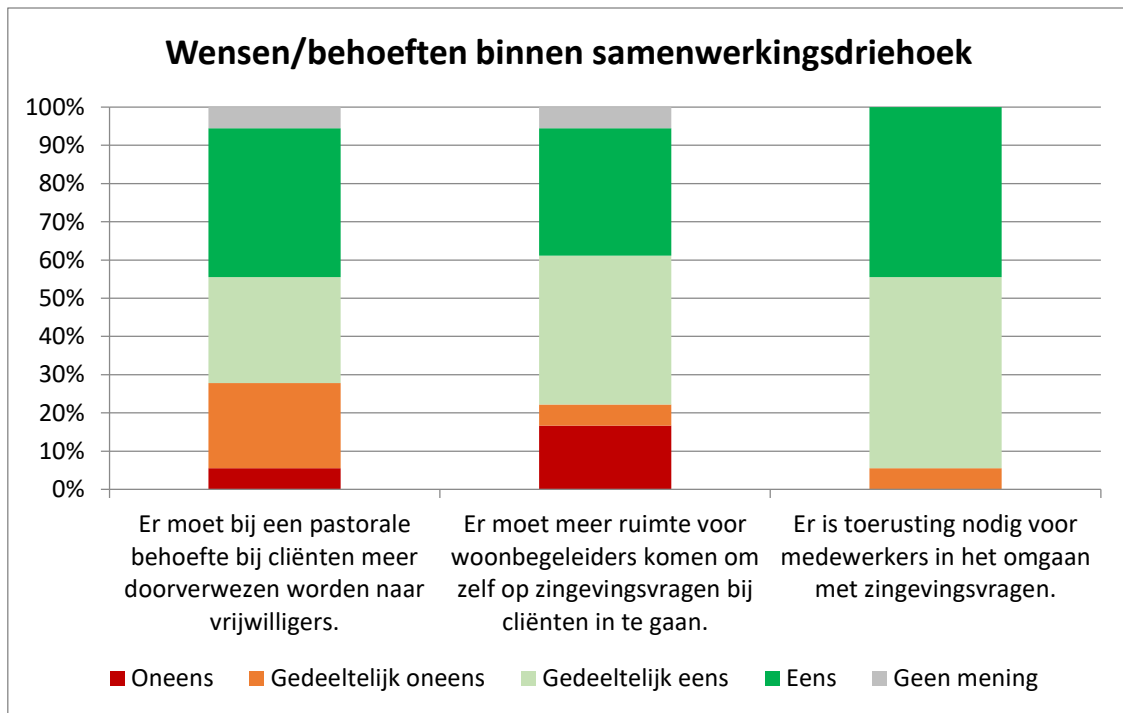
Binnen de samenwerkingsdriehoek wordt één van de pijlers gevormd door de inzet van vrijwilligers. Om die reden hebben we in de enquête de stelling opgenomen of er bij een pastorale behoefte onder cliënten meer doorverwezen zou moeten worden naar vrijwilligers. Van de respondenten is 38,89% (7) het hiermee eens en 5,56% (1) is het hiermee oneens. De antwoorden 'gedeeltelijk eens' en 'gedeeltelijk oneens' liggen dicht bij elkaar, respectievelijk 27,78% (5) en 22,22% (4). Gesteld kan worden dat twee derde deel van de respondenten (gewogen gemiddelde 6,1) vaker vrijwilligers zou willen inschakelen, al dan niet onder bepaalde voorwaarden (zie figuur 9).

Ruimte en tijd

Gevraagd is of er voor woonbegeleiders meer ruimte zou moeten komen om zelf op zingevingsvragen bij cliënten in te gaan. De helft van de respondenten (9) laat zich hierover uit in een duidelijk 'eens' of 'oneens'. Van hen wil 33,33% (6) inderdaad meer ruimte bij woonbegeleiders om in te kunnen gaan op zingevingsvragen bij cliënten; 16,67% (3) vindt dit niet nodig. Van de andere helft van de respondenten kiezen de meesten voor gedeeltelijk eens (38,89%; 7); één respondent kiest voor 'gedeeltelijk oneens' (5,56%). Ten slotte heeft één respondent (5,56%) over deze vraag geen mening. Met een gewogen gemiddelde van 5,9 kan worden gesteld dat iets meer dan de helft van de respondenten de mening is toegedaan dat er in meer of mindere mate extra ruimte moet komen voor woonbegeleiders om op zingevingsvragen in te gaan (zie figuur 9).

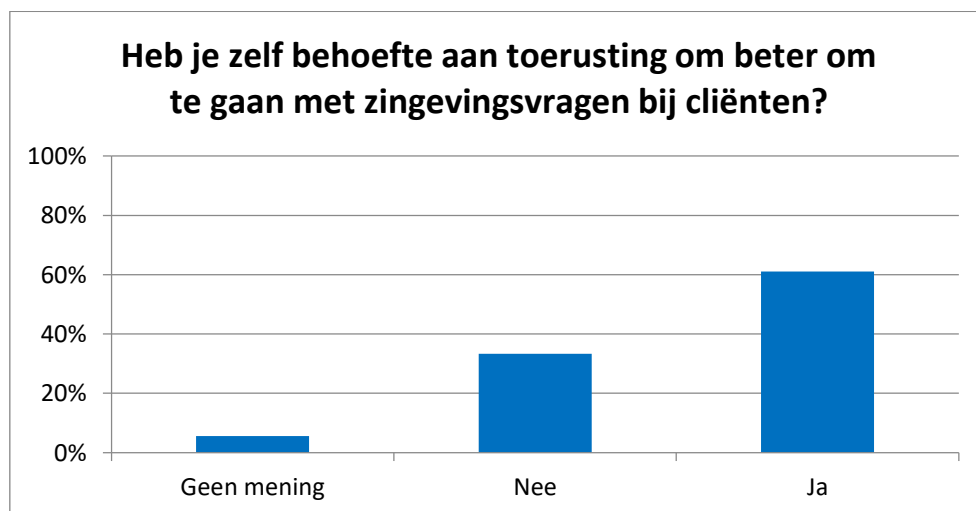
Toerusting

Bij de belemmerende factoren werd door 38,89% (7) van de respondenten aangegeven zich onvoldoende toegerust te voelen om in te gaan op zingevingsvragen onder cliënten. Op de vraag of deze toerusting daadwerkelijk nodig is, antwoord 44,44% (8) met een volmondig 'eens'. Daarnaast geeft 50% (9) aan het gedeeltelijk eens te zijn met de stelling en 5,56% (1) is het gedeeltelijk oneens. Geen van de respondenten is het oneens. In meer of mindere mate achten dus alle respondenten een vorm van toerusting nodig, waarmee deze behoefte als de grootste kan worden aangemerkt (zie figuur 9).

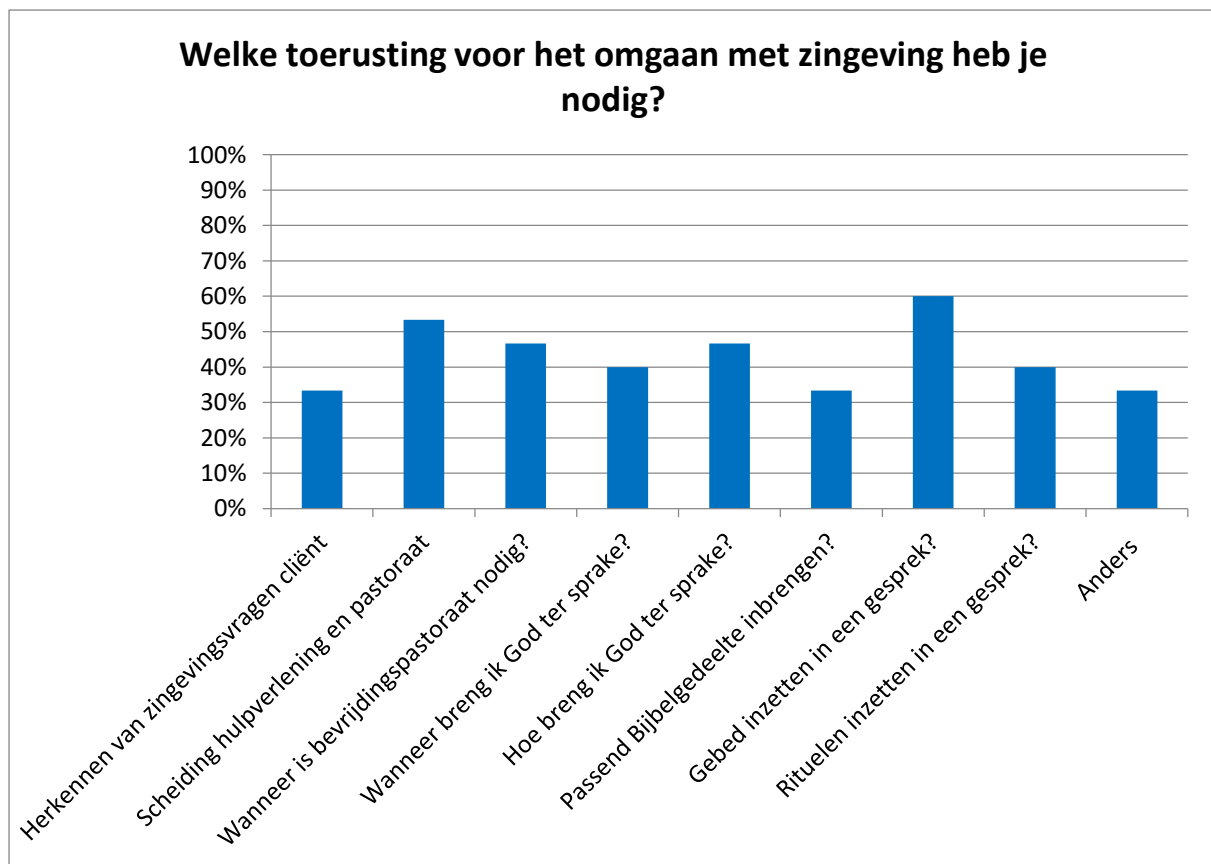
Figuur 9

Naast de vraag of toerusting voor de medewerkers binnen het team nodig wordt geacht, is ook gevraagd of men *persoonlijk*, dus voor zichzelf, behoefte heeft aan toerusting om in te gaan zingevingsvragen bij cliënten. Deze vraag wordt door 61,11% (11) met 'ja' beantwoord. De persoonlijke behoefte aan toerusting wordt dus door meer respondenten onderschreven als de noodzaak van toerusting voor medewerkers van het team in het algemeen. Van de ondervraagden geeft 33,33% (6) aan geen behoefte te hebben aan persoonlijke toerusting. Daarnaast heeft 5,56% (1) geen mening (zie figuur 10).

Figuur 10

Op deze vraag voortbordurend is onder de respondenten die aangaven zelf behoefte te hebben aan toerusting geïnventariseerd wat deze behoefte concreet inhoudt. Hierbij is het volgende gescoord (zie figuur 11):

Figuur 11

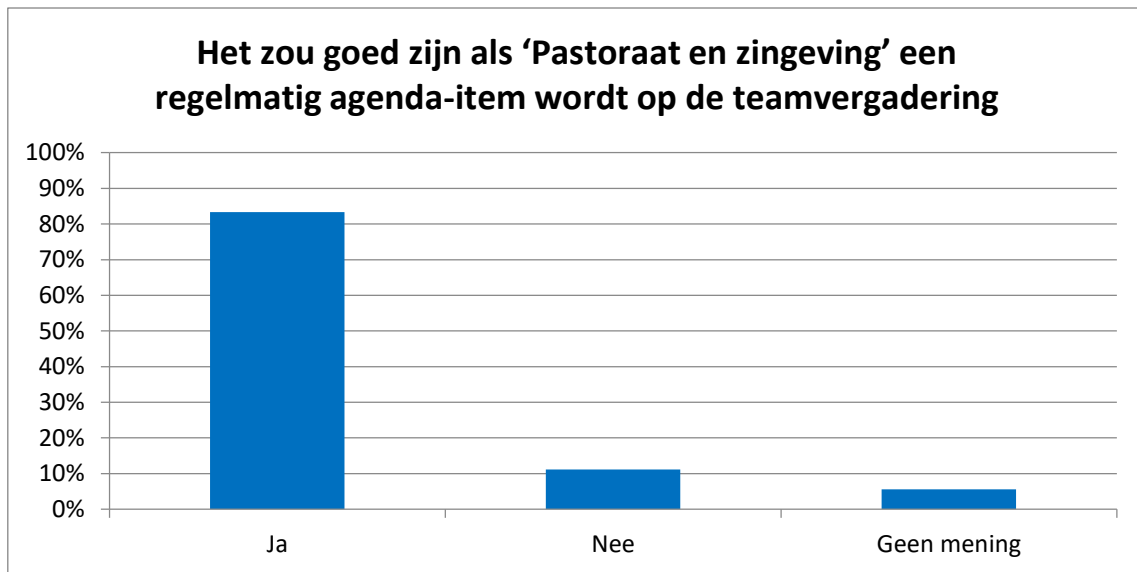
De gebieden die het hoogste scoren zijn:

1. Het inzetten van gebed in een gesprek (60%; 9)
2. De grens tussen hulpverlening en pastoraat (53,33%; 8)
3. Het herkennen van de noodzaak van bevrijdingspastoraat (46,67%; 7)
4. Manieren waarop God ter sprake kan worden gebracht (46,67%; 7)

Daarnaast is op geen van de overige antwoordopties lager gescoord dan 33,33% (5). De genoemde gebieden van toerusting worden dus stuk voor stuk in meer of mindere mate herkend en onderschreven. Daarnaast heeft 33,33% (5) van de respondenten van de mogelijkheid gebruik gemaakt een open antwoord te geven. Hier worden nog twee andere behoeften aan toerusting genoemd: het kunnen aansluiten bij het niveau van de cliënt en de behoefte aan visie vanuit Ontmoeting omtrent het praktiseren van bevrijdingspastoraat door hulpverleners.

Team

Er blijkt onder de respondenten ook duidelijk behoefte te zijn om het onderwerp 'pastoraat en zingeving' in teamverband meer bespreekbaar te maken. Op de vraag om dit onderwerp regelmatig op de agenda van de teamvergadering terug te laten komen, reageert 83,33% (15) positief. 11,11% (2) vindt dit niet nodig en 5,56% (1) heeft hierover geen mening (zie figuur 12).

Figuur 12

5.2.4.2 Wensen en behoeften buiten de samenwerkingsdriehoek

In het beschrijven wensen en behoeften buiten de samenwerkingsdriehoek kijken we naar het huidige pastorale aanbod van Ontmoeting, een pastoraal werker en de kerken in de wijk.

Pastorale aanbod Ontmoeting

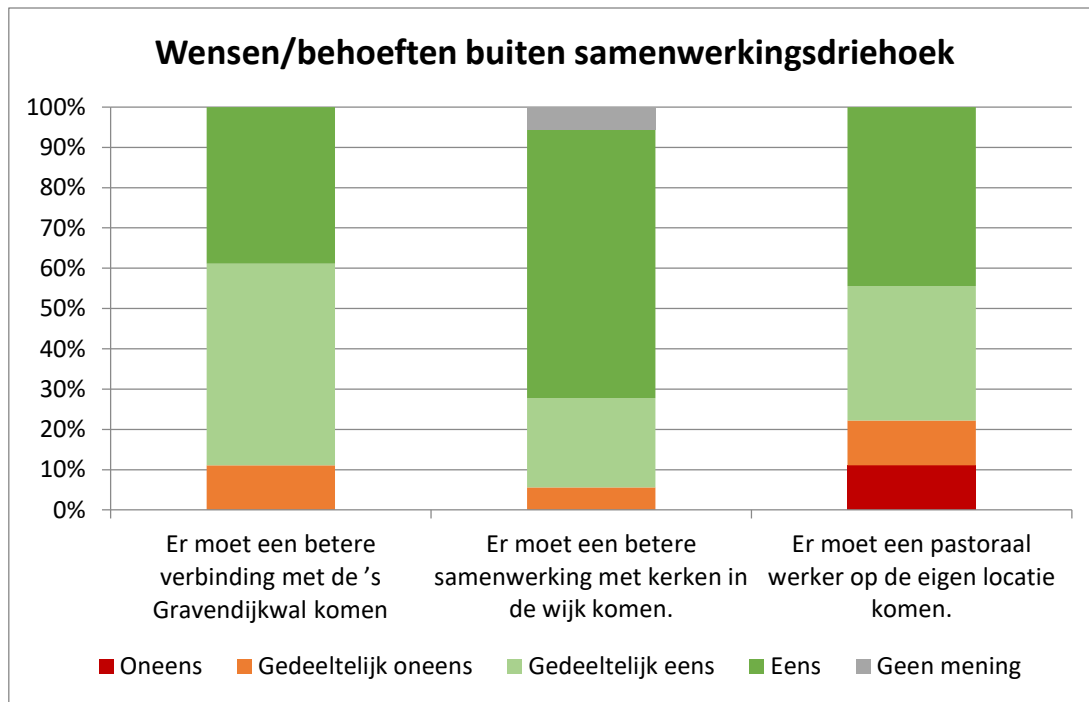
Het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting is gesitueerd in Rotterdam Centrum. In de enquête is gevraagd of een betere verbinding (in de vorm van vervoer) tussen de thuishaven Charlois en Rotterdam Centrum wenselijk is. Dit wordt door 38,89% (7) van de respondenten als wenselijk aangemerkt. Geen van de ondervraagden staat hier negatief tegenover. Daarnaast is 50% (9) het 'gedeeltelijk eens' met het vormgeven van een betere verbinding en 11,11% (2) is het 'gedeeltelijk oneens' (zie figuur 13). Het gewogen gemiddelde van de gegeven antwoorden ligt op 6,6.

Pastoraal werker

In de thuishaven Charlois is op dit moment geen pastoraal werker werkzaam. We hebben gevraagd in hoeverre een benoeming van een pastoraal werker op de eigen locatie nodig is om inhoud te geven aan pastorale zorg binnen de thuishaven. De noodzaak hiertoe wordt door 44,44% (8) van de respondenten onderkend. Voor 11,11% (2) is dit niet nodig. Daarnaast is 33,33% (6) het 'gedeeltelijk eens' en 11,11% (2) het 'gedeeltelijk oneens' met de stelling. Het gewogen gemiddelde op deze stelling komt uit op 6,2. Gesteld kan worden dat 77,77% (14) van de respondenten mogelijkheden ziet voor de komst van een pastoraal werker op de eigen locatie, al dan niet onder bepaalde voorwaarden (zie figuur 13).

Kerken in de wijk

Om helder te krijgen hoe de teamleden van de thuishaven aankijken tegen de noodzaak van het contact met de kerken in de wijk is de behoefte gepeild naar een betere samenwerking met de kerken in de wijk. Van de respondenten ziet 66,72% (12) graag een betere samenwerking met de kerken in de wijk. Geen van de respondenten is het daarmee oneens. 22,22% (4) reageert met 'gedeeltelijk mee eens' en 5,56% (1) antwoordt met 'gedeeltelijk oneens'. Het gewogen gemiddelde ligt op 7,3. Gesteld kan worden dat op het gebied van samenwerking met kerken in de wijk de meest uitgesproken behoefte buiten de samenwerkingsdriehoek ligt (zie figuur 13).

Figuur 13

Op de open vraag wat er nog meer nodig zou zijn om het pastoraat vorm te geven binnen de thuishaven geeft één respondent aan het belangrijk te vinden dat er af en toe een pastoraal medewerker aanwezig is bij het gesprek van een woonbegeleider met een cliënt. Een ander noemt dat een duurzame relatie en vertrouwen nodig zijn.

5.3 Focusgroepgesprek met team

5.3.1 Methodische aanpak

Omdat de resultaten van de enquête verder uit te diepen en te concretiseren, hebben we gekozen voor een verdiepend groepsinterview onder een aantal van de geënquêteerde teamleden. Baarda (2013) benoemt dat een groepsinterview geschikt is als er niet directe persoonlijke belangen van de deelnemers een rol spelen. Het doel is om ideeën te verzamelen in de vorm van een open brainstormsessie. Baarda gebruikt hiervoor de term *focusgroepgesprek*. Het voordeel van dit gesprek is dat de deelnemers elkaar onderling prikkelen tot nieuwe ideeën en uitgedaagd worden over de eigen zienswijze na te denken, wat in individueel interview niet mogelijk is. Baarda wijst ook op de nadelen van een groepsgesprek. Er kunnen sociaal wenselijke antwoorden gegeven worden en men kan zich binnen de groep geremd voelen zich vrijuit uit te spreken. Om die reden hebben we ervoor gekozen om vanuit onze rol als onderzoekers samen het focusgroepgesprek te leiden, zodat adequaat ingespeeld kan worden op het groepsproces.

Met het focusgroepgesprek wilden we nog specifiekere te weten komen welke factoren belemmerend zijn om in te gaan op zingevingsvragen en welke behoeften de teamleden hebben bij de invulling van het pastoraat. We hebben daarbij opnieuw ingezoomd op de samenwerkingsdriehoek tussen cliënt-woonbegeleider-vrijwilliger. Aan de hand van concrete pastorale situaties wilden we te weten komen of men kans ziet om binnen de samenwerkingsdriehoek passende pastorale zorg te verlenen. Ook wilden we nog concreter horen welke rol een eventueel te benoemen pastoraal werker zou kunnen gaan vervullen.

Het focusgroepgesprek is met acht teamleden gevoerd. Dit aantal is 44% van het totaal van de teamleden (18) dat de enquête heeft ingevuld. Onder de deelnemers van het focusgroepgesprek waren alle functies binnen het team vertegenwoordigd: vier woonbegeleiders, twee zorgcoördinatoren, één werktrajectbegeleider en één vrijwilligerscoach/netwerkbeheerder. De uitkomsten van het gesprek gelden niet zondermeer voor de andere respondenten/teamleden van de thuishaven, maar leveren ons wel relevante informatie op.

5.3.2 Analyse

We hebben het focusgroepgesprek woordelijk uitgeschreven aan de hand van de geluidsopname (zie bijlage 2). Vervolgens hebben we de pastorale situaties in kaart gebracht die in het gesprek genoemd zijn en deze in een tabel weergegeven (zie figuur 14). Daarna zijn we de inhoud van het gesprek gericht gaan filteren op dilemma's, vragen en behoeften op basis van onze deelvraag.

5.3.3 Resultaten

In het focusgroepgesprek hebben we allereerst een inventarisatie gedaan naar praktijksituaties waarin een pastorale behoefte onder cliënten wordt herkend. Uit deze inventarisatie kwamen elf praktijksituaties naar voren (zie figuur 14). Vervolgens is per situatie gevraagd wie idealiter de pastorale zorg zou kunnen verlenen. Is dit op te pakken door de woonbegeleider (binnen de samenwerkingsdriehoek 'begeleider-cliënt-vrijwilliger') of is hier deskundige ondersteuning nodig van een pastoraal werker (buiten de samenwerkingsdriehoek)? We hebben op basis van het gesprek een indeling gemaakt met de volgende mogelijkheden voor het verlenen van pastorale zorg:

1. Pastorale zorg op te pakken door begeleider, mogelijk op termijn doorverwijzing naar een pastoraal werker.
2. Pastorale zorg op te pakken door begeleider, met snellere doorverwijzing naar een pastoraal werker.
3. Pastorale zorg direct op te pakken door een pastoraal werker.

De pastoraal werker is in dit verband niet per definitie de huidige pastoraal werker van Ontmoeting die werkzaam is aan de 's Gravendijkwal in Rotterdam Centrum. Het zou ook een pastoraal werker op de eigen locatie in Charlois kunnen zijn.

Bij niet alle praktijkvoorbeelden kon in het focusgroepgesprek door de deelnemers een eenduidige keuze gemaakt worden uit één van de bovenstaande drie mogelijkheden. In die gevallen is in onderstaande tabel gekozen om de pastorale situatie onder meerdere opties te plaatsen (zie figuur 14).

	Op te pakken door begeleider; op termijn mogelijk doorverwijzing naar pastoraal werker	Op te pakken door begeleider; snellere doorverwijzing naar pastoraal werker	Direct op te pakken door een pastoraal werker
Pastorale situaties:			
<i>Zoektocht hoe geloof nader vorm te geven (bijv. n.a.v. kerkbezoek of kijken van 'The Passion')</i>	X		
<i>Interesse in christelijk geloof</i>	X		

<i>Vragen vanuit kritische houding t.o.v. geloof</i>	X	X	
<i>Zingeingsvragen tijdens spontaan gesprek</i>	X		
<i>Vragen vanuit emotionele pijn (eenzaamheid, afwezigheid van God)</i>	X	X	
<i>Levensvragen n.a.v. ingrijpende gebeurtenis (ziekte, verlies)</i>	X	X	
<i>Behoeftte aan contact met andere gelovigen</i>		X	
<i>Interesse in geloof n.a.v. identiteit Ontmoeting</i>	X	X	
<i>Stervensbegeleiding/uitvaart</i>			X
<i>Actuele ethische vragen (euthanasie/abortus)</i>			X
<i>Bevrijdingspastoraat</i>			X

Figuur 14

Uit het gesprek bleek dat in veel situaties de begeleiders zelf de eerste pastorale zorg willen verlenen. Ook bleek het per situatie verschillend te zijn op welke termijn de hulp van een pastoraal werker nodig werd geacht. In drie pastorale situaties werd unaniem de behoefte aan directe doorverwijzing naar een pastoraal werker uitgesproken: in het geval van stervensbegeleiding, ethische vraagstukken en bevrijdingspastoraat.

Vervolgens hebben we in het gesprek gevraagd welke dilemma's, vragen en wensen er in de huidige praktijk ervaren worden om de pastorale zorg idealiter te kunnen verlenen, zoals in figuur 14 weergegeven. De volgende dilemma's worden genoemd:

- Gemis aan tijd om op zingeingsvragen in te gaan.
- Zingeving is geen expliciet aandachtsgebied in het programma vanuit de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning), terwijl dit wel is vanuit de identiteit van Ontmoeting.
- Het onderwerp zingeving in het woonbegeleidingsplan staat onderaan en krijgt daardoor minder snel de aandacht. Daarnaast is het een onderwerp dat minder tastbaar is en daardoor is het moeilijk om zingeingsvragen bij cliënten goed boven tafel te krijgen en mee te nemen in de begeleiding.
- Gemis aan deskundigheid om adequaat op een pastorale behoefte in te gaan.
- De fysieke afstand naar de locatie van de 's Gravendijkwal waar de huidige pastoraal werker zijn werkplek heeft.
- De emotionele afstand (geen vertrouwensband) naar de locatie van de 's Gravendijkwal.
- Het zoeken naar kerk voor een cliënt wordt belemmerd door het ontbreken van tijd en overzicht met informatie over kerken in de wijk.
- Onduidelijkheid over de functie van de netwerkbeheerder met het oog op het contact met de kerken.

Vanuit de focusgroep worden de volgende vragen met betrekking tot het vervullen van de pastorale zorg genoemd:

- Hoe definieer je zingeving?
- Welke ruimte heb je als begeleider om gebed in te zetten in het contact met een cliënt?
- Hoe begeleid ik een cliënt naar een passende kerk als daar behoefte aan is? Hoe ver ga ik in die begeleidende rol als woonbegeleider?
- Hoe geef je aandacht aan vragen over zingeving en geloof?
- Hoe signaleer je occulte belasting en hoe ga je daar vervolgens mee om?
- Hoe ga ik om met een gewetensconflict ten aanzien van ethische vragen als euthanasie en crematie?

Onder deze vragen liggen ook behoeften. Om de pastorale rol goed en passend in te vullen, worden in het gesprek de volgende behoeften genoemd:

- Een duidelijke verwoording van de visie van Ontmoeting ten aanzien van de pastorale rol van de begeleider.
- Behoeftte aan toerusting bij het ingaan op zingevingsvragen en het inspelen op pastorale behoeften van de cliënt.
- Behoeftte aan uitwisseling binnen het team van pastorale ervaringen met cliënten.
- Behoeftte aan een pastoraal werker op de eigen locatie.
- Meer informatie-uitwisseling en samenwerking van de netwerkbeheerder/vrijwilligerscoach met de woonbegeleiders met het oog op het contact met de plaatselijke kerken.

Verder hebben we in het focusgroepgesprek gevraagd welke specifieke taken het team weggelegd zou zien voor de eventueel te benoemen pastoraal werker op de eigen locatie. Op die vraag zijn de volgende wensen uitgesproken: toerusting van het team, het opbouwen van vertrouwensband met cliënten, het voeren van pastorale gesprekken, Bijbelstudies leiden naar behoefte en contact leggen met plaatselijke kerken.

5.4 Samenvatting

Uit de *enquête* onder het team van de thuishaven Charlois blijkt dat over de invulling van het begrip pastoraat verschillend gedacht wordt. De helft van de respondenten wil maximaal aansluiten bij het verhaal van de cliënt. Het meest verdeeld zijn de meningen over de noodzaak van de oproep tot bekering en de ruimte voor het getuigenis over God.

Als het gaat om de pastorale behoefte van cliënten wordt de behoefte aan gesprekken over zingeving als grootste herkend. Het ingaan op zingevingsvragen wordt door nagenoeg alle respondenten als onderdeel van het eigen takenpakket beschouwd. Als belemmerende factoren om hier op goede wijze vorm aan te kunnen geven, worden met name gebrek aan tijd en ruimte in de begeleiding en het zich onvoldoende toegerust voelen genoemd.

Van het huidige pastorale aanbod is bijna driekwart van de respondenten voldoende op de hoogte. Dit aanbod voorziet in de beleving van meer dan de helft van de ondervraagden niet in de behoeften van de cliënten van de thuishaven Charlois. Naar kerken in de wijk wordt voor pastorale zorg doorverwezen door iets meer dan de helft van de respondenten. Direct contact met deze kerken is er nauwelijks.

Als grootste wens om het pastoraat goed vorm te kunnen geven binnen de samenwerkingsdriehoek wordt de behoefte aan toerusting genoemd, die zich vertaalt in vragen over verschillende pastorale

onderwerpen. De meningen zijn meer verdeeld als het gaat om het inschakelen van vrijwilligers en de vraag of begeleiders zelf meer tijd en ruimte zouden moeten krijgen om in te gaan op zingevingsvragen van cliënten.

Buiten de samenwerkingsdriehoek is in de eerste plaats behoefte aan een betere samenwerking met kerken in de wijk. Daarnaast wil men een betere verbinding met het huidige pastorale aanbod. In iets mindere mate ziet men kansen voor het aanstellen van een pastoraal werker op de eigen locatie.

In lijn met de uitkomsten van de enquête worden ook in het *focusgroepgesprek* het gebrek aan tijd en kennis als belemmerende factoren genoemd om in te gaan op zingevingsvragen. Er is met name behoefte aan meer toerusting rondom zingeving. Ook de wens om binnen het team onderlinge ervaringen met betrekking tot het verlenen van pastorale zorg te delen, wordt in het gesprek duidelijk uitgesproken.

Aanvullend op de uitkomsten van de enquête wordt in het focusgroepgesprek het spanningsveld benoemd tussen enerzijds te moeten voldoen aan de eisen vanuit de Wmo en anderzijds het willen ingaan op zingevingsvragen vanuit de visie van Ontmoeting. Hierdoor komt ingaan op zingevingsvragen onder druk te staan. Ook blijkt het in praktijk lastig te zijn om zingevingsvragen - als onderdeel van het begeleidingsplan - goed in kaart te brengen. Daarnaast wordt in het focusgroepgesprek de behoefte aan een duidelijke verwoording van de visie van Ontmoeting benoemd ten aanzien van de pastorale rol die de begeleider kan vervullen. Voor het contact met de kerken komt uit het gesprek naar voren dat een betere afstemming tussen de netwerkbeheerder en woonbegeleiders gewenst is.

Uit het focusgroepsgesprek blijkt ten slotte een meer uitgesproken behoefte aan een pastoraal werker op de eigen locatie dan de uitkomsten van de enquête lieten zien. Voor deze persoon ziet men duidelijke taken weggelegd: toerusting van het team, opbouwen van vertrouwensband met cliënten, voeren van pastorale gesprekken, Bijbelstudies leiden naar behoefte en contact leggen met plaatselijke kerken.

Hoofdstuk 6 Cliënt en pastoraat

6.1 Inleiding

In hoofdstuk 5 hebben we de mening van het team van de thuishaven Charlois gepeild met betrekking tot het vormgeven van het pastoraat. In dit hoofdstuk komen de cliënten van de thuishaven aan bod. Welke behoeften aan pastorale zorg leven er onder hen? We hebben hiervoor een vijftiental cliënten individueel geïnterviewd. In deze interviews zijn enerzijds basisbehoeften aan de orde geweest. Anderzijds zijn we ingegaan op meer specifieke pastorale behoeften, zoals de behoefte aan gesprekken over zingeving, behoefte aan Bijbelstudie en behoefte aan het bezoeken van een kerk of een andere christelijke samenkomst.

In paragraaf 6.2 beschrijven we de methodische aanpak van de interviews. Hierna volgt in paragraaf 6.3 een beschrijving van de resultaten en sluiten we in paragraaf 6.4 af met een samenvatting.

6.2 Methodische aanpak

6.2.1 Dataverzameling

We hebben vijftien cliënten geïnterviewd van de in totaal ongeveer 130 cliënten, wat neerkomt op een kleine 12% van de hele populatie cliënten. Dit geeft een betrouwbaarheidsniveau van 31%, gerekend met een foutenmarge van 5% (www.steekproefcalculator.com). We hebben gebruik gemaakt van een selecte steekproef (Verhoeven, 2014). Voor de selectie van de cliënten zijn we te rade gegaan bij de woonbegeleiders. We waren op zoek naar cliënten die in staat zouden zijn iets over behoefte aan zingeving (in de breedste zin van het woord) te kunnen verwoorden in een interview en die hiertoe ook bereid waren. We hebben daarbij aan de woonbegeleiders gevraagd of ze cliënten met een onderling zo breed mogelijke achtergrond zouden willen aanleveren. Niet alleen cliënten die (misschien) open staan voor het christelijk geloof, maar ook cliënten die hier wellicht weinig of niets mee hebben. Hiermee hebben we beoogd de interne validiteit zo hoog mogelijk laten zijn (Verhoeven, 2014). We zijn ons ervan bewust dat deze methode van selecteren als schaduwzijde heeft dat we geen pastorale behoefte peilen onder cliënten die hier moeilijk woorden aan kunnen geven, terwijl ook zij mogelijk een pastorale behoefte hebben.

Voor het opstellen van de interviewonderwerpen hebben we aangesloten bij de bestaande pastorale praktijk bij Ontmoeting. We hebben gevraagd naar de behoefte aan zingevingsgesprekken, Bijbelstudie en het bezoeken van een kerk of samenkomst van Ontmoeting. Als leidraad om deze behoeften te peilen, hebben we vooraf een aantal open vragen opgesteld (zie bijlage 3). In een aantal interviews bleken deze vragen snel negatief beantwoord te worden, omdat cliënten deze concrete behoeften niet bleken te herkennen. In die gesprekken hebben we meer ruimte gegeven voor het levensverhaal van de cliënt en daarin gevraagd naar levensvragen en krachtbronnen. Via die weg konden we toch een mogelijke behoefte aan zingeving op het spoor komen.

Van de vijftien interviews zijn elf interviews door twee personen afgenomen. Vier interviews zijn door één persoon afgenomen. De gevoerde gesprekken zijn wisselend in een kantoorruimte van de thuishaven of bij cliënten thuis gehouden.

6.2.2 Analyse

We hebben de interviews geanalyseerd door deze gericht te coderen (Baarda, 2013). Ingezoomd is op de volgende topics: behoefte aan kerk, behoefte aan Bijbelstudie, behoefte gesprekken,

godsbeeld, zingevingsvragen en beleving van Ontmoeting. Door de bril van deze topics hebben we de interviews teruggelezen om te ontdekken welke uitspraken relevant zijn voor de beantwoording van onze onderzoeksvraag. Vervolgens hebben we de gecodeerde informatie uitgewerkt en samengevat. De transcripties van de gehouden interviews zijn opgenomen in bijlage 4.

6.3 Resultaten

In deze paragraaf beschrijven we de pastorale behoeften van de cliënten op het gebied van zingevingsvragen, behoefte aan gesprekken, Bijbelstudie of het bezoeken van een kerk. Hieraan voorafgaand schrijven we iets over de basisbehoeften die we in de interviews hebben teruggehoord. Het gaat om basale behoeften die raken aan in hoofdstuk 4 genoemde thema's, als de uniciteit van de ander, de erkenning van de ander en het op waarde schatten van de ander.

6.3.1 Basisbehoeften

In de gevoerde gesprekken hebben we niet expliciet naar basisbehoeften gevraagd, maar deze zijn wel door de cliënten genoemd. We hebben deze basisbehoeften kunnen onderverdelen in de volgende categorieën:

- Behoefte aan emotionele veiligheid;
- Behoefte aan erkenning als unieke en waardevolle persoon;
- Behoefte aan gelijkwaardigheid.

De behoefte aan emotionele veiligheid komt bij drie cliënten terug, die de thuishaven omschrijven als een plek waar ze zich 'thuis, welkom, veilig, vertrouwd en begrepen voelen'. Het is een plek waar zij zichzelf kunnen zijn.

De behoefte aan erkenning als unieke en waardevolle persoon komt bij elf cliënten in verschillende ervaringen met Ontmoeting naar voren: het worden benaderd als persoon en niet als nummer; het ervaren van steun in de vorm van iemand die achter je staat en voor je door het vuur gaat; het vinden van een luisterend oor met daarin ruimte en erkenning voor het eigen levensverhaal; het onvoorwaardelijk aanvaard en geholpen worden. Eén cliënt geeft vanuit een negatieve ervaring deze behoefte aan, wanneer hij zich beklaagt over teveel regels en afspraken die in zijn beleving geen recht doen aan wie hij als persoon is en wat hij nodig heeft.

De behoefte aan gelijkwaardigheid horen we bij een zestal cliënten terug. Zij benoemen dat zij, ondanks de christelijke identiteit van Ontmoeting, binnen de thuishaven de ruimte ervaren om je eigen mening te hebben en je eigen zoektocht te gaan. Door één cliënt wordt deze behoefte genoemd vanuit een negatieve ervaring die hij bij Ontmoeting opgedaan heeft. Hij werd aangesproken op zijn gedrag, terwijl eenzelfde soort gedrag bij een andere cliënt in zijn beleving wel werd getolereerd. Daarin voelde hij zich als persoon niet gelijkwaardig behandeld.

De manier waarop de begeleiders van de thuishaven voorzien in bovengenoemde behoeften zorgt voor herstel van vertrouwen van cliënten. Drie cliënten geven aan God terug te zien in de manier waarop zij door de thuishaven benaderd en geholpen worden.

6.3.2 Zingevingsvragen

In de interviews hebben we gevraagd naar zingevingsvragen die cliënten herkennen. Deze zingevingsvragen zijn óf expliciet benoemd óf hebben we herkend in de vertelde verhalen. In twaalf van de vijftien interviews hebben we zingevingsvragen teruggehoord. We beschrijven allereerst de

meer algemene zingeingsvragen en zoomen daarna in op zingeingsvragen die specifiek in relatie tot God staan.

De volgende algemene zingeingsvragen zijn uit de interviews naar boven gekomen:

- Hoe aanvaard ik mijzelf als ik mijzelf tegenval?
- Hoe ga ik om met onrecht dat mij of anderen in het leven overkomt?
- Hoe ga ik de weg van de liefde in mijn huwelijk?
- Hoe ga ik om met teleurstelling in mijn leven?
- Hoe groei ik in wijsheid?
- Hoe houd ik mijn hoofd boven water in mijn financiële situatie?
- Hoe kan ik blijven leven in goede harmonie met anderen?
- Hoe kan ik vrede vinden met ingrijpend verlies?
- Hoe overleef ik in een gebroken wereld?
- Waar leef ik nog voor?
- Waarom overkomt het kwaad goede mensen?
- Wat ben ik waard?

Twee cliënten benoemen de waaromvragen over lijden en onrecht zonder God daarbij expliciet als oorzaak te noemen. Vijf andere cliënten brengen hun waaromvragen bij de problemen en het onrecht in deze wereld wel in verband met God. Hun vraag is waarom God ontoelaatbare dingen toelaat, ook in het eigen leven. Vier van hen geven aan wel in God te geloven, maar ook boos en teleurgesteld in Hem te zijn of Hem (vaak) niet te begrijpen. De vijfde cliënt geeft aan niet in God te kunnen geloven vanwege de onbeantwoorde waaromvragen van het leven.

Over het bestaan van God en de rol die God speelt in het leven wordt verschillend gedacht. Niet alle geïnterviewde cliënten laat zich even nadrukkelijk uit over God. Drie cliënten zeggen niet in God te geloven, waarvan één van hen niet uitsluit dat God er toch zou zijn om je te helpen. Een ander van hen geeft aan dat de waaromvraag een achterhaalde vraag is. De dingen gebeuren zoals ze gebeuren. Om die reden heeft bidden ook geen zin. Deze cliënt beweert dat je er uiteindelijk als mens alleen voor staat in het leven.

Zeven cliënten spreken op een positieve manier over het bestaan van God in hun leven. Zijn aanwezigheid wordt op verschillende manieren ervaren. God wordt gezien als het Goede en als Liefde; als krachtbron in de strijd tegen het kwaad; als iemand die levensveranderend werkt; iemand die werkt aan Zijn plan in de schepping. Volgens één cliënt is God de Heilige en de Eeuwige, het Einde van alles en voor ons als mensen niet direct te bereiken. Het doel van ons leven is volgens deze cliënt om uiteindelijk in God op te gaan. Twee cliënten zeggen van God afhankelijk te zijn voor de invulling van hun leven. Een andere cliënt geeft aan respect voor God te hebben, maar heeft verder geen behoefte aan God. Twee cliënten zeggen wel in het bestaan van God te geloven, maar geven aan er moeite mee te hebben om Hem te vertrouwen.

6.3.3 Behoeftte aan gesprekken

Op de vraag of er behoefte is aan gesprekken over levensvragen die raken aan zingeving worden verschillende antwoorden gegeven. Niet alle geïnterviewde cliënten onderkennen de behoefte aan gespreksvoering over zingeving even sterk. Bij één van de cliënten hebben we deze behoefte niet expliciet kunnen peilen, omdat we geen ruimte ervoeren om hierop door te vragen.

Een viertal cliënten geeft duidelijk aan geen behoefte te hebben aan zingevingsgesprekken. De argumenten voor deze keuze lopen sterk uiteen. De één gaat binnenkort op pelgrimsreis, de ander is te depressief om open te staan voor gesprekken over diepe levensvragen. Een cliënt geeft aan dat er overal met hem over gesproken mag worden, behalve over God en Jezus. Wat het leven betreft moet je volgens deze cliënt zelf alles oplossen, nadenken over de waaromvraag heeft geen zin. Een volgende cliënt geeft aan geen behoefte te hebben aan zingevingsgesprekken bij Ontmoeting, omdat hij zijn verleden wil verwerken op zijn eigen manier.

Drie cliënten zijn minder uitgesproken over hun behoefte aan zingevingsgesprekken. Eén van hen zegt enerzijds wel behoefte te voelen aan gesprekken, maar vraagt zich tegelijkertijd af of die gesprekken wel een doel dienen aangezien je er de echte levensproblemen toch niet mee oplost. Een ander geeft aan met name zelf op zoek te gaan naar antwoorden op levensvragen en heeft om die reden geen sterke behoefte aan gesprekken met anderen over zingeving. De derde cliënt leeft bij de overtuiging dat de Geest in alles leidend is. Zo ook in het wel of niet hebben van een pastoraal gesprek. Het voeren van een dergelijk gesprek laat hij over aan de leiding van de Geest.

Zeven van de geïnterviewde cliënten spreken een duidelijke behoefte uit aan zingevingsgesprekken. Voor één van hen geldt dat hij binnen de bijbelstudiegroep die hij los van Ontmoeting bezoekt gesprekken over levensvragen kan voeren. Een ander geeft aan behoefte te hebben aan zingevingsgesprekken met gelijkgestemden op het snijvlak van theologie en filosofie, maar vraagt zich tegelijkertijd af of hij die aansluiting bij Ontmoeting zal vinden. Vijf cliënten geven aan dat ze met hun begeleider van Ontmoeting over alle onderwerpen kunnen spreken, inclusief thema's die raken aan zingeving en geloof.

6.3.4 Behoeftte aan Bijbelstudie

Als het gaat om de behoefte aan Bijbelstudie bij Ontmoeting geven twaalf cliënten in de interviews aan geen behoefte te hebben aan het volgen van Bijbelstudie. Voor twee van hen geldt dat zij reeds een andere Bijbelstudieplek hebben gevonden. Eén cliënt gaat binnenkort op pelgrimstocht en heeft daarom geen behoefte aan Bijbelstudie. Negen cliënten hebben gewoonweg geen interesse.

Drie cliënten spreken zich positief uit voor het volgen van Bijbelstudie bij Ontmoeting. Voor één van hen zijn de huidige Bijbelstudies in Rotterdam Centrum vanwege de afstand en reiskosten echter niet haalbaar om bij te wonen. Deze cliënt heeft er behoefte aan om in de nabije omgeving van zijn woonwijk IJsselmonde (Rotterdam Zuid) Bijbelstudie te volgen. Dit hoeft niet per definitie een Bijbelstudie van Ontmoeting te zijn, het kan ook een bijbelstudiegroep binnen een bestaande kerk zijn. Een ander weet op dit moment het volgen van Bijbelstudie niet goed in te passen in zijn leven. Zijn eerste prioriteit ligt bij het vinden van balans. De derde cliënt geeft aan over het algemeen geen aansluiting bij anderen te vinden vanwege het verschil in niveau van kennis. Hij zou graag Bijbelstudie doen met gelijkgestemden vanuit een breed filosofisch-christelijk perspectief.

6.3.5 Behoeftte aan kerkbezoek

Uit de interviews blijkt dat acht cliënten geen behoefte hebben aan het bezoeken van een kerk. Vijf van hen geven als reden op dat zij niets hebben met het christelijk geloof. Eén cliënt is wel gelovig

maar niet op zoek naar een kerk, omdat hij op pelgrimage gaat. De zevende cliënt ervaart de thuishaven Charlois als zijn 'kerk' en is daar tevreden mee.

Twee cliënten geven aan op termijn wel weer een kerk te willen bezoeken. Eén van hen geeft aan wel eerst te zoeken naar balans in zijn leven. Hij is eerder betrokken geweest bij een kerk in de regio en wil daar op termijn wel weer naartoe. Op dit moment komt het tijdstip van de kerkdienst hem om praktische redenen niet uit. De tweede cliënt zou op termijn wel naar een bestaande kerk in haar wijk willen, maar is daar nu nog niet helemaal aan toe.

Eén cliënt heeft behoefte om samen te komen met gelijkgestemden, mensen met een filosofisch-christelijke inslag. Hij voelt zich kerkelijk ontheemd en nergens meer thuis. Hij heeft geen behoefte aan te haken bij een bestaande kerk.

Twee andere cliënten staan open voor een zondagse bijeenkomst van Ontmoeting. Eén van hen zou naar de huidige zondagse bijeenkomst van Ontmoeting in Rotterdam Centrum willen, de afstand is geen bezwaar. Wel heeft hij de behoefte dat iemand hem daarvoor uitnodigt. Voor de andere cliënt is de afstand naar de huidige dienst van Ontmoeting wel een bezwaar, omdat hij geen eigen vervoer heeft. Deze cliënt heeft behoefte aan een bijeenkomst van Ontmoeting dichtbij zijn huis in Rotterdam Zuid.

Eén cliënt heeft een zeer duidelijke behoefte om een kerk te gaan bezoeken. Vanwege afstand en reiskosten is de huidige zondagse bijeenkomst van Ontmoeting voor hem geen optie. Hij is op zoek naar een kerk in de wijk, dichtbij huis. Dit kan voor hem een bijeenkomst van Ontmoeting zijn, maar evengoed ook een bestaande kerk.

Eén cliënt geeft aan reeds kerkelijk onderdak in de wijk te hebben gevonden en heeft om die reden geen behoefte aan diensten van Ontmoeting.

Verder is in de interviews ook gesproken over de manier waarop het kerk-zijn vormgegeven zou moeten worden. Drie cliënten geven aan dat respect en ruimte voor elkaar, een welkom voor iedereen en gelijkwaardigheid belangrijk zijn. Twee cliënten pleiten voor afwisseling in de dienst en één cliënt noemt het belang van ruimte om je eigen zoektocht te kunnen gaan.

In gesprekken met twee cliënten kwam ten slotte ook een aantal negatieve ervaringen met de kerk in het verleden aan de orde. Deze ervaringen hebben er mede voor gezorgd dat zij niet meer naar de kerk gaan en betreffen hypocrisie, schijnheiligheid, kerkelijke verdeeldheid en de onderlinge veroordeling van en door christenen uit verschillende kerken. Eén cliënt haakte af op de kerk omdat haar huis in vlammen op was gegaan op de zondagochtend toen zij in de kerk zat. De ontgoocheling dat haar kerkbezoek deze rampspoed niet heeft kunnen voorkomen, heeft haar destijds de kerk de rug doen toekeren en maakt haar nu terughoudend om kerkbezoek weer op te pakken.

6.4 Samenvatting

We hebben de pastorale behoeften van de cliënten onderzocht aan de hand van interviews die met vijftien cliënten zijn afgenomen. Enerzijds zijn hieruit de basisbehoeften naar boven gekomen en anderzijds zijn de meer specifieke pastorale behoeften onder woorden gebracht. We hebben drie basisbehoeften teruggehoord: de behoefte aan emotionele veiligheid, de behoefte aan erkenning als unieke en waardevolle persoon en de behoefte aan gelijkwaardigheid.

Wat betreft de specifieke pastorale behoeften zijn drie thema's onderzocht: gesprekken over zingeving, het volgen van Bijbelstudie en het bezoeken van een kerk. Van deze drie thema's blijkt de

behoefte aan gesprekken over zingeving het grootst te zijn. Bij twaalf van de vijftien cliënten hebben we in de interviews zingevingsvragen teruggehoord. Van deze twaalf cliënten hebben zeven zich duidelijk positief uitgesproken voor het voeren van gesprekken hierover. Vijf van hen ervaren daarbij in de huidige praktijk bij hun begeleider genoeg ruimte om hierover te spreken. De zingevingsvragen betreffen zowel algemene levensvragen als vragen die worden verbonden aan het bestaan van God.

De behoefte aan het volgen van Bijbelstudie bij Ontmoeting scoort het laagst. Drie cliënten geven aan hier behoefte aan te hebben.

Wat betreft de behoefte aan het bezoeken van een kerk blijkt uit de interviews dat zes ondervraagden zoekend zijn naar een passende kerk, al dan niet op termijn. Over de plaats en invulling hiervan lopen de meningen uiteen. Drie cliënten hebben uitgesproken dat ze een behoefte hebben aan een kerk in de eigen wijk. Eén van hen spreekt hierbij zijn voorkeur uit voor een dienst die in de eigen wijk georganiseerd wordt door Ontmoeting. Een andere cliënt zoekt een samenkomst van mensen met gelijke interesses en gelijk denkniveau. Een volgende cliënt wil graag weer aanhaken bij een kerk in de regio die hij eerder heeft bezocht. Van de vijftien ondervraagden was er één cliënt die open staat voor het bezoeken van de huidige bestaande zondagse bijeenkomst van Ontmoeting in Rotterdam Centrum.

Hoofdstuk 7 Passend Pastoraat

7.1 Inleiding

Aanleiding voor ons onderzoek was de vraag die vanuit de thuishaven Charlois werd gesteld: *Hoe kan de thuishaven Charlois vormgeven aan het pastoraat binnen de zorgvisie van Ontmoeting?* In dit hoofdstuk schrijven we een aantal conclusies en aanbevelingen.

In de eerste plaats geven we onze conclusies weer op basis van de resultaten van ons literatuuronderzoek. We verbinden daarbij de zorgvisie van Ontmoeting aan de inzichten die we vanuit de literatuur hebben opgediept. Vervolgens beschrijven we onze concluderende inzichten op basis van het veldonderzoek: de gehouden enquête onder het team van de thuishaven, het gevoerde focusgroepgesprek met een deel van het team en de diepte-interviews die we met cliënten hebben gehouden.

Bij de conclusies en aanbevelingen op basis van de onderzochte vragen en behoeften van het team willen we de volgende kanttekening plaatsen. De enquête onder het team had een respons van 81,8%. Het verdiepende focusgroepgesprek is gehouden met 44% van het totaal van de teamleden dat de enquête heeft ingevuld. De uitkomsten van het dit gesprek gelden dus niet zondermeer voor alle teamleden van de thuishaven, maar leveren ons wel relevante informatie op. De uitkomsten van het focusgroepgesprek hebben de uitkomsten van de enquête onderstreept en verdiept. We hebben de resultaten van beide onderzoeksinstrumenten gebruikt om te komen tot conclusies en aanbevelingen.

Bij de conclusies op basis van de interviews onder de cliënten maken we eenzelfde kanttekening. Aangezien we maar vijftien cliënten hebben geïnterviewd van de ongeveer 130 cliënten aan wie binnen de thuishaven zorg wordt verleend, kunnen we geen stem geven aan de niet geïnterviewde cliënten. Dit betekent dat we geen sluitende conclusies kunnen trekken op basis van de gehouden interviews. Onze conclusies en aanbevelingen hebben om die reden een meer richtinggevend karakter.

We hebben gekozen voor een thematische uitwerking van onze conclusies. Naar aanleiding van de conclusies doen we ook een aantal concrete aanbevelingen waarmee we de thuishaven Charlois willen helpen invulling te geven aan het pastoraat.

7.2 Conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van literatuuronderzoek

7.2.1 De pastorale dimensie van de SRH-methodiek

Ontmoeting maakt gebruik van de SRH-methodiek om haar zorg handen en voeten te geven. De pijlers van deze methodiek – herstelgericht, presentiegericht, krachtgericht – zijn heel goed te verbinden met een pastorale dimensie.

Vanuit pastoraal oogpunt is van deze drie pijlers *presentie* het vertrekpunt. Hieruit vloeit herstel voort. Door presentie ontstaat er weer verbondenheid. Het is vorm van heilzaam nabij zijn. In je aanwezigheid bij de ander – door het op de bodem van het bestaan met iemand uit te houden – bied je erkenning van lijden en onrecht en deel je het gevoel van onmacht. In die ontmoeting, het ‘being with’, ontstaat herstel van verbinding met jezelf en de ander. Deze ontmoeting opent ook het venster op wie God zelf is: Immanuel. Zo kan de verbinding met God ook hersteld worden. Presentie

is hiermee een pastoraal antwoord op het probleem van het 'niet-zijn-met', het niet verbonden zijn met jezelf, elkaar en met God.

Herstel behelst zowel het hervinden van een identiteit als het hervinden van de zin van het leven. Voor het hervinden van een identiteit heb je de ander nodig. Een hulpverlener kan hierin een belangrijke rol vervullen door in de weg van de liefde de ander te bevestigen. In onze liefde voor de ander komt de ander tot leven, kan de ander worden wie hij werkelijk is. Deze weg van herstel is ook een vorm van pastoraat.

Herstel door het hervinden van de zin van het leven krijgt een pastorale dimensie wanneer het eigen levensverhaal kan worden verbonden aan het Verhaal van God. Ons leven staat niet op zichzelf, maar is onderdeel van een groter Verhaal. Daarin vinden we de zin van ons bestaan.

Krachtgericht werken krijgt een pastoraal gezicht wanneer er oog is voor de potentie die in ieder mens verborgen ligt. De mogelijkheden in een mens kunnen tot bloei komen via de weg van de liefde en bevestiging van de ander. Zo kan iemand worden wie hij in potentie al is. Iemand liefhebben is hem ook helpen dingen zelf te doen. Op die manier helpt liefde de ander om verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven te dragen.

Wanneer Ontmoeting zich bewust is van de pastorale dimensie binnen de SRH-methodiek, kan het pastoraat ook daadwerkelijk worden ingebed in het totaal van de hulpverlening. Pastoraat bevindt zich op die manier niet op een apart eiland, maar krijgt een gezicht in de manier waarop woonbegeleiders bij Ontmoeting hun zorg verlenen.

Aanbeveling: Wees als woonbegeleider in de ontmoeting met cliënten allereerst present. Op die manier ben je heilzaam nabij en vervul je al een pastorale rol. Maak ruimte om echt bij de ander te kunnen zijn en neem de tijd om te voelen hoe het met de ander gaat. Hier vindt het eerste herstel plaats.

7.2.2 De (omgekeerde) spiegel

In de visie van Ontmoeting weerspiegelt de hulpverlener iets van de liefde van Christus richting de ander door hem lief te hebben zoals hij is. In ons praktijkonderzoek blijkt dat dit ook realiteit is. In verschillende bewoordingen geven cliënten aan dat zij deze liefdevolle houding te ervaren in de begeleiding. Positief gewaardeerd worden de onvoorwaardelijke acceptatie, oprechte betrokkenheid, het worden gezien als persoon. Drie cliënten verbinden deze liefde expliciet aan de liefde van God.

In de onderzochte literatuur wordt echter ook een omgekeerde spiegel zichtbaar. Vanuit de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (zie Lukas 10) licht in de kwetsbare ander Christus op. Het gaat er niet alleen om dat wij een spiegel moeten zijn voor de ander, waarin de ander Christus kan zien, maar de ander houdt ook ons een spiegel voor. In de ontmoeting met de ander gebeuren feitelijk twee dingen. Allereerst confronteert de ander ons met onze gebrokenheid. Te denken valt aan ons egocentrisme (bijvoorbeeld een ander ten diepste nodig hebben om zelf het gevoel te krijgen dat je in de begeleiding succesvol bent en iets goeds doet), onze geest van oordeel over de ander, onze moeite ons te verbinden met mensen die gevoelens oproepen van verontwaardiging, verschrikking of afkeer. Daarnaast vinden we in de kwetsbare en verachte ander ook een antwoord. Het mysterie is dat we in deze ander zelf iets van Jezus kunnen zien, Die kwetsbaar en veracht werd voor jou. Zo hebben we de ander nodig om zelf gered te worden.

Aanbeveling: Laat in het contact met cliënten de ander ook een spiegel voor jou zijn, waarin je Christus ontmoet en je je ervan bewust wordt dat je zelf redding nodig hebt.

7.2.3 Pastorale verantwoordelijkheid

Ontmoeting wil vraaggericht werken en aansluiten bij de behoefte van de cliënt. Als het gaat om pastoraat voelt Ontmoeting echter ook een verantwoordelijkheid voor het eeuwig zieleheil van de ander. Goed pastoraat is in de visie van Ontmoeting niet alleen het betonen van barmhartigheid, maar moet ook een oproep tot bekering en geloof inhouden. Hierin zit een spanningsveld, omdat de vraag naar redding van de ziel niet vanzelfsprekend door cliënten wordt gesteld.

Dit spanningsveld komt ook in het Plan Pastoraat van de thuishaven Charlois naar voren. Men wil enerzijds de vraag en behoefte van de cliënt leidend laten zijn en tegelijkertijd biddend alert zijn op mogelijkheden om te kunnen getuigen van God. Ook in de onder het team gehouden enquête wordt deze spanning gevoeld. Als het gaat om de vraag wat goed pastoraat is, zijn de meningen het meest verdeeld over de noodzaak van de oproep tot bekering en de ruimte voor het getuigenis over God. Hoewel de meeste teamleden maximaal willen aansluiten bij het verhaal van de cliënt, betekent dit voor hen niet als vanzelf dat het verhaal van God pas ter sprake mag komen wanneer de cliënt hiervoor ruimte ervaart.

Vanuit ons literatuuronderzoek worden diverse handreikingen gedaan als het gaat om onze verantwoordelijkheid voor de ander. Levinas en Buber zetten deze verantwoordelijkheid allereerst in het perspectief van de ontmoeting met God. In de ontmoeting met de ander ontmoeten we God Zelf. De manier waarop we met de ander omgaan, laat dus zien hoe we met God zelf omgaan.

Levinas geeft verder aan dat je in het verstaan van de verantwoordelijkheid voor de ander je deze hoger acht dan jezelf. Het gaat om een nederige houding, waarin je bereid bent je ook door de ander te laten onderwijzen. Daarnaast betekent dit volgens Levinas dat je de ander respecteert in zijn anders-zijn. Je geeft hem zijn eigen ruimte, niet willend dat hij op jou gaat lijken of zich aan jou gaat aanpassen. De visie van Levinas is in ons praktijkonderzoek ook bevestigd. De behoefte aan deze eigen ruimte hebben we in een zestal interviews onder cliënten teruggehoord. Zij benoemen dat zij, ondanks de christelijke identiteit van Ontmoeting, binnen de thuishaven de ruimte ervaren om een eigen mening te hebben en hun eigen (geloofs)zoektocht te gaan. Het gevoel van gelijkwaardigheid is voor hen belangrijk.

Buber en Halik schrijven dat de verantwoordelijkheid die ik voor de ander draag, bestaat in het liefhebben van de ander. In het ervaren van deze liefde kan de ander God zelf ervaren. Samuel Wells geeft eveneens aan dat onze verantwoordelijkheid naar de ander is te laten zien wie God is. Dat kunnen we in zijn visie het beste laten zien door Gods wezen (Immanuel) te praktiseren, door zelf met de ander te zijn. Als we dingen *vóór* anderen doen, moet altijd het onderliggende doel het *met de ander* zijn.

***Aanbeveling:** Onze pastorale verantwoordelijkheid ligt in het liefhebben van de ander. Zie de praktijk als blijvende oefenplaats om in de ontmoeting met de ander te oefenen in het 'zijn met de ander'. Naast de dingen die er *vóór* de ander moeten worden geregeld en gedaan, verdient het aanbeveling om te streven naar samenzijn en wederkerigheid in de ontmoeting: treed de ander tegemoet als persoon en niet als iemand met een probleem dat opgelost moet worden; wees bereid te leren van de ander; wees betrokken en oordeelsvrij bij de ander, zonder het verhaal van de ander te willen veranderen; verheug je in het bestaan van de ander.*

7.3 Conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van veldonderzoek

7.3.1 Voorzien in basisbehoeften

In de gevoerde gesprekken met cliënten hebben we een drietal basisbehoeften teruggehoord:

- Behoeftte aan emotionele veiligheid;
- Behoeftte aan erkenning als unieke en waardevolle persoon;
- Behoeftte aan gelijkwaardigheid.

In ons onderzoek geeft tweederde van de cliënten aan dat Ontmoeting voor hen een plaats is waar veiligheid, erkenning en bevestiging wordt ervaren. De visie van Ontmoeting – zonder aanzien van de persoon barmhartigheid willen bewijzen vanuit liefde tot de naaste – wordt duidelijk bevestigd door de ervaringen van de geïnterviewde cliënten. De thuishaven vervult in het proces van groeien in vertrouwen een cruciale rol. Het is van het grootste belang hierop zuinig te zijn en ervoor te zorgen dat vertrouwen niet opnieuw wordt beschaamd.

Aanbeveling: Blijf investeren in een klimaat waarbinnen cliënten zich gezien, erkend en bevestigd weten. Voer met elkaar het gesprek hoe je dit klimaat binnen de thuishaven kunt waarborgen voor de toekomst. Zet ‘pastoraat en zingeving’ als regelmatig terugkerend onderwerp op de teamagenda.

7.3.2 Gesprekken over zingeving

Gesprekken met cliënten over zingeving vinden nagenoeg alle teamleden bij het eigen takenpakket behoren. Belemmerende factoren om hier in de praktijk invulling aan te geven, liggen met name op twee terreinen: gebrek aan tijd en het zich onvoldoende toegerust voelen. Het tijdsaspect heeft te maken met de focus in de begeleiding op praktische zaken, die ook vanuit de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) prioriteit hebben. Geloofs- of zingevingsonderwerpen komen hierdoor niet snel aan de orde. Ook blijkt het in de praktijk lastig te zijn om zingevingsvragen - als onderdeel van het begeleidingsplan - goed in kaart te brengen.

Er is onder het team een duidelijke behoefte aan toerusting voor het voeren van een zingevingsgesprek. De belangrijkste vragen hierbij liggen op het gebied van: 1. Het inzetten van gebed in een gesprek 2. De grens tussen hulpverlening en pastoraat. 3. Het herkennen van de noodzaak van bevrijdingspastoraat en 4. Manieren om God ter sprake te brengen. Daarnaast is er verschil van inzicht over het punt *wanneer* God ter sprake moet komen in de gesprekken in relatie tot de ruimte die de cliënt hiervoor heeft.

Ook onder cliënten ligt er een duidelijke behoefte aan gesprekken over zingeving. Van de meer specifieke pastorale behoeften die we hebben onderzocht - gesprekken over zingeving, het volgen van Bijbelstudie en het bezoeken van een kerk - blijkt de behoefte aan gesprekken over zingeving het grootst te zijn. Bij twaalf van de vijftien cliënten hebben we zingevingsvragen teruggehoord. Van deze twaalf cliënten hebben zeven zich ook duidelijk positief uitgesproken voor het voeren van gesprekken hierover. Vijf van hen ervaren ruimte om hierover met hun begeleider te spreken.

We concluderen hier dat het belangrijk is om naast de begeleiding in praktische zaken ook ruimte te maken voor en ruimte te bieden aan het voeren van gesprekken over zingeving. Een vertrouwensband lijkt belangrijk te zijn om gesprekken over zingeving te kunnen voeren. De woonbegeleider is hierbij een sleutelfiguur, omdat met deze persoon vaak al een vertrouwensband is opgebouwd.

Aanbeveling: Neem bij het invullen van het woonbegeleidingsplan bewust ruimte, tijd en aandacht om zingevingsvragen in kaart te brengen. Helpende vragen hierbij kunnen zijn: Wat houdt je gaande?

Waar leef je voor? Waar is je (geestelijk) thuis? Wie ziet je staan? Houd ook tijdens het begeleidingstraject het onderdeel zingeving in het vizier.

Aanbeveling: Zorg voor toerustingsmomenten voor het team gericht op het omgaan met zingevingsvragen bij cliënten.

Aanbeveling: Overweeg om vrijwilligers toe te rusten en als maatje in te zetten om met cliënten 'het goede gesprek' over zingeving te voeren.

7.3.3 Bijbelstudie

Van de behoeften die onder cliënten zijn onderzocht, is de behoefte aan het volgen van Bijbelstudie het laagst. Negen cliënten geven duidelijk aan geen interesse te hebben. Twee cliënten hebben elders naar tevredenheid een plek gevonden waar ze regelmatig aan Bijbelstudie doen. Eén cliënt staat er wel voor open, maar gaat binnenkort op pelgrimage. Drie cliënten geven aan wel behoefte aan Bijbelstudie te hebben, maar elk wordt hierbij gehinderd door een aantal bezwaren: afstand en reiskosten, verschil in kennis- en interesseniveau en praktische inpasbaarheid. Eén van deze cliënten zou willen aanhaken bij een bijbelstudiegroep van Ontmoeting of van een kerk in de wijk.

Vanuit de gehouden interviews komt dus geen directe noodzaak naar boven om Bijbelstudie op de thuishaven Charlois te organiseren of te investeren in een betere vervoersverbinding naar de locatie aan de 's Gravendijkwal voor het bijwonen van de Bijbelstudies daar.

7.3.4 Kerkelijk onderdak

Van de ondervraagde cliënten blijkt iets minder dan de helft behoefte te hebben aan het bezoeken van een kerk. Onder hen die deze behoefte wel hebben, zoeken de meesten een bestaande kerk in de wijk. Twee cliënten staan open voor een dienst van Ontmoeting. De behoefte aan kerkbezoek blijkt soms meer latent aanwezig te zijn. Op termijn wil men wel weer naar een kerk, maar nu nog niet.

Uit het focusgroepsgesprek onder het team blijkt behoefte te bestaan aan ondersteuning als cliënten op zoek zijn naar een passende kerk. Genoemd wordt enerzijds de behoefte een overzicht van kerken in de wijk waarnaar verwezen kan worden voor Bijbelstudie, samenkomsten en andere activiteiten, en anderzijds ondersteuning in de vorm van een persoon (vrijwilliger of pastoraal werker) die samen met de cliënt een kerk kan bezoeken.

Aanbeveling: Zorg dat er een duidelijke kerkelijke kaart beschikbaar komt met kerken uit de wijk, zodat woonbegeleiders door kunnen verwijzen. Houd in de begeleiding van de cliënt de behoefte aan een kerk in het oog als deze latent aanwezig blijkt te zijn. Onderzoek de inzet van een pastoraal werker of van vrijwilligers, die met cliënten in hun zoektocht mee kunnen gaan naar een kerk.

7.3.5 Pastoraat en de kerk

In haar bezinning op pastoraat schrijft Ontmoeting dat zij in eerste instantie de plaatselijke christelijke gemeente(n) wil stimuleren om pastorale zorg te verlenen. In de praktijk van de thuishaven Charlois blijkt er echter vanuit de thuishaven nauwelijks contact te zijn met kerken in de wijk ten behoeve van pastorale zorg voor cliënten. Vanuit het team is er een duidelijke wens voor een betere samenwerking met kerken in de wijk.

Aanbeveling: Leg contact (al dan niet via een pastoraal werker) met kerken in de wijk om te kijken welke mogelijkheden er vanuit deze kerken zijn voor het verlenen van pastorale zorg aan cliënten van Ontmoeting. Maak hierbij gebruik van de contacten die de netwerkbegeleider al met kerken in de wijk heeft.

7.3.6 Doorverwijzing

Ruim de helft van geënquêteerde teamleden ervaart onvoldoende mogelijkheden om cliënten door te verwijzen naar het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting. Enerzijds is er onder de teamleden behoefte aan een betere verbinding met het huidige aanbod in Rotterdam Centrum (Bijbelstudie en zondagse bijeenkomst). Deze behoefte wordt echter niet bevestigd vanuit de gehouden interviews met de cliënten. De cliënten die op zoek zijn naar een plek voor Bijbelstudie of een kerk, zoeken dit bij voorkeur in hun eigen wijk.

Anderzijds is er vanuit het team ook behoefte aan een pastoraal werker op de eigen locatie. Aan een pastoraal werker wil men de volgende taken uitbesteden:

- Pastorale gesprekken als de complexiteit van zingevingsvragen toeneemt;
- Pastorale zorg op het gebied van stervensbegeleiding/uitvaart, ethische vragen (euthanasie/abortus), bevrijdingspastoraat;
- Toerusting van het team op het gebied van zingeving in de begeleiding;
- Bijbelstudies voor cliënten leiden naar behoefte;
- Contact leggen met plaatselijke kerken.

Aanbeveling: Stel een pastoraal werker aan voor de thuishaven Charlois om aanvullende pastorale zorg te kunnen verlenen die buiten de professionaliteit van de woonbegeleiders valt. Zorg dat deze zichtbaar aanwezig is en een vertrouwd gezicht voor cliënten kan worden.

7.3.7 Behoefte aan visie

Als laatste conclusie willen we iets schrijven over de behoefte aan visie. Vanuit de enquête en het focusgroepgesprek blijkt er onder het team behoefte te bestaan aan een duidelijkere visie vanuit Ontmoeting over de pastorale rol van de medewerker in de begeleiding van cliënten. Er leven vragen als: In hoeverre mag ik bidden met een cliënt? Mag ik als begeleider iets doen met bevrijdingspastoraat? Ook uit ons onderzoek blijkt dat de huidige visie van Ontmoeting ten aanzien van de rol van kerken in de wijk bij de invulling van het pastoraat niet in beeld is onder het team.

Aanbeveling: Breng het team op de hoogte van de visie van Ontmoeting rondom het pastoraat. Bespreek daarbij waarin ieders verantwoordelijkheden en vrijheden liggen.

7.4 Slot

Met deze conclusies en aanbevelingen hebben we een bruikbaar antwoord willen geven op vragen en behoeften die er leven bij de thuishaven Charlois om invulling te geven aan het pastoraat. De ondersteunende en aanvullende inzichten uit de literatuur en uit het veldonderzoek wijzen de thuishaven Charlois een weg om invulling te geven aan het pastoraat, aansluitend op de zorgvisie van Ontmoeting. We sluiten af met onderstaand gedicht, dat de kern van ons onderzoek treffend verwoordt:

Aandacht is eerbiedig.
Ze dringt zich niet op.
Ze kan wachten.
Ze laat vertrouwen groeien.

Aandacht is ontvankelijk.
Ze stelt zich open.
Ze leeft zich in.
Ze kan ontvangen.

Aandacht is tijd.
Ze neemt de tijd.
Ze jaagt niet op.
Ze overhaast zich niet.

Aandacht is attent.
Ze ziet het kleine.
Ze vergeet niet.
Ze doet wat ze zegt.

Aandacht is trouw.
Ze blijft komen.
Ze houdt de lange duur vol.
Ze komt ook in moeilijke tijden.

Aandacht is aanwezigheid.
Ze kent de waarde van er zijn.
Ze weet stil te zijn.
Ze is eenvoudig.

Aandacht heelt onze wonden.
Aandacht versterkt onze innerlijke kracht.
Aandacht schept gemeenschap.

Gelukkig de mens die aandacht schenkt
en die aandacht ontvangt.

(Marinus van den Berg)

Literatuurlijst

- Baarda, B. & Bakker, E., Julsing, M., Fischer, T. & Van Vianen, R. (2012). *Basisboek Methoden en Technieken: Kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis* (6^e druk). Groningen: Noordhoff.
- Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V. & Van der Velden, T. (2013). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (4^e druk). Groningen: Noordhoff.
- Baart, A. (2001). *Een theorie van presentie* (3^e druk). Utrecht: Lemma.
- Baart, A. (2005). *Aandacht: Etudes in presentie* (2^e druk). Utrecht: Lemma.
- Buber, M. (2001). *De weg van de mens* (4^e druk). Utrecht: Kosmos Z&K.
- Buber, M. (2016). *Ik en jij* (M. Storm, Vert.) (12^e druk). Utrecht: Bijleveld.
- Den Hollander, D. & Wilken, J.P. (2016). *Zo worden cliënten burgers: Praktijkboek Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen*. Amsterdam: SWP.
- Doolaar, A., Mollema, J., Kuijten, A., Schouwenaar, E., Tijmstra, R., Tummers, M., ... Willems, P. (2018). *De APA-richtlijnen uitgelegd* (2e editie). Geraadpleegd op 5 december 2018, van https://www.auteursrechten.nl/binaries/content/assets/subsites-diensten/auteursrechten/surf_de-apa-richtlijnen-uitgelegd_versie-november-2018.pdf
- Ganzevoort, R. & Visser, J. (2014). *Zorg voor het verhaal: Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding* (4^e druk). Zoetermeer: Meinema.
- Halik, T. (2017). *Ik wil dat jij bent* (2e druk). Utrecht: Boekencentrum.
- Hartensveld, F. (1993). *De mystiek van de ontmoeting*. Baarn: Gooi & Sticht.
- Hulsbosch, L., Planije, M. & Tuynman, M. (2014). *Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang – Rapportage 2013/’14: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht*. Geraadpleegd op 5 december 2018, van <https://assets.trimbos.nl/docs/772ff3f5-efba-4a03-82bf-01001740fb25.pdf>
- IDEM. (2016). *Stadsbeeld Integratie in Rotterdam*. Geraadpleegd op 23 november 2018, van https://idemrotterdam.nl/wp-content/uploads/2016/09/Stadsbeeld-integratie_September-2016.pdf
- Kamerstukken II, 29325, nr. 54. (2011, 4 april). Geraadpleegd op 5 december 2018, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-111080>
- Levinas, E. (1987). *Het menselijk gelaat*. (7e herziene druk). Baarn: Ambo.
- Menken-Bekius, C. & Van der Meulen, H. (2007). *Reflecteren kun je leren: Basisboek voor pastoraat en geestelijke verzorging*. Kampen: Kok.
- Stichting Ontmoeting. (z.d.). *Bezinning op pastoraat*. Houten: Auteur.
- Stichting Ontmoeting. (2018). *Horen en Doen: Visiedocument*. Houten: Auteur.
- Stichting Ontmoeting. (z.d.). *Jaarverslag 2016*. Houten: Auteur.

Stichting Ontmoeting. (z.d.). *Plan pastoraat thuishaven Charlois*. Houten: Auteur.

Van den Berg, M. (z.d.). *Aandacht*. Geraadpleegd op 4 januari 2019, van <http://noorderlichtfonds.nl/inspiratie/gedichten-en-overpeinzingen/marinus-van-den-berg-aandacht>

Vanier, J. (2016). De kwetsbaarheid van De Ark en de vriendschap van God. In S. Hauerwas & J. Vanier, *Zalig zijn de zachtmoedigen: Het profetisch getuigenis van zwakheid* (pp. 27-45). Zoetermeer: Boekencentrum.

Vanier, J. (1999). *Ons menszijn dankbaar aanvaarden*. Averbode: Averbode.

Verhoeven, N. (2014). *Wat is onderzoek?: Praktijkboek voor methoden en technieken* (5e druk). Den Haag: Boom Lemma.

Wells, S. (2015). *A Nazareth Manifesto – being with God*. West Sussex: Wiley Blackwell.

Bijlagen

Bijlage 1 Resultaten enquête onder team

Beste teamleden van thuishaven Charlois,

Zoals jullie weten zijn wij bezig met een afstudeeronderzoek met betrekking tot het vormgeven van het pastoraat binnen de thuishaven Charlois. Hierbij nodigen we jullie uit voor het invullen van een enquête met betrekking tot dit onderwerp. We zijn benieuwd hoe jullie tegen het pastoraat aan kijken en welke behoefte(n) je daarbij hebt vanuit jouw functie binnen de thuishaven.

Inmiddels is een aantal van jullie (ook) werkzaam in IJsselmonde. We willen jullie vragen deze enquête met de 'bril' van thuishaven Charlois op in te vullen.

De enquête bestaat uit 26 vragen. Het invullen zal naar verwachting 15 minuten in beslag nemen. We zien uit naar jullie reacties!

Hartelijke groet,

Wim en Irene

Q1: Wat is je functie binnen de thuishaven?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Woonbegeleider	66,67%	12
Vrijwilligerscoach	11,11%	2
Werktrajectbegeleider	5,56%	1
Zorgcoördinator	16,67%	3
TOTAAL		18

Q2: Ik vermoed een pastorale behoefte onder ... van de cliënten.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
meer dan driekwart	5,56%	1
meer dan de helft	16,67%	3
de helft	5,56%	1
meer dan een kwart	44,44%	8
minder dan een kwart	27,78%	5
Niet van toepassing	0,00%	0
TOTAAL		18

Q3: Welke pastorale behoefte(n) herken je onder deze cliënten? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Cliënten hebben behoefte aan gesprekken over geloof/zingeving	100,00%	18
Cliënten hebben behoefte aan contact met andere gelovigen	5,56%	1
Cliënten hebben behoefte aan het bezoek van een kerk	22,22%	4
Cliënten willen meer leren over het geloof, bijvoorbeeld door middel van Bijbelstudie	22,22%	4
Anders (geef nadere toelichting):	22,22%	4
Totale aantal respondenten: 18		

Open antwoorden bij vraag 3:

- Er vinden in het leven van mijn cliënten dingen plaats die aanleiding kunnen vormen voor een pastoraal gesprek (tegenslagen, of juist bijzondere dingen).
- Gesprekken over het waarom dingen gebeuren zoals ze gebeuren. Waarom overkomt iemand iets?
- Er spelen vaak vragen over het waarom van alle ellende die wordt doorgemaakt. Soms ook boosheid. Dit onder ogen leren zien...
- Ik merk vooral opstand zoals: Waarom overkomt mij dit?

Q4: Hoe vaak heb je een gesprek met een cliënt over zingeving/geloof?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Heel vaak (80% - 100% van de gesprekken)	5,56%	1
Vaak (50% - 80% van de gesprekken)	5,56%	1
Soms (20% - 50% van de gesprekken)	44,44%	8
Zelden (tot 20% van de gesprekken)	44,44%	8
Nooit	0,00%	0
Niet van toepassing	0,00%	0
TOTAAL		18

Q5: Geef eens aan welke van de volgende factoren je herkent als het gaat om ingaan op zingevingsvragen bij cliënten. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ik heb geen tijd om op zingevingsvragen in te gaan	38,89%	7
Ik vind het lastig om zingevingsvragen te herkennen bij cliënten	16,67%	3
Ik voel mij niet voldoende toegerust om op zingevingsvragen in te gaan	38,89%	7
Ik zie het niet als mijn taak om zelf in te gaan op zingevingsvragen	5,56%	1
Anders (geef nadere toelichting):	55,56%	10
Totale aantal respondenten: 18		

Open antwoorden bij vraag 5:

- Zingeving is spannend thema.
- Focus ligt op praktische zaken, waardoor geen ruimte voor zingevingsvragen.
- Cliënt is leidend, daarbij aansluiten, komt in de praktijk meestal niet aan de orde.
- Als het ter sprake komt ga ik er zeker op in.
- Cliënten vinden het lastig om hierover in gesprek te gaan.
- Mijn functie is te gejaagd, ik maak er wel graag tijd voor.
- Lastig schakelen tussen praktische zaken en geloofs/zingevingsonderwerpen.
- Ik herken mij in geen van de antwoorden. Zingeving is o.a. een onderwerp binnen de intake (dit antwoord is door een zorgcoördinator gegeven).

Q6: Ik ben voldoende op de hoogte van het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	72,22%	13
Nee	22,22%	4
Weet niet	5,56%	1
TOTAAL		18

Q7: Ik ervaar voldoende mogelijkheden om cliënten door te verwijzen naar het huidige pastorale aanbod binnen Ontmoeting.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	38,89%	7
Nee	55,56%	10
Weet niet	5,56%	1
TOTAAL		18

Q8: Heb je tot nu toe wel eens een cliënt actief doorverwezen naar een kerk in de wijk?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	55,56%	10
Nee	44,44%	8
Niet van toepassing	0,00%	0
TOTAAL		18

Q9: Heb je tot nu toe zelf contact gehad met een kerk in de wijk ten behoeve van een cliënt?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	16,67%	3
Nee	83,33%	15
Niet van toepassing	0,00%	0
TOTAAL		18

Q10: Wat is volgens jou nodig om het pastoraat goed te kunnen vormgeven voor de cliënten binnen de thuishaven Charlois? Geef per stelling aan in hoeverre je het met de stelling eens bent. Stelling 1: Er moet een betere verbinding met de 's Gravendijkwal komen (vervoer voor cliënten naar bijbelstudies en zondagse bijeenkomst)

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	0,00% 0	11,11% 2	50,00% 9	38,89% 7	0,00% 0	18	3,28

Q11: Stelling 2: Er moet meer ruimte voor woonbegeleiders komen om zelf op zingevingsvragen bij cliënten in te gaan.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	16,67% 3	5,56% 1	38,89% 7	33,33% 6	5,56% 1	18	2,94

Q12: Stelling 3: Er moet een betere samenwerking met kerken in de wijk komen.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	0,00%	5,56%	22,22%	66,67%	5,56%	18	3,65
	0	1	4	12	1		

Q13: Stelling 4: Er moet een pastoraal werker op de eigen locatie komen.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	11,11%	11,11%	33,33%	44,44%	0,00%	18	3,11
	2	2	6	8	0		

Q14: Stelling 5: Er moet bij een pastorale behoefte bij cliënten meer doorverwezen worden naar vrijwilligers.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	5,56%	22,22%	27,78%	38,89%	5,56%	18	3,06
	1	4	5	7	1		

Q15: Stelling 6: Er is toerusting nodig voor medewerkers in het omgaan met zingelevingsvragen.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	0,00%	5,56%	50,00%	44,44%	0,00%	18	3,39
	0	1	9	8	0		

Q16: Stelling 7: Er is nog iets anders nodig om het pastoraat goed te kunnen vormgeven binnen de thuishaven Charlois.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Nee	33,33%	6
Geen mening	22,22%	4
Ja. Geef aan wat volgens jou nodig is:	44,44%	8
TOTAAL		18

Open antwoorden bij vraag 16:

- Bezinning binnen het team, met elkaar visie vormen hieromtrent, van daaruit een plan maken.
- Bijbelstudie en zondagse diensten op zuid.
- Pastoraal medewerker aanwezig bij het gesprek met woonbegeleider.
- Duidelijkheid over de visie, tijdsinvestering en taakverdeling.

Q17: Wat is volgens jou goed pastoraat binnen Ontmoeting? Geef per stelling aan in hoeverre je het met de stelling eens bent. Stelling 1: In goed pastoraat moet over de God van de Bijbel gesproken worden.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	11,11% 2	11,11% 2	44,44% 8	33,33% 6	0,00% 0	18	3,00

Q18: Stelling 2: In een goed pastoraat sluit je maximaal aan bij het verhaal van de cliënt.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	5,56% 1	5,56% 1	33,33% 6	50,00% 9	5,56% 1	18	3,35

Q19: Stelling 3: In goed pastoraat mag de oproep tot bekering niet ontbreken.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	16,67%	27,78%	38,89%	16,67%	0,00%	18	2,56
	3	5	7	3	0		

Q20: Stelling 4: In goed pastoraat richt de pastor zich op innerlijke bevrijding.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	5,56%	11,11%	61,11%	16,67%	5,56%	18	2,94
	1	2	11	3	1		

Q21: Stelling 5: In goed pastoraat getuig je pas over de liefde van God als er ruimte bij de ander is om dit te kunnen ontvangen.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

	ONEENS	GEDEELTELIJK ONEENS	GEDEELTELIJK EENS	EENS	GEEN MENING	TOTAAL	GEWOGEN GEMIDDELDE
☆	11,11%	27,78%	38,89%	22,22%	0,00%	18	2,72
	2	5	7	4	0		

Q22: Ik zou nog iets anders willen noemen wat bij goed pastoraat binnen Ontmoeting hoort.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Geen mening	16,67%	3
Nee	38,89%	7
Ja, namelijk:	44,44%	8
TOTAAL		18

Open antwoorden bij vraag 22:

- Ik denk dat het 'er zijn' het allerbelangrijkste is, dat de ander zich 'gezien' weet zonder het direct over het geloof te hoeven hebben. Zingen, een warm welkom en een fijne sfeer scheppen vind ik ook bij pastoraat horen.
- Daarvoor is een duurzame relatie nodig en vertrouwen.
- voorbeeldfunctie van de medewerkers (manier van communiceren, eerlijkheid en andere normen en waarden).
- Pastoraat bij sterfbed. Dit is afgelopen jaar van toepassing geweest. De pastoraal medewerker werd betrokken in de casus omdat ik de zorg niet alleen wilde en kon dragen.
- Sluit je aan bij het niveau van de cliënt.
- Laten zien door de daden/spiegel zijn van Gods liefde.
- De bovenstaande stellingen over 'goed pastoraat' vind ik te smal. Lang niet al het pastoraat gaat over de Bijbel of over zonde of bekering. Pastoraat is dat we als gelovigen een levende brief van Christus zijn, en als 'herder' naast de ander kunnen staan in diens strijd/tegenslag/ alles van het leven.
- Ontmoeting met andere mensen in een samenkomst. Waarom we Jezus als verlosser nodig hebben.

Q23: Heb je zelf behoefte aan toerusting om beter om te gaan met zingevingsvragen bij cliënten?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Geen mening	5,56%	1
Nee	33,33%	6
Ja	61,11%	11
TOTAAL		18

Q24: Vul deze vraag alleen in als je vraag 23 met 'ja' hebt beantwoord. Welke toerusting voor het omgaan met zingevingsvragen bij cliënten heb je nodig? Geef aan wat voor jou van toepassing is. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

Beantwoord: 15 Overgeslagen: 12

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Hoe herken ik zingevingsvragen bij een cliënt?	33,33%	5
Waar ligt de scheiding tussen hulpverlening en pastoraat?	53,33%	8
Wanneer is bevrijdingspastoraat nodig?	46,67%	7
Wanneer breng ik God ter sprake?	40,00%	6
Hoe breng ik God ter sprake?	46,67%	7
Hoe kan ik een passend Bijbelgedeelte inbrengen in een gesprek?	33,33%	5
Hoe kan ik gebed inzetten in een gesprek?	60,00%	9
Hoe kan ik rituelen inzetten in een gesprek?	40,00%	6
Anders (geef nadere toelichting):	33,33%	5

Open antwoorden bij vraag 24:

- Hoe sluit ik aan bij het niveau van de cliënt? Beter dingen willen kunnen uitleggen.
- Hoe kijkt Ontmoeting aan tegen bevrijdingspastoraat? Mogen hulpverleners stappen zetten, is er voldoende bijbelkennis over?
- Rituelen.
- Hoe herken ik zingevingsvragen bij een cliënt?

Q25: Het zou goed zijn als 'Pastoraat en zingeving' een regelmatig agenda-item wordt op de teamvergadering.

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Ja	83,33%	15
Nee	11,11%	2
Geen mening	5,56%	1
TOTAAL		18

Q26: Met een aantal van jullie zouden we nog een verdiepend interview naar aanleiding van de uitkomsten van deze enquête willen houden. Stel je je hiervoor eventueel beschikbaar?

Beantwoord: 18 Overgeslagen: 9

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Nee	33,33%	6
Ja (vul je naam in):	66,67%	12
TOTAAL		18

Bijlage 2 Focusgroepgesprek met team

Om privacy redenen weggelaten voor plaatsing op de kennisbank.

Bijlage 3 Format cliënten interviews

Inleiding

Wij zijn studenten uit Ede en doen bij Ontmoeting onderzoek naar pastoraat. Pastoraat is een moeilijk woord voor praten over dingen die er in je leven spelen waarbij er antwoorden worden gezocht in de Bijbel. Vaak zijn het moeilijke dingen uit je leven die je bespreekt, maar alle onderwerpen zijn welkom. Bij pastoraat denk je in ieder geval na over je eigen leven en over God. We willen u/jou daar een paar vragen over stellen. Vind je dat goed?

We willen ook even een opname maken, dat is makkelijk voor ons om uit te werken later. Vind je dat oké? Je hoeft je naam niet te noemen. Het is een anoniem interview.

Gesprekken over zingeving

1. Herken je de volgende situatie: er gebeurt iets wat je niet verwacht. Het loopt anders dan je had gehoopt en je vraagt je af waarom overkomt mij dit? Herken je dat? Ja /nee
Waarom ben ik hier? Herken je dit? Ja/nee
Waarom is er ziekte en lijden? Herken je dit? Ja/nee
Waar is God in mijn leven? Herken je dit? Ja/nee

Heb je dit wel eens meegemaakt? Wat heb je toen gedaan?

2. Zou je in zo'n situatie daar met iemand over willen spreken?

Ja/nee

Bij nee: Zou je evengoed wel een antwoord willen vinden op je vraag? Ja!

Bij Ja: Waar denk je antwoord te gaan vinden op je vraag?

Bij nee: Je hebt er geen behoefte aan?

3. Heb je op dit moment personen in je omgeving met wie je over zulke vragen kunt praten?
Met wie kun je erover praten?
4. Als er iemand binnen Ontmoeting is met wie je hierover zou kunnen praten, zou je dat dan fijn vinden?

Bijbelstudie

5. Zou je meer over God willen leren? Ja/nee
6. Zou je meer over de Bijbel willen leren? Ja/nee (bij nee vraag 7 t/m 13 overslaan)
7. Zo ja, hoe zou je dat dan willen?
0 Samen met anderen
0 Samen met een maatje
0 Alleen

8. Stel dat er iedere week een mogelijkheid zijn om bij de thuishaven in de Borselaarstraat in een groepje te praten over God en de Bijbel, zou je dan komen?

Ja/nee

Bij: Nee

Doorvragen binnen de vraag: Waarom nee? Wil je niet omdat het te vaak is of omdat het als een verplichting voelt of ...?

9. Kom je weleens op de 's Gravendijkwal voor Bijbelstudies?

Ja/nee

Bij nee: Zou je dat dan wel willen? Zou je dat dan dichterbij willen?

Diensten

10. Heb je behoefte aan een plek waar je samen met anderen kan bidden?
11. Heb je behoefte aan een plek waar je samen met anderen christelijke liederen kan zingen?
12. Zo ja, kom je hiervoor weleens in een kerk?

Ja: Hoe is dat voor jou? Doorvragen binnen de vraag. Heb je daar je plekje gevonden?

Nee: Zou je hiervoor een kerk willen bezoeken?

13. Kom je weleens naar de zondagse dienst van Ontmoeting?

Ja, Hoe is dat voor jou?

Nee, zou je dat willen?

14. Stel dat er iedere week een mogelijkheid zijn om bij de thuishaven in de Borselaarstraat samen met anderen te bidden en/of te zingen, zou je hier naartoe gaan?

Ja/nee

Overige behoeften

15. Heb je behoefte aan een plek waar je stil kunt worden?

Zo ja, waar denk je dan bijvoorbeeld aan?

16. Zou je behoefte hebben om op een creatieve manier uiting te geven aan je levensvragen?

Eventueel uitleg: schilderen, boetseren, houtbewerken, gedichten maken, muziek maken.

Bijlage 4 Uitwerking individuele cliëntinterviews

Om privacy redenen weggelaten voor plaatsing op de kennisbank.